ΠΑΝΔΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, κλπ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ.

ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1859 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1860.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. ΠΑΥΛΙΔΟΥ.

1860.

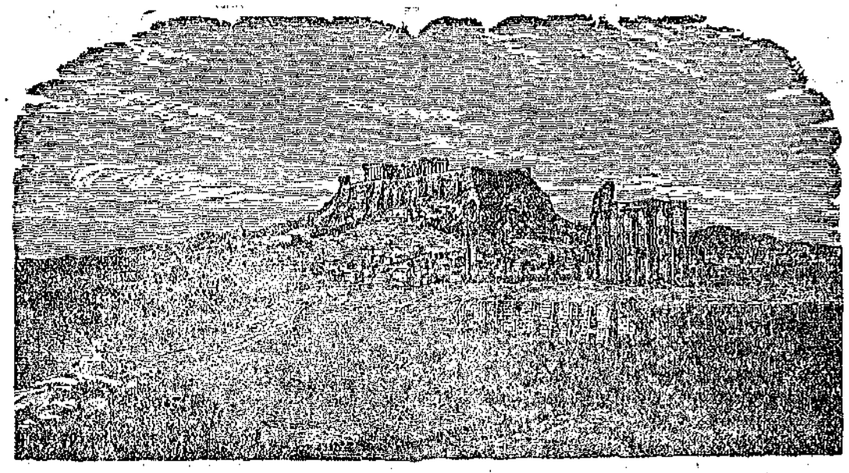

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΪΟΥ, 1859. ΤΟΜΟΣ Γ. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 220.

ΠΕΡΙ ΔΟΥΛΟΠΑΡΟΙΚΙΑΣ παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Βυζαντινοῖς καὶ ΠΕΡΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ.

Ὑπὸ

Π. ΚΑΛΛΙΓΑ.

Α'.

Ἡ γῆ παρέχει ἀφθόνως εἰς τὰν ἐργαζόμενον ὅλα τὰ ἀγαθά, ὅσων χρῄζει πρὸς ὑλικὴν εὐημερίαν. Ἀλλὰ πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν ἀπαιτοῦνται πολλαὶ φροντίδες καὶ γνώσεις, πρὸ πάντων δὲ ἀκάματος φιλοπονία, ὥστε πολλάκις προτιμᾶται ἡ στέρησις ἀγαθῶν τῆς δι' ἐπιπόνου ἐργασίας κτήσεως αὐτῶν. Καὶ τὴν φιλοπονίαν ὅταν ὑποθέσωμεν ὑπάρχουσαν, μικρὸν συντελεῖ καὶ ταχέως μαραίνεται, ἅμα οἱ διέποντες τὴν κοινωνίαν νόμοι δὲν προστατεύουν καὶ ἐξασφαλίζουν τὰ μετὰ πολλῶν ἱδρώτων κτώμενα ὠφελήματα.

Κατά τινα τρόπον ἡ κοινωνικὴ τάξις ἐξασφαλίζει τὸν καταβάλλοντα κόπους καὶ θυσίας εἰς τὴν γεωπονίαν, δὲν εἶναι ἐν τούτοις εὐχερὲς νὰ ὁρίσῃ τις.

Ὅταν εἰς τοὺς τυχόντας κατόχους, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς μόνους ἀπονέμεται πᾶσα ἐνδεχομένη προστασία πρὸς βεβαίαν καὶ ἀφιλονείκητον κτῆσιν τῆς γῆς, δὲν ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ νομοθέτης παρέσχε πᾶν τὸ καθ' ἑαυτὸν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας.

Ὅστις μόνος ἐργάζεται, ἄνευ βοηθείας ἄλλων, τὸν λαγόντα κλῆρον, εἴτε μικρὸν εἴτε μεγάλον, ἐλάχιστόν τι παρίζεται ἐκ τοῦ τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ κρύπτοντος στέρνου τῆς κοινῆς μητρός, μόλις πρὸς ἰδίαν αὐτάρκειαν, οὐδὲ στιγμὴν ἀναπαυόμενος, καὶ γλίσχρως βιῶν, οὐδὲν δὲ ἀποφέρων περίσσευμα ὑπὲρ τῶν ἀκλήρων, ὅσους μέλλει νὰ ἔχῃ ὀνομαστοὺς πολεμίους.

Μεταχειριζόμενος ὅμως τὴν συνδρομὴν ἄλλων διὰ νὰ προσαρμόσῃ εἰς τὸν προτιθέμενον σκοπὸν ὅλον τὸ ποσὸν τῶν δυνάμεων αὐτῶν, φιλοτίμως ἐργαζομένων, ἐπάναγκες εἶναι ν' ἀμείψῃ τοὺς καταβαλλομένους κόπους ἀναλόγως τοῦ ὅλου κέρδους, ὅσον διώκει.

Ἡ ἐλευθέρα ἐργασία ἀμειβομένη πρεπόντως καὶ συνετῶς διευθυνομένη εἶναι τὸ σημεῖον τῆς ἄκρας ἀκμῆς τῆς γεωπονίας, ὅπως μόλις κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἐν τοῖς εὐνομουμένοις τῶν ἐθνῶν ἔχομεν παραδείγματα.

Τοιαύτη ἀκμὴ δύο τινὰ ὑποθέτει, τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα ὅλων ἐνώπιον τοῦ νόμου, συνάμα ὅμως τὴν ὕπαρξιν κεφαλαίων πρὸς προκαταβολὴν τῆς ἀμοιβῆς τῶν ἐλευθέρως ἐργαζομένων καὶ ἄφθονον χορήγησιν ὅλων τῶν πρὸς καλλιέργειαν ἀναγκαίων.

Ἂν ἐπαρκεσθῶμεν εἰς μόνην τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἰσονομίας, δὲν ἕπεται ἀμέσως ἡ ἀνάπτυξις τῆς γεωργίας, ἀλλ' εἶναι ἐνδεχομένη ἡ στέρησις τοῦ γεωκτήμονος ὅλων τῶν βοηθητικῶν χειρῶν, ὅσας δὲν εὑρεῖ ν' ἀναμείψῃ. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτοι, οἱ μὴ παρὰ τοῦ γεωκτήμονος ἀμειβόμενοι διὰ τὴν μετ' αὐτοῦ πρόθυμον σύμπραξιν, εἶναι ἀνεξάρτητοι καὶ κύριοι νὰ πράξουν ὅπως βούλονται, δύνανται διὰ παντοίων συμφωνιῶν, εἴτε μερικῆς παραχωρήσεως ὠφελημάτων, εἴτε μερισμοῦ τῆς γῆς, νὰ ἐναπεχοληθοῦν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῆς, μεχρις οὗ οἱ ἐπιμελέστεροι ἀποταμιεύσουν ἀποχρῶντα κεφάλαια, ὥστε νὰ προκαλέσουν πᾶσαν γονιμότητα τῆς γῆς, χρήζουσαν ἀνθρωπίνου συνεργείας.

Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰσονομίας, ἀσφαλιζούσης τὴν ἐκ τῆς ἐλευθέρας ἐργασίας πορίζομένην ἀσφάλειαν, γεννᾶται καὶ καταρτίζεται τὸ *κεφάλαιον*, δι' οὗ παρέχονται τὰ μέσα πρὸς πᾶσαν τῆς γῆς ἐπιμέλειαν.

Ἀλλ' αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἰσονομίας πάντων. Ἡ δουλεία ὑπῆρχεν ἀπαραίτητον αὐτῶν στοιχεῖον εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε καὶ ὁ ὑπέρτερος τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται φύσει δοῦλος καὶ φύσει ἐλεύθερος —(Πολιτ. Α'.5), καὶ ὅτι *οἰκία τέλειος ἐκ δούλων καὶ ἐλευθέρων* (αὐτ. 3).

Ἀντὶ ἐλευθέρου ἐργασίας καθ' ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ καθ' ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς κοινωνίας τῆς ἀρχαιότητος, εὑρίσκομεν τὴν δουλείαν παρέχουσαν τὴν ἀπαιτουμένην ὑπηρεσίαν πρὸς ἐπιμέλειαν τῆς γῆς.

Καὶ ἐκ πρώτης ἄψεως πιστεύει τις, ὅτι *ὁ ἔχων* ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ δούλους, καθ' ὅλα ὑποτεταγμένους, καὶ ὡς κτήνη ἐργαζομένους, ἑνῷ πλεονεκτοῦν κατὰ τὴν διάνοιαν, μεταχειρίζεται ὑπηρετικώτερον ὄργανον πρὸς τὸν διωκόμενον σκοπόν.

Καὶ ἡ θεωρία ἐν τούτοις καὶ ἡ πεῖρα συμφωνοῦν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου. Οἱ δοῦλοι, οὐδὲν ἴδιον κεκτημένοι, οὐδὲν ἐλπίζοντες ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐργασίας καὶ ἐκ τῆς ἀφθονωτέρας συγκομιδῆς, καὶ πάντα καταβαλλόμενον κόπον λογίζοντες ἀναπόδοτον θυσίαν, εἶναι μὲν ἔμψυχοι μηχαναί, ἀλλ' ἄψυχαι αὐτῶν ἐξαχρειοῦνται στερούμεναι τοῦ αὐτοπροαιρέτου καὶ οὐδέποτε κυριευόμεναι ὑπὸ τοῦ κυρίου τῶν σωμάτων, ἅτινα ὑπηρετοῦν μόνον ὑπὸ τὸ ἄγρυπνον ὄμμα τοῦ ἔχοντος πρόχειρον τὴν σωματικὴν τιμωρίαν, ἄνευ φιλοτιμίας πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ τῆς πρὸς τὸ ἔργον δεξιότητος. *Καὶ αἱ πολλαὶ δὲ αὗται Ἀττικαὶ μυριάδες τῶν οἰκετῶν δεδεμέναι εἰργάζοντο τὰ μέταλλα* (Ἀθήν. ΣΤ'.).

Ὁ Ἡσίοδος ὡς παράγγελμα καλοῦ οἰκοδεσπότου λογίζει.

Θῆτα τ' ἄοικον ποιεῖσθαι καὶ ἄτεκνον ἔριθον
Δίζεσθαι κέλομαι· χαλεπὴ δ' ὑπόπορτις ἔριθος.

ὥστε προτρέπει ἐν πάσῃ σκληροκαρδίᾳ τὴν ἀποπομπὴν τῆς ἐγκυμονούσης δούλης (ὑπόπορτις ἔριθος).

Ἔτι σκληρότερος εἶναι ὁ Κάτων, ὅστις ἔγραψε περὶ Γεωργίας παραγγέλλων τὴν πώλησιν τῶν δούλων, ἅμα προϊούσης τῆς ἡλικίας, ὥστε ἐπιτιμᾶται ὑπὸ Πλουτάρχου δικαίως, ἀντιτάσσοντος παραδείγματα γηροκομίας καὶ μετὰ θάνατον τιμῆς αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζώων, ὡς τῶν ἐργασθεισῶν εἰς τὸ Ἑκατόμπεδον ἡμιόνων, καὶ τοῦ παραναξαμένου εἰς τὴν Σαλαμῖνα κυνὸς τοῦ Ξανθίππου.

Πόσον ἀνεπιτηδεία ἦτον ἡ δουλεία πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τῶν τεχνῶν, ἀποφαίνεται ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις (Στ'. 796)· « Οὐκοῦν καὶ » τοὐναντίον ὡς ὑγιὲς οὐδὲν ψυχῆς δούλης, οὐδὲ πι» στεύειν οὐδέποτ' οὐδὲν τῷ γένει δεῖ τὸν νοῦν κε» κτημένον. Ὁ δὲ σοφώτατος ἡμῖν τῶν ποιητῶν » καὶ ἀπεφήνατο·

Ἥμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
Ἀνέρος, εὖτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλησιν.

Ἂν ἡ Ῥώμη δὲν ἐφήρμοζε θαυμασίως τὸ ἀξίωμα *ἐκ τῆς πολεμίας τρέφεσθαι*, ἔμελλεν ἐνωρὶς νὰ σπανίσῃ τῶν μέσων πρὸς διατήρησιν τῶν λεγεώνων. Ἀλλ' ἡ Ἰταλία πρώτη, καὶ ἡ Σικελία κατόπιν καὶ τελευταῖον ἅπασαι αἱ κατακτηθεῖσαι χῶραι συνεισέφερον ἀφθόνως.

Ὡς ἐκ τῶν παντοίων κατακτήσεων καὶ τῆς μεταδόσεως ἰσοπολιτείας προσῳκειώθησαν οἱ Ῥωμαῖοι νέα στοιχεῖα, ὥστε παρὰ τὴν δουλείαν εὑρίσκομεν μέσην τινὰ κατάστασιν μεταξὺ δουλείας καὶ ἐλευθερίας, τὴν τῶν *δουλοπαροίκων* (coloni), προσκεκολλημένων ἀναποσπάστως εἰς τὸ ἔδαφος καὶ μόνον ἔργον ἐχόντων τὴν γεωπονίαν.

Ἡ μελέτη τῆς καταστάσεως τῶν δουλοπαροίκων τούτων, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον πρῶτον *ἐναπογράφους* (adscriptitii, censiti), καὶ μετὰ ταῦτα *παροίκους*, γίνεται σπουδαιοτάτη, οὐ μόνον πρὸς γνῶσιν τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας καὶ τῶν αἰτίων τῆς παρακμῆς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι ἀνάλογος θεσμὸς ὑπῆρξε τὸ συμπλήρωμα τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος καὶ ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ ἐπεκράτησε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἤδη δὲ ἡ Ῥωσσικὴ Κυβέρνησις ἀποφασιστικῶς βαίνουσα πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις, ὅσας ὁ ἡμέτερος αἰὼν ἐπικαλεῖται, καταγίνεται μετὰ κόπου εἰς ἐξάλειψιν αὐτοῦ, ὡς κυριωτέρου προσκόμματος τῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας.

Β'.

Δυσχερέστατον ἔργον εἶναι νὰ ὁρίσωμεν, πότε κατὰ πρῶτον ἀνεφάνη παρὰ Ῥωμαίοις ἡ δουλοπαροικία καὶ ἐκ τίνων προέβη αἰτίων.

Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εὑρίσκομεν τὴν δουλοπαροικίαν ἐπικρατοῦσαν καθ' ὅλην τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, καὶ φθάσασαν τὴν τελευταίαν ἀνάπτυξιν αὐτῆς, ὥστε μικρόν τι προσέθηκαν ἡ μετέβαλον αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί.

Τούτου ἕνεκα προηγουμένως ἐξετάζομεν, ποία ἦταν ἡ δουλοπαροικία κατὰ τοὺς χρόνους, ὅτε ἡ τοιαύτη κατάστασις διὰ τῆς νομοθεσίας συστηματικῶς ὑποτυποῦται.

Τί ἦσαν τότε οἱ δουλοπάροικοι, ἦσαν ἐλεύθεροι, ἦσαν δοῦλοι, καὶ ποῖα τὰ δικαιώματα, ποῖαι δὲ αἱ ὑποχρεώσεις αὐτῶν;

Κατὰ τὴν γνώμην τῶν Αὐτοκρατόρων δὲν ἦσαν ποσῶς δοῦλοι, ἀλλ' οὔτε πάλιν ἐντελῶς ἐλεύθεροι, ὥστε ἀκριβῶς διαστέλλονται ὡς τρίτη καὶ μέση τάξις μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων. Οὕτω λέγει ὁ Ἰουστινιανός (α)· Ne diutius dubitetur, si quis ex adscriptitia et libero, vel ex adscriptitia et servo κτλ. Οἱ Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος καὶ Ἀρκάδιος τοὺς θεωροῦν μὲν πολίτας (ingenui), ἀλλὰ δούλους τῆς γῆς (servi terrae) (β). Ὡς μὴ ὑπαγόμενοι εἰς δουλικὴν κατάστασιν οἱ ἐναπόγραφοι συνάπτουν νόμιμον γάμον (γ), ἐνῷ οἱ δοῦλοι ἦσαν πρὸς τοῦτο ἀνίκανοι, ἁπλῶς συνοικοῦντες (contubernium).

Ὁ καθαυτὸ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐναπογράφων εἰς τοῦτο κυρίως συνίστατο, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ κτῆμα, εἰς ὃ ἀνῆκον —glebis inhaerere praecipimus (δ), οὔτε αὐτογνωμόνως, οὔτε ἀδείᾳ τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος. Κατ' Εὐστάθιον (ε) « *Οἱ γεωργοὶ ὤφειλον τῇ βώ» λῳ ἤτοι τῇ γεωργίᾳ ἐμπεπῆχθαι, ὥστε μηδὲ ἐν » ῥοπῇ τινος καιροῦ ἀποστῆναι τῆς γεωργίας.* » Ὑπῆρχε λοιπὸν συνάμα καὶ ὑποχρέωσις καὶ δικαίωμα αὐτῶν ἡ μόνιμος καὶ ἀδιάσπαστος προσκόλλησις εἰς τὸ ἔδαφος, ὥστε δὲν ἦσαν ἀποβλητέοι παρὰ τῶν κυρίων αὐτῶν.

Ἰδοὺ κατὰ τίνα τρόπον ὁ νόμος ἔδιδε κῦρος εἴς τε τὴν ὑποχρέωσιν καὶ εἰς τὸ δικαίωμα.

Ὁ κύριος τοῦ κτήματος εἶχεν ἀγωγὴν διεκδικητικὴν κατὰ παντὸς δεχθέντος τὸν δραπέτην (ς) καὶ ὁ ἐν γνώσει κάτοχος αὐτοῦ ὑπέκειτο εἰς ἀποζημιώσεις (ζ). Ἂν ὅμως ὁ δραπέτης δὲν κατείχετο παρ' ἄλλου, ἀλλὰ περιεφέρετο ἐλεύθερος, κατ' αὐτοῦ τούτου ἐδίδετο ἡ ἀγωγή, ὡς κλέπτου τοῦ ἰδίου προσώπου, μὴ δυναμένου νὰ μεταλλάξῃ κατάστασιν οὔτε διὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας (η).

Οὔτε ἡ ἱερωσύνη ὑπῆρχεν ἀσφαλέστερον καταφύγιον, ὡς ἐκ τῆς διατάξεως, ὅτι ἐκτὸς τῆς πατρίδος δὲν χειροτονεῖται ὁ ἐναπόγραφος, ὁ δὲ χειροτονούμενος δὲν ἀπαλλάσσεται τοῦ κεφαλικοῦ τέλους (θ). Πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν τοῦ κυρίου προέβησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὡς ἄκυρον ἐλόγισαν τὴν χειροτονίαν κληρικοῦ ἢ τὴν κατάταξιν μοναχοῦ ἄνευ τῆς συναινέσεως ἐκείνου, ἀσκοῦντος τὸ τῆς διεκδικήσεως δικαίωμα. Ταῦτα διέταξαν οἱ Αὐτοκράτορες Ὀνώριος καὶ Θεοδόσιος (ι) καὶ κατόπιν ἀκριβέστερον ὁ Ζήνων (ια), φοβηθέντες μὴ ὑπερπληρωθοῦν αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια διὰ τῆς παντελοῦς ἐγκαταλείψεως τῶν ἀγρῶν. Πλεῖον σέβας πρὸς τὴν ἱερωσύνην ἔδειξεν ὁ Ἰουστινιανός, καθ' ὃν· « Τοὺς δὲ ἐναπογράφους ἐν » αὐταῖς μόναις ταῖς κτήσεσιν, ἐν αἷς εἰσὶν ἐναπό» γραφοι, κληρικοὺς καὶ παρὰ γνώμην τῶν δεσπο» τῶν γίνεσθαι συγχωροῦμεν, ἐφ' ᾧ μέν τοι γε, ὥς» τε κληρικοὺς αὐτοὺς γινομένους τὴν *ἐπικειμένην* » αὐτοῖς *γεωργίαν* πληροῦν » (Νεαρὰ 123 κεφ. ιζ'.). Μόνοι οἱ χειροτονούμενοι ἐπίσκοποι κατὰ Ἰουστινιανὸν ἦσαν ὅλως ἐλεύθεροι (αὐτ. κεφ. δ').

Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κυρίου (patronus) ὅτι οὐδέποτε ὁ ἐναπόγραφος μέλλει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ κτῆμα.

Τίς ἦτον ὅμως ἡ ἀσφάλεια τῶν ἐναπογράφων περὶ μὴ ἀποβολῆς ἐκ τοῦ κτήματος; Ὁ ἐναπόγραφος δὲν εἶχεν ἀγωγὴν κατὰ τοῦ κυρίου, πλὴν ἐπὶ τῶν ἑξῆς περιστάσεων· πρῶτον πρὸς ἀμφισβήτησιν τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ, ἤ, ὅπερ τὸ αὐτό, πρὸς ἀμφισβήτησιν τοῦ δικαιώματος τῆς κυριότητος τῆς γῆς (α), δεύτερον ὅτε αὐθαιρέτως ηὐξάνετο ὁ καταβαλλόμενος παρὰ τοῦ ἐναπογράφου κανὼν (superexactio), καὶ τρίτον ἐπὶ καταμηνύσει ἐγκληματικῆς πράξεως (β).

Ὁ ἐναπόγραφος αὐτὸς στερούμενος ἀγωγῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀποβολὴν καὶ νὰ ἐκβιάσῃ τὴν εἰς τὸ κτῆμα ἐπάνοδον. Τοιαύτην προστασίαν δικαιώματος ἐνόμισεν ὁ νομοθέτης ἐπιβλαβῆ, ὡς δίδουσαν αἴσθημα ἀνεξαρτησίας ἀπέναντι τοῦ κυρίου καὶ παραλύουσαν τὴν πρὸς αὐτὸν ὑποταγήν. Διὰ νὰ μὴ δυνηθῇ ἐντοῦτοις ὁ κύριος, καὶ τοι περιβεβλημένος τοσαύτην ὑπεροχήν, ν' ἀποδιώξῃ τὸν ἐναπόγραφον, ὁ νομοθέτης ἐκήρυξεν ἄκυρον πᾶσαν πώλησιν αὐτοῦ ἄνευ τοῦ κτήματος, ἢ μετὰ μικροῦ τινος μέρους αὐτοῦ πρὸς καταστρατήγησιν τοῦ νόμου, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν τὸν πωλητὴν νὰ ζητήσῃ τὴν ἀκύρωσιν τοῦ πραχθέντος (γ), ἢ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, μὴ χωρούσης παραγραφῆς. Οὐδεὶς γινώσκων τὸ ἄκυρον τῆς πράξεως, ἀείποτε προσβλητέας, ἠδύνατο νὰ κινδυνεύσῃ τὴν ἀντὶ χρημάτων ἀπόκτησιν ἀλλοτρίου ἐναπογράφου, ὅστις τοιουτοτρόπως παρ' οὐδενὸς ἐγίνετο δεκτός. Ὁ Βαλεντινιανὸς Γ' ἐπέτρεψε τὴν ἀνταλλαγὴν ἐναπογράφων (δ)· ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν παρεδέχθη ἐν Κώδικι τὴν διάταξιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπαγορεύεται εἰς τὸν κύριον ἡ ἐκποίησις κτήματος ἄνευ τοῦ ἐναπογράφου (ε).

Τοῦτο μόνον παρεδέχθη ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ προγενεστέρας διατάξεως, ὅτι ὁ κύριος δύο κτημάτων δύναται νὰ μεταθέσῃ ἐναπογράφους εἰς τὸ εὐφορώτερον, ἐξ οὗ πλείονες τρέφονται, ἀλλ' ἡ μετάθεσις αὕτη, ἅπαξ γενομένη, διατηρεῖται διηνεκῶς (ς).

(α) L. 21. C. de agr. (11, 47).
(β) L. 1. C. de col. (11, 51).
(γ) L. 24. C. de agr. (11, 47).
(δ) L. 15. C. αὐτ.
(ε) Ἐκδ. Ζαχαρίου Α'. § 10.
(ς) L. 6, 23, § 2. C. de agr. (11, 47).
(ζ) L. 1. C. de col. (11, 51). L. 1. C. de col. (11, 52). L. 2. C. de fug. (11, 63).
(η) L. 6, 11, 23. C. de agr. (11, 47). L. 3. C. de fug. (11, 63). Ἀλλ' ὡς δειχθήσεται κατόπιν ἐδίδετο παρὰ τοῦ κυρίου τῆς γῆς ὡς στρατεύσιμος.
(θ) L. 33. C. Th. de episc. (16. 2) ἤτοι L. 11. C. de op. (1, 3).
(ι) L. 18. C. αὐτ.
(ια) L. 37. C. αὐτ.

(α) L. 20, 23. C. de agr. (11, 47).
(β) L. 2. C. in quib. (11, 49).
(γ) L. 7. C. de agr. (11, 49).
(δ) Nov. Valent, tit. 9.
(ε) L. 2. C. de agr. (11, 47).
(ς) L, 13, §. 1. C. αὐτ.

Ὅλα ταῦτα δὲν ἐξησφάλιζον τὸν ἐναπόγραφον ἀπὸ βιαίας καὶ αἰφνιδίου ἀποβολῆς, ὅτε μάλιστα δὲν εἶχε, ποῦ νὰ καταφύγῃ, διότι παρ' οὐδενὸς ἐγένετο δεκτός, ὁ δυνάμενος μετὰ ταῦτα νὰ διεκδικηθῇ παρὰ τοῦ κυρίου, ἀπαιτοῦντος ἴσως καὶ ἀποζημιώσεις.

Τοῦτο τὸ χάσμα ἀναπληροῦν ἄλλαι διατάξεις τῆς νομοθεσίας περὶ φορολογικοῦ συστήματος, καθ' ἃ ὑπεβάλλετο ὁ κύριος εἰς ἐπιτήρησιν διοικητικὴν λόγῳ τοῦ δημοσίου συμφέροντος, ὡς μετωτέρω ῥηθήσεται.

Μόνη φιλάνθρωπος διάταξις ἐπὶ προστασίᾳ τῶν δουλοπαροίκων, ἀπαντᾶται ἡ ἑξῆς ὅτι· « Τῶν ἀ» γρῶν διαιρουμένων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς γεωργῶν, οὐ » χρὴ διαιρεῖσθαι τὸν πατέρα ἐκ τῶν παίδων ἢ » τοὺς ἀδελφοὺς ἐξ ἀλλήλων, ἢ τὸν ἄνδρα παρὰ » τῆς γαμετῆς (α) ». Ἡ αὐτὴ δὲ πρόνοια ἐγίνετο ἐπὶ μεταθέσεως ἐναπογράφων, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη (β).

Ὅλα ταῦτα ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἐναπόγραφος οὐδὲν εἶχε πραγματικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῆς γῆς, λόγῳ τοῦ ὁποίου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν τοῦ νόμου, εἴτε κατὰ τοῦ κυρίου τῆς γῆς, εἴτε κατ' ἄλλου τινος.

Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅμως ὅτι ἑκατέρωθεν ὑπῆρχε πληρεστάτη ἡ ἀσφάλεια πρὸς ἀδιάσπαστον προσκόλλησιν τοῦ ἐναπογράφου ἐπὶ τῆς γῆς, ποία ἦτον ἐν γένει ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κυρίου σχέσις; τί ὤφειλεν ὁ ἐναπόγραφος εἰς τὸν κύριον καὶ μέχρι τίνος ἐξετείνετο ἡ ἐξουσία τούτου ἐπὶ τοῦ ἐναπογράφου;

Ἀντὶ τῆς πληρεστάτης ἐπικαρπίας τῆς γῆς ὁ ἐναπόγραφος ἐγρεώστει πρὸς τὸν κύριον ἐτήσιον κανόνα (annuae functiones), ἐν γένει μὲν ἀποδιδόμενον εἰς εἶδος, ἀλλ' ἐπετρέπετο συμφωνία περὶ καταβολῆς διὰ χρημάτων (γ). Περὶ τοῦ μέτρου τοῦ κανόνος μίαν μόνην γνωρίζομεν διάταξιν, ἀπαγορεύουσαν εἰς τὸν κύριον τὴν ὑπὲρ τὸ σύνηθες καὶ κατὰ τὰ ἔκπαλαι παραδεδεγμένα αὔξησιν αὐτοῦ, καθ' ἣν περίπτωσιν, ὡς εἴδομεν, ἐξαιρετικῶς ἐδίδετο ἀγωγὴ εἰς τὸν ἐναπόγραφον κατὰ τοῦ πλεονεκτοῦντος κυρίου (δ).

Τὸ μετὰ τὴν ἀπότισιν τοῦ κανόνος περίσσευμα ἐγίνετο ἐντούτοις ἰδία περιουσία τοῦ ἐναπογράφου, ἔχοντος πρὸς τοῦτο ἱκανότητα; Περὶ τούτου δὲν ἔχομεν διατάξεις ῥητάς, γνωρίζομεν δὲ μόνον, ὅτι ἀπηγορεύετο εἰς τὸν ἐναπόγραφον ἡ ἀπαλλοτρίωσις τῆς ἰδίας περιουσίας ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κυρίου, ἡ δὲ περιουσία τοῦ ἐναπογράφου ἐλέγετο χρημάτιον (peculium) ὡς τοῦ δούλου, καὶ ὑπὲρ τοῦ κυρίου ἐλογίζετο ἀποκτῶν αὐτὸ ὁ ἐναπόγραφος, μεθ' οὗ καὶ συνδιεξεδικεῖτο, ὅτε αὐτὸς κατείχετο παρ' ἄλλου (α).

Ὡς ἐκ τούτων δικαιούμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἐναπόγραφος εἶχε τὴν χρῆσιν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας, μὴ ὑποχρεούμενος νὰ δώσῃ πρὸς τὸν κύριον ἐπέκεινα τοῦ νενομισμένου κανόνος, ἀλλ' ἡ περιουσία αὕτη ἔπρεπε νὰ μένῃ πάντοτε παρὰ τῷ ἐναπογράφῳ ὡς κεφάλαιον συντελεστικὸν εἰς τὴν γεωργίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγορεύετο ἡ ἀπαλλοτρίωσις παρὰ γνώμην τοῦ κυρίου.

Ἐν τούτοις διὰ τοῦ θανάτου μετέβαινε τὸ χρημάτιον εἰς τοὺς νομίμους καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμους τοῦ ἐναπογράφου. Τοῦτο ἐπικυροῖ ἡ διάταξις, ὅτι ὁ αἱρετικὸς ἐναπόγραφος στερεῖται τῆς τρίτης μοίρας ἐκ τοῦ χρηματίου (α), καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ τιμωρία αὕτη, ἂν ἐβλάπτετο ἀμέσως ὁ κύριος ὅστις οὐδαμῶς παρεξέκλινε τῆς ὀρθοδοξίας. Προσέτι καὶ ἡ ἄλλη διάταξις ἐμπεδοῖ τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν, ὅτι ὁ κληρικὸς καὶ μοναχὸς ἀποθνήσκων ἀδιάθετος καὶ ἄκληρος κληρονομεῖται παρὰ τῆς ἐκκλησίας, ἢ τῆς μονῆς, πλὴν τοῦ ἐναπογράφου *ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει* κληρονομουμένου παρὰ τοῦ κυρίου (β).

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων μανθάνομεν, ὁποία ὑπῆρχεν ἐν γένει ἡ τύχη τῶν δουλοπαροίκων, ἐκ γενετῆς μὲν ἐχόντων τὸ ἐνδύσιμον εἰς τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῆς ἰδίας αὐτῶν κλίσεως ἀναποσπάστως ἐμπεπηγμένων εἰς ὡρισμένον κτῆμα, καὶ οὐδὲ στιγμὴν δυναμένων ν' ἀπομακρυνθοῦν (μηδὲ ἐν ῥοπῇ τινος καιροῦ ἀποστῆναι τῆς γεωργίας).

Ἀλλ' ἤδη ὑπολείπεται ἡ ἀπορία, κατὰ τίνα τρόπον ἐβεβαιοῦτο ἡ προσκόλλησις ἑκάστου ἐναπογράφου εἰς ἕκαστον κτῆμα, ὡς δούλου αὐτοῦ (servi terrae); — Τόσον ἡ ἀπορία αὕτη, ὡς καὶ ἡ στέρησις ἀγωγῆς τῶν ἀποβαλλομένων ἐναπογράφων, δεικνύουν τὴν ἀνάγκην δημοσίου ἐλέγχου, καθόσον μάλιστα οὔτε δι' ἀμοιβαίας θελήσεως καὶ κοινῆς συναινέσεως ἐναπογράφου καὶ κυρίου ἠδύνατο νὰ διασπασθῇ ὁ ἀδιάῤῥηκτος μετὰ τῆς γῆς σύνδεσμος. Τούτων πάντων λαμβάνομεν φουδαίαν ἐξήγησιν διασκοποῦντες τὸ σύγχρονον φορολογικὸν σύστημα.

Γ'.

Ἐνταῦθα θέλομεν ἐνασχοληθῆ περὶ μόνων τῶν ἀμέσων φόρων, τουτέστι περὶ τοῦ ἐγγείου φόρου καὶ τοῦ προσωπικοῦ, ἢ κεφαλικοῦ.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὁ ἔγγειος φόρος ἐπεβάλλετο κατὰ ποσοστὸν ἐπὶ ὡρισμένης ἐκτάσεως τῆς γῆς. Ὅλη ἡ χώρα διῃρεῖτο εἰς μέρη, ὧν ἕκαστον ἐτέλει ἴσον ποσὸν ἐγγείου φόρου. Ἑκάστη φορολογικὴ μονὰς οὕτως εἰπεῖν ἐλέγετο *ζεῦγος*, ἢ *ζευγοκεφαλή* (caput), καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ ἔγγειος φόρος, ἤτοι τὸ *τέλεσμα*, ὠνομάζετο capitatio. (γ). Ἐλέγετο ὅμως καὶ jugatio, ἢ terrena jugatio, ἤτοι *ἐδαφικὸν τέλεσμα* (δ).

Πρὸς τοῦτο ὑπῆρχον δημόσια βιβλία, ἐν οἷς ἀ-

(α) L. 11. C. comm (3, 38) Βασ. ΙΒ'. Γ'. 11.
(β) L. 13, § 1. C. de agr. (11, 47).
(γ) L. 5, 20. § 2. C. de agr. (11, 48).
(δ) L. 23. § 1. C. αὐτ. L. 1, 2. C. in quib. (11, 49).
(ε) L. 2. C. in quib. (11, 49). L. 16, 23. § 2. C. de agr. (11,47) Βασ. ΝΔ'. ά. 18.

(α) L. 54. C. Th. de Haeret (16, 5).
(β) L. 26. C. de episc. (1, 3).
(γ) L. 2. C. de imm. (10,25) L. 9. C. de act. 4, 49).
(δ) L. 2. C. de fundis (11,55) L. 9. C. de agr. (11,47) L. 1. C. de calon. (11,51).

νεγράφοντο ἀκριβῶς τὰ κτήματα, ἐσημειοῦντο δέ, ὡς λέγει ὁ Οὐλπιανός (α), τὸ ὄνομα τοῦ κτήματος, τῆς περιφερείας, τοῦ χωρίου καὶ τῶν δύο πλησιεστέρων γειτόνων, ἂν τὸ κτῆμα ἦτον ἀρώσιμον, ἢ μή, ὡς ἐκ τῆς χρήσεως τῶν δέκα τελευταίων ἐτῶν, ἡ ἔκτασις αὐτοῦ, ἐπὶ ἀμπέλων ὁ ἀριθμὸς τῶν κλημάτων, ἐπὶ ἐλαιώνων, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλαιῶν καὶ αἱ ἐν αὐτῷ λίμναι, ἢ ἁλικαί. Ταῦτα πάντα ἐσημειοῦντο ἐπὶ τῇ δηλώσει (professio) τοῦ ἰδιοκτήτου συνάμα ὁρίζοντος καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ὅλου.

Αὐτὰ τὰ βιβλία, ὡς κρίνει ὁ *Γοδοφρέδος* (β), κατὰ τὸν μεσαίωνα ὠνομάσθησαν capitastra καὶ κατὰ συγκοπὴν catastra, ὅθεν καὶ τὸ γαλλικὸν cadastre.

Εἶναι βέβαιον ὅτι τὰ βιβλία τοῦ ἐγγείου φόρου ἀνεθεωροῦντο, ἢ ἀνεψηλαφοῦντο πρὸς διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων (γ), ἀλλ' ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Οὐλπιανοῦ, ὅτι σκοπεῖται ἡ κατὰ τοὺς δέκα τελευταίους ἐνιαυτοὺς χρῆσις ἀγροῦ, πιθανολογεῖται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀνὰ πᾶσαν δεκαετίαν ἐγίνετο ἡ ἀναψηλάφησις (δ).

Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐπεκράτησε δεκαπενταετὴς περίοδος, ὀνομασθεῖσα Ἰνδικτίων (indictio), ὡς ἐκ τῆς ἐνδεικνυομένης κατ' ἔτος ποσότητος τοῦ φόρου ἤτοι τῆς *ἐπιτεμήσεως* (delegatio) (ε).

Ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἐπέκεινα συνήθως ἡ χρονολογία ὁρίζεται ἐν τοῖς νόμοις καὶ ταῖς ἀντιγραφαῖς διὰ τοῦ ἔτους τῆς δεκαπενταετοῦς περιόδου, οἷον Ἰνδικτίωνος πρώτης, δευτέρας, τρίτης, μέχρι πεντεκαιδεκάτης. Οἱ Βυζαντινοὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους προσέθετον καὶ τὸ ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἐν δὲ τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος ἐνίοτε παρέγραφον καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς περιόδου ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, οἷον Indictionis LXXIX anno V (ς).

Τὸ τῆς Ἰνδικτιῶνος ἔτος ἤρχετο ἀπὸ τῆς πρώτης Σεπτεμβρίου, ὅπερ συνάδει ἀκριβῶς πρὸς τὴν καταβολὴν τοῦ φόρου, γινομένην εἰς τρεῖς ἴσας δόσεις, τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου, τὴν πρώτην Μαΐου καὶ τὴν πρώτην Ἰανουαρίου, ἀπὸ δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐλογίζετο πάντοτε τὸ ἐπιβαλλόμενον ποσὸν τοῦ ἐτησίου φόρου, ἤτοι τῆς *ἐπιτεμήσεως*. « Τριμερῶς » δὲ πάντα τὰ δημόσια εἰςφερέσθω—τουτέστι Κα» λάνδαις Ἰανουαρίαις, καὶ Καλάνδαις Μαΐαις, καὶ » πρὸς τὰ τέλη τῆς ἐπιτεμήσεως (δηλ. τὴν πρώ» την Σεπτεμβρίου), ἐξ ἴσων τριῶν μερῶν διαιρου» μένων τῶν δημοσίων, καὶ μηδεμιᾶς καινοτομίας » ἐν τῷ μέσῳ γινομένης κατὰ τῶν συντελῶν (ζ). »

Πῶς προσδιωρίζετο κατ' ἔτος ἡ ἐπιτέμησις, ἤτοι πῶς ὡρίζετο τὸ ποσὸν τὸ ἐπιβάλλον εἰς ἕκαστον φορολογικὸν μόριον τῆς γῆς, ὥστε νὰ εὑρεθῇ ἀμέσως ποῖον ἕκαστος ἰδιοκτήτης ὀφείλει τέλεσμα, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ἐκ τῶν εἰρημένων ὅμως προκύπτει ὡς ὅλως σφαλερὰ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Δυβώ (α), ὅτι ἀνὰ δεκαπενταετίαν ὡρίζετο ἅπαξ ἡ βάσις αὕτη. Τὸ ἐναντίον μαρτυρεῖται ἐκ τῶν νόμων — indictione anniversariis vicibus emissa (β). Ἐπίσης ὅλως ἀδέσποτος εἶναι ἡ ὑπόθεσις, ὅτι κατ' ἔτος μὲν ὡρίζετο ἡ ἐπινέμησις, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ τὸν μέσον ὅρον τῆς προσόδου τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν (γ). Ὡς παρατηρεῖ ὁ Κ. *Σαβιγύ* (δ), ἦτον ὅλως περιττὴ ἡ ἀκριβὴς σημείωσις τῶν ἰδιοτήτων ἑκάστου κτήματος, ἅμα ἐσημειοῦτο ἡ ἐπὶ δέκα ἔτη πρόσοδος. Ὁ κυριώτερος λόγος ὅμως εἶναι τὸ λίαν δυσχερὲς τοῦ πράγματος.

Τοιουτοτρόπως πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἡ βάσις προσδιωρίζετο κατὰ τὰς προϋπολογιζομένας τοῦ κράτους ἀνάγκας.

Ὡς ἐκ τούτου καθίσταται σφόδρα πιθανὸν, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο τὸ διανεμητικὸν σύστημα, ὡς φρονεῖ ὁ Κ *Σαβιγύ*, καθόσον ἐν γένει προσδιωρίζετο πρῶτον τὸ ἐκ τῶν φόρων εἰσπραχθησόμενον ποσόν, τοῦτο δὲ διενέμετο κατὰ χώρας, καὶ πάλιν ὑποδιῃρεῖτο κατὰ διοικήσεις, μεθ' κατ' ἐπαρχίας, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἐγίνετο ἡ τελευταία πρᾶξις τῆς διανομῆς, διαιρουμένου τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς τὴν ἐπαρχίαν ποσοῦ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φορολογικῶν μονάδων (capita). Τὴν εἰκασίαν ταύτην ὑποστηρίζει ὁ *Εὐμένιος* (ε) ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς διαφέροντος (Gallicani census communis formula). Ὁ αὐτὸς ἐπαινεῖ τὸν Μ. Κωνσταντῖνον, ὅτι ἀφῆκεν εἰς τοὺς Ἐδούους ἑπτακισχίλια τελέσματα (septem millia capitum), ἐπέκεινα τουτέστι τοῦ ἑβδόμου μέρους ὅλων ὁμοῦ τῶν τελεσμάτων, καὶ οὕτω ἀνεζωπύρωσε πέντε καὶ εἰκοσακισχίλια· ἄρα ὁμοῦ ἦσαν 32 χιλ., ὅπερ ἐξηγεῖται κάλλιστα κατὰ τὸ διανεμητικὸν σύστημα. Πρὸ τοῦ Σαβινὺ ὑποστήριζε τὴν εἰκασίαν ὁ *Γοδοφρέδος* (ς), καθότι μαρτυρεῖται ὅτι ἡ γενικὴ ἐπινέμησις (delegatio) κατ' ἐπαρχίας ὑποδιῃρεῖτο εἰς μερικὰς ἐπινεμήσεις, ἤτοι ἐπιταγάς (ζ). Ἄλλο διδόμενον παρέχει ὁ *Ἀμμιανὸς* (lib. 16. c. 5) περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅτι ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας εὗρῆκεν ἕκαστον τέλεσμα (caput) ἐξ 25 χρυσῶν καὶ κατέλιπεν αὐτὸ ἐξ 7 μόνον, δηλ. εὗρῆκε τὸ συντελούμενον παρ' ἑκάστης φορολογικῆς μονάδος περίπου ἐκ δραχμῶν 425 καὶ ἀφῆκεν αὐτὸ ἐκ δρ. 119.

Ἐπὶ τῶν χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων, ὡς εἴπομεν, ἀνὰ δεκαπενταετίαν ἐγίνετο ἀναθεώρησις τῶν κτη-

(α) Dubos Monarchie française I. ch. 12.
(β) L. 8. C. Th. de extr. (11,16). L. 3. C. Th. de ind, 11,5)
(γ) Le Beau Mém. de l' Acad. des Inscr. XL. 1 σ. 159.
(δ) Zeitschr. VI. σ. 383.
(ε) Gratiar. act. ad Constant. c. 5.
(ς) Paratitla C. Th. lib II tit. 8
(ζ) L. 1. C. Th. de ann. (11, 1) L. 3, 4. C. Th. de indict. (11, 5).

(α) L. 4. de cens (50,15).
(β) Paratitl. Cod. Th. XIII. 10
(γ) L. 2. de cens (50,15).
(δ) Savigny Zeitschrift gesch. RW, VI. σ 395.
(ε) L. 3. C. Th. de indict. (11, 5).
(ς) Act de verif. les dates I. σ. 36.
(ζ) L. 13. C. de ann (10,16) Βασ. ΝΕΓ'. ά 13.

ματικῶν σημειώσεων πρὸς διόρθωσιν τῶν ἡμαρτημένων. Ἐκτάκτως ἐν τούτοις κατὰ δέησιν πόλεως ἢ ἐπαρχίας ἀδικουμένης ἐστέλλετο *ἐπόπτης ἢ ἐξισωτής*, ἔργον ἔχων νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ ἐκθέσῃ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅστις μόνος ἔδιδε κουφισμὸν διὰ μειώσεως τῆς ἐκταγῆς, παρ' αὐτοῦ ἐπιβληθείσης καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ μεταβλητέας παρ' ἄλλου τινος. Ἄνευ βασιλικῆς κελεύσεως οὔτε προθεσμία ἐδίδετο πρὸς βραδυτέραν εἰσφορὰν τῶν τελουμένων (α). Διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης φαίνεται καταργουμένη ἡ ἄδεια, ἣν εἶχον ἄλλοτε οἱ ἐπιτετραμμένοι τὰ τῶν φόρων περὶ ἀνακουφίσεως τοῦ φορολογουμένου, οὗτινος τὸ κτῆμα διὰ τυχηροῦ συμβάντος ἐβλάβη, οἷον διὰ χάσματος, ἢ δι' ἀποξηράνσεως τῶν κλημάτων καὶ τῶν δένδρων (β).

Διὰ νὰ μὴ πιέζεται ὁ φορολογούμενος παρὰ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν εἴσπραξιν, διέταξεν ὁ Ἀναστάσιος, ὅστις καὶ νοῦν ἔξοχον περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἔδειξε καὶ πολλὴν ὑπὲρ τῶν φορολογουμένων φροντίδα, ὅτι καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν πέμπεται ἐκ τοῦ ταμείου (σκρινίου) εἷς ἀποδέκτης (κανονικάριος) πρὸς ἀπαίτησιν τῶν χρεωστουμένων κατὰ τὰ στελέχη (τίτλους) τοῦ ταμείου. Ἐκδιαστὴς (ἐξπελλευστής) δὲν πέμπεται, πλὴν παρέλθῃ μὴν μετὰ τὴν καθυστέρησιν, καὶ μάλιστα εἰς μόνος πρὸς τὸ ὀφειλόμενον λαμβάνων παρὰ τοῦ ἄρχοντος καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ καὶ τοῦ κανονικαρίου πρόστιμον ἀνάλογον πρὸς τὸ καθυστερούμενον ποσὸν καὶ τὴν ῥαθυμίαν, καὶ ἀποζημιούμενος διὰ τὴν ὁδοιπορίαν του (γ).

Διὰ τὴν ψευδῆ χρέωσιν φορολογουμένου αὐτὸς ὁ λογοθέτης (discussor) εἶναι ἐξ ἰδίων ὑπόλογος (δ).

Ὁ περισσοπρακτήσας (superexactio) εἴτε ἄρχων, εἴτε ἰδιώτης ἀποδίδει τὸ διπλάσιον εἰς τὸν περισσοπρακτηθέντα, καὶ ἐν ὑποτροπῇ τιμωρεῖται κεφαλικῶς (ε).

Πλὴν τοῦ χρηματικοῦ τούτου τελέσματος, πολλάκις προσετίθετο καὶ εἰς εἶδος φόρος ἀνάλογος πρὸς τὸ τέλεσμα (caput), καὶ αὐτὸς ὁ εἰς εἶδος φόρος ἐλέγετο ἀννόνα (annona).

Unus quisque annonarias species pro modo capitationis et sortium praebiturus (ς).

Ὁ εἰς εἶδη διδόμενος φόρος πρὸ πάντων ἐχρησίμευε πρὸς διατήρησιν τοῦ ἐφεδρεύοντος στρατοῦ, καὶ τὸ περισσεῦον ἐστέλλετο εἰς τὰς δημοσίους ἀποθήκας. Ἂν δὲν ὑπῆρχε στρατιωτικὴ ἐφεδρεία, ὁ ὑπομνηματοφύλαξ ἐλάμβανεν ἀντὶ εἴδους χρήματα κατὰ δικαίαν ἐκτίμησιν, ἠδύνατο ὅμως καὶ ὁ στρατιώτης ἀντὶ εἰδῶν νὰ δεχθῇ χρήματα, μὴ ἐμπορευόμενος (ζ).

Ὅτε πάλιν δὲν ὑπῆρχον τοιοῦτοι φόροι εἰς εἴδη, ἢ οὗτοι δὲν ἐξήρκουν πρὸς διατροφὴν τοῦ στρατοῦ, ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς φορολογουμένους συνωνὴ (coemtio) καταλογιζομένη εἰς τοὺς χρεωστουμένους παρ' ἑκάστου εἰς χρήματα φόρους κατὰ τὴν σύγχρονον ἀγοραίαν τιμήν, ὅτε δὲ δὲν ὠφείλοντο χρήματα εἰς φόρον προκατεβάλοντο ταῦτα πρὸς τὴν συνωνήν (α).

Ὡς ἦτον ἑπόμενον, πολλάκις κατελιμπάνοντο κτήματα, διὰ τὰ ἐπικείμενα βάρη, ὡς ὅλως ἄφορα. Καθόσον ὅμως ὑπῆρχεν ἀξίωμα ὅτι· « Τὰ δημόσια » τέλη οὐκ εἰσὶ κατὰ πρόσωπον, ἀλλὰ κατὰ πράγ- » μάτων (β), » διὰ νὰ μὴ στερῆται τὸ ταμεῖον τοῦ ἐκταχθέντος φόρου ἐπενοήθη ἡ λεγομένη *ἐπιβολὴ* (adjunctio). Κατ' αὐτὴν τὴν ἐπιβολὴν ὁ νεμόμενος τὰ εὐθαλῆ χωρία ὤφειλε νὰ δεχθῇ καὶ τὰ ἄπορα, ἢ νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ ἐκεῖνα ὑπὲρ τῶν οἰκητόρων, διότι ἐν γένει ὁ δῆμος (ordo) εὐθύνετο ἐν ἐλλείψει ἰδιοκτήτου διὰ τοὺς φόρους (γ). Περὶ αὐτῶν τῶν ἐπιβολῶν ὑπῆρχον λεπτομερέστεραι διατάξεις, ἐγίνετο δὲ ἡ ἐπιβολὴ εἰς τοὺς ὁμοκήνσους, τουτέστιν εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας κτημάτων συνάμα ἀναγεγραμμένων ὡς ἀπαρτιζόντων ἓν χωρίον (δ).

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς φορολογίας ἦτο κατὰ τὸν μηχανισμὸν αὐτοῦ λίαν πρόσφορον πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ὀφειλομένου παρ' ἑκάστου ἐγκτητικοῦ φόρου. Εἰς τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν εὑρίσκομεν αἰτίαν τινὰ μέμψεως, καὶ μόνη ἡ κακὴ χρῆσις ἠδύνατο νὰ τὸ καταστήσῃ ἐπαχθές, καθόσον ἡ εὐχέρεια τῆς βεβαιώσεως καὶ εἰσπράξεως τοῦ φόρου παρεῖχε τὰ μέσα εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνεπαισθήτως νὰ ἐξαντλήσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ φορολογουμένου.

Οὕτω εἰς περιστάσεις ἐκτάκτου ἀνάγκης βλέπομεν προστιθεμένους καὶ ἐντὸς τοῦ ἔτους ἐκτάκτους φόρους διὰ νεωτέρας ἐπιταγῆς (superindictio) (ε).

Ἄλλ' ἕτερον φορολογίας μέσον ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς καταπιέσεως, τουτέστιν ὁ κεφαλικὸς φόρος, ὅστις ὡς ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος capitatio ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς παντοίας παρεννοήσεις. Πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἐν τούτοις ἐλέγετο humana capitatio, ἢ capitatio plebeja. Ὁ Κικέρων ἑλληνιστὶ ὀνομάζει αὐτὸν *ἐπικεφάλαιον* (ς).

Ἐκ τοῦ τελευταίου ὀνόματος προκύπτει, ὅτι τὸ κεφαλικὸν τέλος ἐβάρυνε τὴν εὐτελῆ τάξιν (plebs), ἀλλ' ἀκριβέστερον μανθάνομεν τίνες ἐν τῇ τάξει ταύτῃ κατελέγοντο ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἀπηλλάσσετο τοῦ κεφαλικοῦ τέλους ὅστις ἀπέφερεν οἱονδήποτε ἐγκτητικὸν φόρον (quibus terrarum erit quantulacunque possessio (ζ).

Οἱ ἀποφέροντες ἐγκτητικὸν φόρον ἐλέγοντο *κτήτορες* (possessores). Οὕτω εἰρίσκομεν διάταξιν φέ-

(α) L. 13. C. de ann. (10,16) Βασ. ΝΣΤ'. ἡ. 13.
(β) L. 4, § 1. de cens. (50, 15).
(γ) L. 9. C. de exact. (10, 19). Βασ. ΝΣΤ'. ἡ. 24.
(δ) L. 1. C. de disc. (10, 30). Βασ. ΝΣΤ. ἰ. 2.
(ε) L. 1. C. de superex. (10, 20) Βασ. ΝΣΤ'. ἡ. 25.
(ς) L. 18. C. Th. de ann. (11, 1). L. 2. C. Th. de inun. (11, 12).
(ζ) L. 18, 19. C. de erog. (12, 38) Βασ. ΝΖ'. β'. 18, 19

(α) L. 2. C. ut nem. (10, 27). Βασ. ΝΣΤ', θ'. 8. Νεαρὰ 130. Προκόπ. Ἀνέκδ. ΚΓ'. 5.
(β) L. 3. C. de ann. (10, 16). Βασ. ΝΣΤ', ἡ. 8.
(γ) L. 1, 8. C. de omni (11, 58). Βασ. ΝΣΤ', ιδ'. 12.
(δ) Νεαρὰ 128, 166, 168. Βασ. ΝΣΤ', ἡ. 1, 2.
(ε) L. 1. C. de superind. (10, 18.
(ς) Ad Att. V. 16.
(ζ) L. 4. C. de agr. (11, 47).

ρουσαν discant ordines, discant reliqui possessores (α). Οἱ Βυζαντινοὶ ὅμως ἐταύτισαν κτήτορας καὶ βουλευτάς, ὅπως ἔπραξαν καὶ οἱ νεώτεροι, καὶ πάντας ὠνόμασαν κτήτορας, ὡς ἐν Βασ. ΝΔ'. ιά. 2. ἔνθα οἱ βουλευταὶ (decuriones) λέγονται κτήτορες (β).

Περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν βουλευτῶν δὲν ἔχομεν ῥητὴν διάταξιν, ἀλλὰ συμπεραίνομεν περὶ αὐτῆς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ κεφαλικοῦ τέλους, ὡς βαρύνοντος μόνους τοὺς εὐτελεῖς (capitatio plebeja), μεθ' ὧν δὲν τάσσονται οἱ βουλευταὶ (γ).

Πλὴν τούτων ἐξῃρημένοι τοῦ κεφαλικοῦ τέλους ἦσαν οἱ ἑξῆς·

α) Κατὰ τὰς τελευταίας διατάξεις οἱ μὴ συμπληρώσαντες τὸ 25 ἔτος (δ).

β') Χῆραι καὶ *μονάζουσαι* (ε).

γ') Οἱ ἐλεύθεροι ζωγράφοι, αἱ γυναῖκες, τὰ τέκνα καὶ οἱ ἀλλοεθνεῖς δοῦλοι αὐτῶν (ς).

δ') Ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς φορολογίας ὑπαλλήλων, οἱ ἐν ἐνεργείᾳ annonarii καὶ actuarii (ζ), διότι ἀποβάλλόμενοι ὡς ἀνάξιοι, δὲν ἔχρῆζον εὐνοίας, εὐδοκιμοῦντες ὅμως προεβιβάζοντο εἰς ἀνωτέραν τάξιν καὶ ὡς ἐξ αὐτῆς ἐγίνοντο ἀτελεῖς.

ε) Στρατιωτικοί (η).

Οἱ κληρικοὶ δὲν ἐξῃρέθησαν τοῦ κεφαλικοῦ τέ- » λους. « Οἱ κληρικοὶ — τὴν οἰκείαν ἐπιγνωκέ- » τωσαν κεφαλιτίωνα (θ). »

Μετὰ τὰς εἰρημένας ἐξαιρέσεις πρόδηλον γίνεται, ὅτι τὸ κεφαλικὸν τέλος ἐβάρυνε τοὺς ἐν ταῖς πόλεσιν εὐτελεῖς καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀκτήμονας, προσέτι δὲ τοὺς δούλους. Ἐν τοῖς ἀγροῖς ὅμως πρὸ πάντων ἐβαρύνοντο οἱ ἐναπόγραφοι. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐκλήθησαν ἐναπόγραφοι (adscriptitii), διότι ἐν τοῖς φορολογικοῖς βιβλίοις ἦσαν ἀναγεγραμμένοι ὑπὸ τὸ κτῆμα, ἔνθα εἶχον τὴν μόνιμον καὶ ἀμετάθετον ἕδραν, καὶ ὁμοῦ συνεκεφαλαιοῦτο τὸ ἐδαφικὸν τέλεσμα τοῦ κτήματος καὶ τὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἐμπεπηγμένων ἐναπογράφων κεφαλικὸν τέλος, τὸ ὁποῖον παρὰ τοῦ κυρίου τῆς γῆς, πρὸς εὐκολίαν, κατεβάλλετο, ἂν καὶ τὸ χρέος καθαυτὸ καὶ ἀμέσως ἐπέκειτο εἰς τὸν ἐναπόγραφον (ι). Ὁ κύριος τοῦ κτήματος, προκαταβάλλων τὸ κεφαλικὸν τέλος ἀντὶ τοῦ ἐναπογράφου, πρὸς ἀνάληψιν τῶν καταβληθέντων δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς δημοσίους εἰσπράκτορας, καὶ τὰ περὶ καθυστερούντων τουτέστι δικαιώματα, ἀλλ' ἢ αὐτὸς ἢ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ εἰσπρακτόρων ἐφρόντιζε νὰ λάβῃ παρὰ τῶν ἐναπογράφων τὸ προκαταβληθὲν κεφαλικὸν τέλος.

Αὕτη ἡ τάξις, τῆς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κτήματος ἀναγραφῆς τοῦ κεφαλικοῦ τῶν ἐναπογράφων τέλους, δὲν εἰσήχθη κατὰ πρῶτον ὡς πρὸς τοὺς ἐναπογράφους, ἀλλ' ἐφηρμόσθη ἐξ ἀναλογίας, οὖσα ἐν χρήσει περὶ τῶν δούλων.

Τὸ κεφαλικὸν τέλος τῶν δούλων κατὰ φυσικὸν λόγον ἐχρεώστει ὁ κύριος, ἀλλὰ τῶν ἐργαζομένων ἐν κτήματι δούλων τὸ κεφαλικὸν τέλος ἀνεγράφετο συνάμα μετὰ τοῦ ἐδαφικοῦ τέλους τοῦ κτήματος.

Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν περὶ τοῦ κτήματος δήλωσιν ἐγίνετο μνεία τῶν ἐν αὐτῷ δούλων, τοῦ ἔθνους, τῆς ἡλικίας, τοῦ ἔργου καὶ τῆς τέχνης αὐτῶν ὡς καὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ ἐργαζομένων. ἢ ἐνοικιαστῶν, τούτων δὲ βεβαίως πρὸς ἔλεγχον τῶν χρεωστούντων κεφαλικὸν τέλος. « Εἰ μέν τοι ἀπογραφομένου τοῦ » προγονοῦ (εἰς τὸν κῆνσον) τὰ σὰ ἀνδράποδα συνή- » νεσας, δωρεὰ ἐστι καθαρά (α). » Τοιοῦτοι δοῦλοι ἐλέγοντο servi censiti ἢ censibus adscripti (β), καὶ δὲν ἐξεποιοῦντο ἄνευ τοῦ κτήματος, εἰς ὃ διέμενον σταθερῶς ἐμπεπηγμένοι (γ).

Δὲν ἕπεται ὅμως ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀντὶ τῶν ἐν τοῖς κτήμασιν ἐργαζομένων δούλων μόνων ἐχρεωστεῖτο κεφαλικὸν τέλος, ἀλλὰ πάντες ὑπέκειντο εἰς αὐτό, ὡς δεικνύει ἡ πρώην μνησθεῖσα μονάδικὴ ἐξαίρεσις τῶν ἀλλοεθνῶν δούλων τῶν ἐπαγγελλομένων ζωγραφικὴν ἐλευθέρων καὶ ἀκτημόνων.

Διὰ τῆς τοιαύτης ἀπογραφῆς βλέπομεν ἀναπληρούμενον τὸ χάσμα, περὶ οὗ ἐλαλήσαμεν πραγματευόμενοι περὶ ἐναπογράφων, ὡς μὴ ἐχόντων οἱονδήποτε δικαίωμα ἀγωγῆς κατὰ τῶν κυρίων ἐν περιπτώσει αὐθαιρέτου ἀποβολῆς ἐκ τοῦ κτήματος. Τὸ δημόσιον συμφέρον τῆς εἰσπράξεως τοῦ κεφαλικοῦ τέλους συνεδέετο μετὰ τοῦ συμφέροντος τοῦ ἰδιοκτήμονος, ὅστις καὶ τοι ἀποβαλὼν τὸν ἐναπόγραφον δὲν ἀπηλλάσσετο τοῦ κεφαλικοῦ τέλους τοῦ ἐπὶ τῆς μερίδος τοῦ κτήματος αὐτοῦ σημειωθέντος ἐναπογράφου, οὔτε ἠδύνατο διὰ τῆς ἀποβολῆς, ὡς παρανόμου, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐκ τῶν φορολογικῶν βιβλίων ἐν τῇ μερίδι τοῦ κτήματος ἐξάλειψιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκβληθέντος. Ἀφοῦ, μάλιστα ἐχρεώστει πάντοτε τὸ κεφαλικὸν τέλος καὶ ὅτε δὲν ὑπῆρχε πλέον ὁ ἐναπόγραφος ἐπὶ τοῦ κτήματος ὡς ἐκ τῆς ἀποδιώξεως, δὲν εἶχε συμφέρον νὰ ἐνεργήσῃ αὐτήν, διότι συνάμα ἐστερεῖτο καὶ τοῦ κανόνος, ὃν ἐχρεώστει ὁ ἐναπόγραφος, ἐργαζόμενος ἐπὶ τοῦ κτήματος. Ἦτο δὲ προσέτι, ὡς εἴρηται, καὶ τὸ χρῆμάτιον τοῦ ἐναπογράφου ὠφέλιμον εἰς τὸν κύριον, ὡς μὴ διατιθέμενον ἄνευ

(α) L. 2. C. Th. ne coll. (11, 22).
(β) L. 4. de decr. (50, 9). Ὅρα L. 1. αὐτ. Νεαρὰ 128.
(γ) Savigny Zeitschr. VI. σ. 325.
(δ) L. 3. de cens (50, 15) L. 4, 6. C. Th. de cens. (13, 10).
(ε) Αὐτόθι.
(ς) L. 4. C. Th. de exc. (13, 6).
(ζ) L. 3. C. Th. de numer (8, 1).
(η) L. 18. § 29. de mun. (50, 4). L. 5, 7. C. Th. de tiron (7, 13). L. 4. C. de veter (7, 20).
(θ) L. 11, 16. C. de episc. (1, 3). Βασ. Γ'. γ'. 6.
(ι) L. 4, 23. C. de agr. (11, 47).

(α) L. 4. §. 5, 8. de cens. (50, 15). L. 7. C. de don. (8, 54). Βασ. ΜΖ'. ά. 40.
(β) L. 7. C. de agr. (11, 47). L. 10. C. dere mil. (12, 36).
(γ) L. 7. C. de agr. (11, 47). L. 11. C. comm. (3, 38). Βασ. ΙΒ'. γ'. 11.

τῆς ἀδείας αὐτοῦ, καὶ χρησιμεῦον πρὸς αὔξησιν τῶν πρὸς γεωργίαν μέσων. Ἂν ἄλλος κατεῖχε τὸν δραπέτην ἐναπόγραφον, ἐχρεώστει· οὐ μόνον αὐτὸν ν' ἀποδώσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ κεφαλικὸν τέλος πρὸς τὸν κύριον τοῦ ἐναπογράφου προκαταβαλόντα, ἐφ' ὅσον χρόνον κατεῖχεν αὐτόν. « Ὁ μὴ ἀποκαθιστῶν » τὸν ἀλλότριον γεωργὸν δίδωσι τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ » καπιτατίωνα (α).

Μεταξὺ κυρίου καὶ ἐναπογράφου περὶ καταβολῆς τοῦ κεφαλικοῦ τέλους ἐπετρέποντο συμβόλαια κατ' ἀρέσκειαν, ὥστε ἠδύνατο νὰ γίνῃ συμφωνία περὶ ὁλοσχεροῦς καταβολῆς τοῦ κεφαλικοῦ τέλους παρὰ τοῦ κυρίου, ὡς ἐκ τούτου λαμβάνοντος ἀνώτερον κανόνα παρὰ τοῦ ἐναπογράφου (β).

Πόσον ἦτο τὸ κεφαλικὸν τέλος δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ βεβαίως μικρόν, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐλαχίστη ἔγγειος κτῆσις ἦτο λόγος ἀπαλλαγῆς. Ἀρχικῶς αἱ γυναῖκες ἀπέφερον τὸ ἥμισυ μόνον· ὁ Γρατιανὸς ὅμως καὶ οἱ συναυτοκράτορες ἐμετρίασαν τῶν μὲν ἀνδρῶν τὸ κεφαλικὸν τέλος εἰς τὰ 2/5, τῶν δὲ γυναικῶν εἰς τὸ 1/4 τοῦ ἀρχικοῦ (γ) *Τιπούκειστος*. « Δύο καὶ τρεῖς ἄνδρας τῷ ῥήματι τῆς κεφαλιτίω- » νος σημαίνεσθαι, γυναῖκας δὲ τέσσαρας. ».

Οἱ Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος Β' καὶ Οὐαλεντινιανὸς Γ' κατήργησαν ὅλως τὸ κεφαλικὸν τέλος ἐν Θράκῃ, διατηροῦντες μόνον τὸ ἐδαφικὸν (δ), ὅπως ἄλλοτε ἔπραξαν ὁ Οὐαλεντινιανὸς Α' καὶ οἱ συναυτοκράτορες περὶ Ἰλλυρίας (ε), διὰ τὰς συχνὰς φαίνεται τῶν βαρβάρων ἐπιδρομάς.

Σπουδαιοτέρα ὅμως ὑπῆρξεν ἡ κατάργησις τοῦ κεφαλικοῦ τέλους καθ' ὅλας τὰς πόλεις (plebs urbana) γενομένη παρὰ Διοκλητιανοῦ, ἀνακληθεῖσα παρὰ Γαλερίου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους καθιερωθεῖσα παρὰ Λικινίου καὶ ἔκτοτε κρατήσασα (ς).

Τοιοῦτο προνόμιον τῶν πόλεων παρεχουσῶν εἰς τοὺς ἰδίους κατοίκους οἱασδήποτε τάξεως καὶ καταστάσεως καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς δούλους ἀτέλειαν, ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐπιβλαβὴς εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐγκαταλιμπανομένους πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κεφαλικοῦ τέλους. Ἡ συρροὴ πληθυσμοῦ εἰς τὰς πόλεις, μὴ εὑρίσκοντος ἔργον καὶ μὴ ποριζομένου ἐκ τῆς γῆς τὴν ἐνδεχομένην καὶ ἀπαραίτητον πρόσοδον, εἶναι καθαυτὸ ὁ σκόπελος τοῦ πολιτισμοῦ, ἐκ τῆς ἰδίας προόδου κινδυνεύοντος. Ὁ συνετὸς νομοθέτης χρεωστεῖ πᾶσαν πρόνοιαν, ὥστε νὰ καταστήσῃ ποθεινὴν τὴν γεωπονίαν καὶ νὰ ἐλκύσῃ τὸ ἀργὸν πλῆθος εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἀληθοῦς καὶ μονίμου τῶν ἐθνῶν πλούτου, ἄλλως πληροῦνται αἱ πόλεις ἐνδεοῦς ὄχλου φιλοταράχου καὶ κτηνωδῶς σιτιζομένου ὑπὸ τοῦ ἐξαγοράζοντος πρόσκαιρον ἄνεσιν διὰ τῶν συνεχῶς διαῤῥιπτομένων δώρων, ἅτινα παρὰ Βυζαντινοῖς κατέστησαν ἀπαραίτητος βάσις τῆς βασιλείου τάξεως (α) (Panem et Circenses).

Ἐκ τῶν προηγουμένων εἴδομεν τὴν στενὴν σχέσιν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος πρὸς τὴν δουλοπαροικίαν, διότι τὸ κεφαλικὸν τέλος διέμεινεν ἐπὶ τέλους βάρος τοῦ ἐργαζομένου τὴν γῆν, εἴτε ἐναπογράφου, εἴτε δούλου, εἴτε μισθωτοῦ, ἀλλ' ἀκτήμονος, προσαυξάνον τὸ ἐδαφικὸν τέλεσμα.

Ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης καὶ ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ὀνόματος ὑπέλαβεν ὁ *Γοδοφρέδος* (β) ἀναιρῶν τὸν Κουϊάκιον, ὅτι εἷς μόνος ὑπῆρχεν ὁ ἐγκατητικὸς φόρος, καθ' ὃν ὡς πλεονέκτημα καὶ ἐπαύξησις φορολογίας ἐλογίζετο ἡ ἐναπογράφων καὶ δούλων ἐνοίκησις.

Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὄνομα caput, capitatio, δὲν δύναται νὰ μᾶς πλανήσῃ ὡς δηλοῦν ἁπλῶς φορολογικὴν μονάδα. Οὕτω ὑπάρχει καὶ φόρος ἐπὶ τῶν ζώων ὀνομαζόμενος capitatio animalium (γ). Ὡσαύτως ἐλέγετο capitatio ἡ εἰς τὸν στρατὸν παρεχομένη νομὴ ἢ καὶ capitus (δ).

Αὐτὸς ὁ ἐπὶ τῶν ζώων φόρος καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ μάλιστα τῶν αἰσχρῶν ἐλέγετο *χρυσάργυρον*, κατὰ τετραετηρίδα ἢ πενταετηρίδα εἰσπραττόμενος. Ἀλλ' ὁ οἰκονομικώτερος πάντων τῶν Αὐτοκρατόρων Ἀναστάσιος κατήργησεν αὐτὸν καύσας καὶ τὰς καταγραφὰς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ (ε).

Ὁ *Γιββὼν* πάλιν περιέπεσεν εἰς τὴν ἀντίθετον πλάνην, ὅτι μόνος ὑπῆρχε κεφαλικὸς φόρος, ὁ αὐτὸς χρησιμεύων ὡς μέτρον τοῦ ἐγκατητικοῦ (ς), καὶ αὐτὸν ἠκολούθησεν ὁ *Νοδάτος* (ζ). Ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτῶν ὁ *Δυβὼ* (η) σχεδὸν τὸ αὐτὸ ἐδίδαξε.

Τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου μαρτυρίας ἐξεθέσαμεν κατὰ τὴν πραγματείαν τοῦ Σαβινὸ (θ)· προσθέτομεν ὅμως καὶ ἄλλην μαρτυρίαν ἀκριβεστάτην τὴν ἑξῆς· Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους κεφ. ιγ'. λέγει· « Ἀπόδοτε—τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ » τέλος, τὸ τέλος. »

Πρὸς διαστολὴν τῆς φαινομένης ταύτης ταυτολογίας ὁ *Θεοφύλακτος* καὶ ὁ *Οἰκουμένιος* ἑρμηνεύουν κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν προειρημένων οὕτω πως· « Τῷ τὸν φόρον χρεωστουμένῳ, ἤγουν τὴν » λεγομένην *κεφαλιτίωνα*, ἀπόδος τὸν φόρον, τῷ » τὸ τέλος δέ, ἤγουν *τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς συνεισφο-* » *ράν*, τὸ τέλος. »

(Ἕπεται συνέχεια.)

(α) L. 8. C. de agr. (11, 47). B. NE'. ά. 7.
(α) L. 20. § 3. C. αὐτ.
(β) L. 10. C. αὐτ.
(δ) L. 1. C. de col Thr. (11, 51).
(ε) L. 1. C. de col. III. (11, 52).
(ς) L. 1. C. de capit (11, 48).

(α) Νεαρὰ 105.
(β) Paratit. C. Th. de censu. Comm. in L. 2, 4. cod.
(γ) L. 6. C. Th. de coll. (11, 26).
(δ) L. 8, 11. C. Th. de orog. (7, 4). L. 1. C. de aun. (1, 52).
(ε) Ζώσιμος Β'. 38. Εὐάγριος Γ'. 39—42. Θεοφάνης σ. 221. Κεδρηνὸς Α'. σ. 626. Ζωναρᾶς Β'. σ. 54. Βατ. ΝΣΤ'. ιθ'. 1.
(ς) Vol 3. ch. 17.
(ζ) Naudet des changements de l'admin. de l'Emp. romain II. σ. 322.
(η) Dubos Monarchie franç. I. ch. 12.
(θ) Zeitschr. VI.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΛΑΩΣΙΣ

ΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453.

Κατὰ τὰς ἀρχικὰς πηγὰς συγγραφεῖσα ὑπὸ

Α. Δ. ΜΟΡΑΜΑΝΝΟΥ.

—ooo—

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 219.)

ΤΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1451 ἀνέβη ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ θρόνου ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β'. Τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ ἦσαν πολὺ τῶν μετὰ ταῦτα στενώτερα. Ἐκ μὲν τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχε μόνον τὸ ἐμπρόσθιον ἥμισυ αὐτῆς μέρος, ἐκ δὲ τῆς Εὐρώπης τὴν Θρᾴκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ δεινὸν ὑφίστατο ἀγῶνα πρὸς τὸν Σκενδέρβεην, ἐνῷ ἐν μὲν τῷ ἀρχιπελάγει ἐδέσποζον Ἕλληνες, Γενουήσιοι καὶ Ἐνετοί, ἐν δὲ τῇ πρὸς ἕω μικρᾷ Ἀσίᾳ διετηροῦντο εἰσέτι οἱ Καραμάν Ὀγλοῦ, οἱ Ζουλκαδρίαι καὶ ἄλλα τινὰ ἄσημα λείψανα τοῦ Σελσουκικοῦ κράτους, ἐν Τραπεζοῦντι ἐσώζετο ἡ αὐτοκρατορία τῶν Κομνηνῶν, τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον κατεῖχον οἱ Μαμαλοῦκαι, καὶ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας αἱ δυναστεῖαι τοῦ λευκοῦ καὶ μέλανος Προβάτου.

Πρὸ δεκαέξ περίπου μηνῶν εἶχεν ἀναβῇ εἰς τὸν Βυζαντινὸν θρόνον Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος ὁ καὶ Δράγασις ἐπικαλούμενος. Τὰ ὅρια τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ μόλις ἐξετείνοντο πέραν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Οἱ μὲν Γενουήνοιοι κατεῖχον τὸ ἀντίπεραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Κερατείου κόλπου κείμενον προάστειον τοῦ Γαλατᾶ, οἱ δὲ Τοῦρκοι τὰ λοιπὰ ἑκατέρωθεν τοῦ Βοσπόρου μέρη. Ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Πελοπόννησος καὶ τινες νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἦσαν τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἥτις, πρὸ ἑκατονταετηρίδος, ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Καρχηδόνος καὶ Σικελίας μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος, καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν καταῤῥακτῶν τοῦ Νείλου. Ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Σερβία, ἡ Βλαχία, ἡ Μιτυλήνη καὶ αὐτὸ τὸ προάστειον τοῦ Γαλατᾶ συνεδέοντο διὰ χαλαρῶν δεσμῶν τιμαριωτικῆς ὑποταγῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῆς ὁποίας ὁ Αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς ὁ ὑπέρτατος κυριάρχης τῶν ἀναγνωριζόντων τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῶν σχέσεων τούτων δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίας, ἐκ τῶν σωζομένων ὅμως μνημείων εἰκάζεται ὅτι δὲν περιωρίζοντο εἰς μόνα τὰ τῆς ἐκκλησίας (α).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπεκράτει εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύω ἐθνῶν· ἀλλὰ τὸ πῦρ ὑπεκαίετο ὑπὸ τὴν σποδόν, καὶ ἐνώπιον χαρακτῆρος οἷος ὁ τοῦ Σουλτάνου ὁ Κωνσταντῖνος οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ τρέφῃ ἐλπίδα ὅτι ἤθελε κυβερνήσῃ ἐν εἰρήνῃ.

Καὶ ὅμως ἔπραξε πᾶν τὸ δυνατὸν ὅπως ἀναβάλῃ τοῦ πεπρωμένου τὴν ἐκπλήρωσιν. Κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Μωάμεθ ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις φέροντας συγχαρητήρια, συνῆψε μετ' αὐτοῦ συνθήκην ὑποχρεοῦσαν τὸν Σουλτάνον νὰ χορηγῇ ἐτησίως 300,000 ἄσπρων πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ὀρχάνου καταφυγόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν· συγχρόνως δὲ ἀπετάθη πρὸς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ Κυβερνήσεις αἰτῶν συνδρομήν. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 1452 ἀφίκετο Ἕλλην πρέσβυς εἰς Ἐνετίαν. Ἡ Γερουσία, εἰ καὶ ἀπησχολεῖτο ἀλλαχοῦ ἕνεκα τῆς Λομβαρδίας, καὶ δυσανασχετῶς εἶχε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀποποιηθέντα νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Δόγου, ἐννοήσασα ὅμως ὅτι συμφέροντα πολλοῦ λόγου ἄξια ἔτρεχον κίνδυνον, διέταξε τὸν ναύαρχον Γαβριὴλ Τρεβιζάνον νὰ συλλέξῃ ἐκ Κρήτης, Κερκύρας, Μεθώνης, Ναυπλίας καὶ Εὐβοίας πλοῖα, χρήματα καὶ στρατόν, καὶ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως. Συγχρόνως ἐπετράπη τὸ αὐτοκράτορι καὶ ἡ ἀπὸ Ἐνετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν μετακόμισις ὡρισμένου ποσοῦ ὅπλων καὶ νίτρου, ἄνευ ἀποτίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς δασμοῦ.

Ἡ Γένουα, ἥτις ὡσαύτως εἶχεν ἀξιολογώτατα συμφέροντα ἐν Βοσπόρῳ, ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἀπέστειλε τὸν Ἰωάννην Ἰουστινιανὸν μετά τινων πλοίων. Ὁ Πάπας Νικόλαος Ε' ἠνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον συνομολογηθείσης ἑνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, καὶ ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸν Καρδινάλιον Ἰσίδωρον μετὰ μικρᾶς ἐπικουρίας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ παρὰ τῆς Εὐρώπης χορηγηθεῖσα συνδρομὴ πρὸς ὑπεράσπισιν πόλεως τὰ μάλιστα ἐπισήμου. Ἡ μὲν Ἐνετία καὶ ἡ Γένουα ἅμα προσκληθεῖσαι ἔσπευσαν ν' ἀποστείλωσι βοήθειαν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ὁ δὲ Πάπας παρ-

(α) Μέχρι τῆς σήμερον ἀπαντᾷ τις εἰς διαφόρους θέσεις ἐν Γαλατᾷ ἐπὶ θυρῶν, ἐπὶ τειχῶν, καὶ ἐπὶ πύργων τὸ βυζαντινὸν ἐμβλήματα, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐμβλημάτων τῶν Γενουησίων κυβερνητῶν (Ποδεστά), δηλονότι χρυσοῦν σταυρὸν ἐπὶ ἐρυθροῦ θυρεοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων τριημάτων τέσσαρα Β (Βασιλεύς, Βασιλίων, Βασιλεύων, Βασιλιόυσι). Ἐπίσης διεκρίθη ἐπί τινος πύργου τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν θάλασσαν, μεταξὺ τοῦ Κοῦμ Καποῦ, καὶ τοῦ Γενὶ Καποῦ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή·

ΑΝΕΚΕΝΙΣ
ΘΗΝΟΥΤΟΣ
ΟΠΥΡΓΟΣΚΑΙ
Η ΚΟΡΤΙΝΑΤ
ΠΟΓΕΩΡΓΙ
ΟΥΔΕΣΠΟΤΟΥ
ΕΡΒΙΑΣ
ΕΝΕΤΕΙΩ
Νς

ἤτοι· « Ἀνεκαινίσθην οὗτος ὁ πύργος καὶ ἡ κορτίνα ὑπὸ Γεωργίου δεσπότου Σερβίας· ἐν ἔτει 6956 » (1448.)

ἔχων συνδρομὴν ἐλαχίστην, προσέθηκεν αὐτῇ ὅρους ὧν ἡ ἐκπλήρωσις παρὰ τοῦ ἐπαπειλουμένου αὐτοκράτορος ἦν ἀδύνατος. Οἱ λοιποὶ κυριάρχαι τῆς Εὐρώπης ἔμενον ἀπαθεῖς.

Ὁ Σουλτάνος εἶχεν ἤδη ἀποκρούσει ἐροδόν τινα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Καραμανίας, καὶ ἀναγκάσει αὐτὸν νὰ αἰτήσῃ εἰρήνην, ὅτε ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ ἐν Ἀκσχὲρ πρέσβεις Ἕλληνες ἀναγγέλλοντες αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος ὅτι ἡ πρὸς διατροφὴν τοῦ Ὀρχάνου διδομένη ποσότης οὐδόλως ἐξήρκει, καὶ δέον ἦν νὰ διπλασιασθῇ, καὶ ὅτι ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως, ὁ αὐτοκράτωρ ἐσκόπει νὰ κηρύξῃ τὸν Ὀρχάνην ὡς δικαιώματι ἐπίδοξον τοῦ θρόνου διάδοχον. Ὁ δὲ Μωάμεθ ἀπαντήσας ὀργίλως πρὸς τοὺς ἀπερισκέπτως λαλήσαντας πρέσβεις, συνωμολόγησεν εἰρήνην μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Καραμανίας, καὶ ἐξεπλήρωσε διὰ χρηματικῶν θυσιῶν τὰς αἰτήσεις τῶν Γενιτσάρων, ὅπως ἀπαλλαγεὶς ὑπὸ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, συνενώσει πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις πρὸς ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐλθὼν εἰς Ἀδριανούπολιν ἀπηγόρευσεν ἐν τῷ ἅμα τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετακόμισιν τῶν προσόδων τῶν περὶ τὸν Στρύμονα χωρῶν, αἵτινες ἦσαν ὡρισμέναι πρὸς συντήρησιν τοῦ Ὀρχάνου.

Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος 1451 — 52 ἔπεμψε πρόσταγμα εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους αὐτοῦ, ἵνα ἀποστείλωσιν αὐτῷ χιλίους οἰκοδόμους τεχνίτας καὶ ἐργάτας κατ' ἀναλογίαν τῶν τεχνιτῶν, καὶ ἀσβεστοκαύστας, καὶ παρασκευάσωσι τὸ ἀναγκαῖον ὑλικὸν, ὅπως ἐλθόντος τοῦ ἔαρος οἰκοδομήσωσι φρούριον ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου ὑπὲρ τὴν Κωνσταντινούπολιν (α).

Ἡ εἴδησις αὕτη ἐνέπλησε φόβου τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, Θράκῃ καὶ Λίγαίῳ χριστιανούς, καὶ πάντες σὺν κλαυθμῷ ἀνεφώνουν· « Νῦν τὸ τέλος ἤγγισε τῆς πόλεως· νῦν τὰ σήμαντρα τῆς φθορᾶς τοῦ ἡμετέρου γένους, νῦν αἱ ἡμέραι τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τί γίνωμεν ἢ τί ποιήσωμεν; ἀρθήτω ἀφ' ἡμῶν ἡ ζωὴ ἡμῶν, κύριε, καὶ μὴ ἴδωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δούλων σου τὴν φθορὰν τῆς πόλεως, μηδὲ εἴπησαν οἱ ἐχθροί σου, δέσποτα, ποῦ εἰσιν οἱ φυλάσσοντες αὐτὴν ἅγιοι; »

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔπεμψε πρὸς τὸν Σουλτάνον ἐν Ἀδριανουπόλει πρέσβεις, ἢ (ὅπως ἐπιδιορθῶν τὴν εἴδησιν ταύτην ὁ Χαϊρουλλὰχ ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ μαρτυρεῖ) τὸν πρῶτον αὐτοῦ ὑπουργὸν πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην Χαλὶλ Πασᾶν, ἵνα ἐπερωτήσωσιν αὐτὸν περὶ τῶν πραττομένων. Καὶ οἱ πρέσβεις ἐλέξαν αὐτῷ τάδε· « Ἡμεῖς ἤδη τὴν σήμερον ἔτος ἐστὶ που ἑκατοστὸν καὶ ἐπέκεινα ἀφ' οὗ τὴν Ἀδριανούπολιν ὁ σὸς πάππος Μωράτ ὁ τοῦ Ὀρχὰν υἱὸς ἔλαβε· καὶ ἔκτοτε συνθήκας ποιήσαντες οἱ ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ καταγόμενοι μέχρι σοῦ, οὐδεὶς ἐμελέτησε πῦργον ἢ καλύβην πῆξαι ἐν τῇ αὐλῇ τῆς πόλεως, εἰ γὰρ καὶ αἰτία τις εὑρίσκετο καὶ μάχην ἀμφότεροι συνίστων, ἀλλὰ δι' ἄλλης συμβάσεως τὰ τῆς εἰρήνης ἐπράττοντο, ὁ γὰρ σὸς πάππος ὁ Μεχεμὲτ βουληθεὶς ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὴν κειμένῃ τοῦ πορθμοῦ γῇ κτῖσαι φρούριον, παρακλητικῶς, καὶ ὡς υἱὸς πρὸς πατέρα, τὴν αἴτησιν οὐ μικρὰν ὁ Μεχεμὲτ πρὸς τὸν βασιλέα Μανουὴλ ἐποίησεν (α)· ὅθεν καὶ κατένευσεν ἐπὶ σκοπῷ ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ ᾠκοδόμητο τὸ ἔργον, καὶ ἡ ἀνατολὴ πᾶσα πρὸ χρόνων πολλῶν ἦν αὐτοῖς προσωκειωμένη. Τὸ δὲ αὐτὴν ὧν καλῶς ἐχόντων πάντων σὺν σοί, ὁρῶμεν ἀσφαλῶς ὅτι μέλλεις τὴν θάλασσαν τὴν Ποντικὴν ἄβατον ποιῆσαι τοῖς Φράγκοις, καὶ τὴν πόλιν λιμοκτονῆσαι καὶ τὰς εἰσόδους τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων κομμερκίων κωλῦσαι. Δεόμεθα οὖν ταύτην τὴν βουλὴν ἀπόκοψον, καὶ ἐσόμεθα φίλοι σου χρηστοί, καθὰ καὶ σὺν τῷ πατρί σου τῷ χρηστῷ ἡγεμόνι. Εἰ βούλει καὶ τέλος διδόναι, δώσομεν. »

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπήντησε φιλικῶς ὁ Σουλτάνος· ἀλλ' ὢν φύσει ὀξύθυμος ἐκυρίεύθη μετὰ μικρὸν ὑπὸ ὀργῆς, καὶ ἀπήντησεν οὕτως·

« Ἐγὼ ἐκ τῆς πόλεως οὐ λαμβάνω τι. Ἐκτὸς τῆς τάφρου οὐκ ἔχει οὔτε κέκτηταί τι· καὶ γὰρ εἰ ἤθελον κτῖσαι ἐν τῷ ἱερῷ στομίῳ φρούριον οὐκ εἶχε δίκαιον τοῦ κωλύειν με. Πάντα γὰρ ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἐξουσίαν εἰσὶν καὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν κείμενα τοῦ στομίου φρούρια, καὶ ἐντὸς αὐτῶν Τοῦρκοι κατοικοῦσι, καὶ τὰ ἐν τῇ δύσει ἄοικα ἐμά εἰσί· καὶ γὰρ Ῥωμαῖοι οὐκ ἔχουσιν ἐπ' ἀδείας τοῦ οἰκῆσαι, ἢ οὐκ οἴδατε ἐν ποίᾳ στενοχωρίᾳ ὑπέστη καὶ δεινῇ περιστάσει ὁ ἐμὸς πατήρ, ὅταν τοῖς Οὔγγροις ὁ βασιλεὺς συνετέθη καὶ διὰ ξηρᾶς ἐλθόντες ἐκεῖνοι, διὰ θαλάσσης τὰς τῶν Φράγκων τριήρεις ἐν ταύτῃ τῇ Ἑλλησπόντῳ ἠγάγετο, καὶ τὸν Καλλιουπόλεως πορθμὸν ἀποκλείσαντες οὐκ ἐδίδουν πορείαν τῷ ἐμῷ πατρί; ἀναβὰς οὖν μέχρι τοῦ τόπου τοῦ ἱεροῦ στομίου ἐγγύς, καὶ ἐν τῷ πολυχνίῳ ὃ ἐδείματο ὁ πατὴρ αὐτοῦ, σὺν ἀκατίοις περάσας Θεοῦ εὐδοκοῦντος· καὶ γὰρ αἱ τριήρεις τοῦ βασιλέως ἐκεῖ κατεσκόπευον τοῦ κωλῦσαι τὴν διάβασιν· ἐγὼ δὲ ἐκαθήμην ἐν Ἀδριανουπόλει παιδίον ὢν ἐκδεχόμενος τὴν τῶν Οὔγγρων ἄφιξιν. Οἱ δὲ Οὔγγροι ἐλεηλάτουν τὰ περὶ τῆς Βάρνης, καὶ ὁ βασιλεὺς εὐφραίνετο, καὶ τὸ τῶν Μουσουλμάνων γένος ἐδυσφόρει καὶ οἱ καβουρίδες (γκιαοὺρ) ἐχαίροντο. Τότε ὁ ἐμὸς πατὴρ περάσας μετὰ πολλοὺς τοὺς κινδύνους ὤμοσε τοῦ ποιῆσαι κατ' ἀντικρὺ τοῦ φρουρίου τοῦ κειμένου πρὸς ἀνατολὴν ἕτερον φρούριον πρὸς δύσιν. Ἐκεῖνος οὐκ ἔφθασε τοῦ ποιῆσαι, ἐγὼ τοῦτο μέλλω ποιῆσαι Θεοῦ ἀρρωγοῦντος, τί με κωλύετε; ἢ οὐκ ἔξεστι ποιῆσαι ἐν τοῖς ἐμοῖς ὃ βούλομαι; ἀπέλθετε εἴπατε τῷ βασιλεῖ, ὁ νῦν ἡγεμὼν οὐκ ἔστι τῶν πρώην ὅμοιος· ἃ οὐκ ἠδύναντο ἐκεῖνοι ποιῆσαι, οὗτος ὑπὸ τὴν χεῖρα καὶ εὐκόλως ἔχει τοῦ πρᾶξαι, καὶ ἃ οὐκ ἐβούλοντο ἐκεῖνοι οὗτος θέλει καὶ βούλεται, καὶ ὁ ἐλθὼν ἀπὸ

(α) Δούκας σελ. 237.

(α) Ἡ μαρτυρία αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι τὸ φρούριον Γιὼ ζελδτζὲ Χισσάρ, τὰ νῦν Ἀναδολοῦ Χισσάρ, εἶχε κτισθῇ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτου Ἰλδερίμ.

τοῦ νῦν ἕνεκα τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀφαιρεθήσεται τὴν δοράν. »

Ὡς φαίνεται ὁ Χαϊρουλλὰχ ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀπάντησις αὕτη ἠπαρὰ τοῦ Σουλτάνου δοθεῖσα ἦτο κατά τι ἀπρεπής, δι' ὃ τὰ μάλιστα ἐνδιατρίβει εἰς διασαφήνισιν τῆς ἀσήμου ταύτης διαφωνίας μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἱστορικῶν, περὶ τοῦ προσώπου πρὸς ὃ ἀληθῶς ἀπεστάλη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἡ πρεσβεία αὕτη (α).

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὸν πόλεμον· πλεῖστα ὅμως μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, λαϊκοί τε καὶ ἱερεῖς, ἀπέτρεψαν αὐτόν (β).

Τὸ δὲ ἔαρ τοῦ ἔτους 1452 συνῆλθον πάντες οἱ ὑπάλληλοι ἐκ Ρουμέλης καὶ Ἀνατολῆς μετὰ τῶν παραγγελθέντων ἐργατῶν, παρὰ τὸν ἀσιατικὸν Βόσπορον ὅπου μετέφερον τὴν ἄσβεστον, ἔκτισαν καμίνους πρὸς ἀπόσβεσιν αὐτῆς, ἐκομίσαντο τὰς ἀναγκαίας δοκοὺς ἐκ Νικομηδείας καὶ Ἡρακλείας (τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ) καὶ λίθους ἐξ Ἀνατολῆς. Τὸν μῆνα Μάρτιον ἀπῆλθεν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ αὐτὸς ὁ Μωάμεθ, ὅστις διαβὰς διὰ Καλλιπόλεως μετὰ ἐξ ἐντελῶς ἐξωπλισμένων πλοίων, δέκα ἀκτὼ τριήρεων καὶ δέκα ἐξ φορτηγῶν ἀφίκετο τὴν 26 Μαρτίου εἰς Βόσπορον. Πρὸς οἰκοδομὴν δὲ τοῦ φρουρίου, οὗ τὸ σχέδιον ἔδωκε μόνος, ἐξελέξατο τὸ μέρος περίπου ἔνθα πρὸ πάντων στενοῦται ὁ Βόσπορος, καὶ ῥεῦμα σφοδρὸν τὰ πλοῖα ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὄχθην παρὰ τὸ Ἐρμαῖον ἀκρωτήριον ἀπωθεῖ· ἐνταῦθα ἔζευξεν ἄλλοτε ὁ Δαρεῖος τὴν γέφυραν αὐτοῦ (γ).

Καὶ τὴν μὲν τῆς οἰκοδομῆς τῶν πύργων ἐπιτήρησιν εἶχον, ὁ μέγας Βεζύρης Χαλὶλ Πασᾶς, ὁ Σαριτζὲ Πασᾶς, ὁ Ζάγανος Πασᾶς καὶ ὁ Σεχαβεδδὶν Πασᾶς· τὴν δὲ τῶν τειχῶν, τῶν μεταξὺ τῶν πύργων, αὐτὸς ὁ Σουλτάνος. Τὰ τείχη ἐκτίζοντο ἐργαζομένου τοῦ ἡμίσεως ἀριθμοῦ τῶν ἐργατῶν κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευράν, τοῦ δ' ἑτέρου κατὰ τὴν ἐξωτερικήν· ἀχθοφόροι δὲ ἐργάται ἐκόμιζον ἀδιακόπως πρὸς τοὺς κτίζοντας κεράμους, ἄσβεστον καὶ λίθους, συμβοηθούντων καὶ αὐτῶν τῶν μαγιστάνων τοῦ κράτους. Τὴν δὲ πρὸς οἰκοδομὴν ὕλην ἐπορίσθησαν ἐν μέρει ἐκ τῶν ἐρειπίων ἀρχαίων ἐκκλησιῶν τε καὶ ναῶν, ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ὅθεν ἔλαβον πλείστους κίονας, δι' ὃ ἔνθεν κακεῖθεν ὑποφαίνονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τεμάχια αὐτῶν, καὶ ἐν τῇ παραλίᾳ τανῦν ἔτι κεῖνται διεσπαρμένοι σπόνδυλοι καὶ κιονόκρανα (α).

Διαρκούσης τῆς οἰκοδομῆς ἀπεπειράθησάν τινες ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ ἀκαίρου ζήλου κινούμενοι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν οἰκοδομήν, δίδοντες ἀφορμὴν ἐρίδων μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν, κατὰ τὰς ὁποίας, ἑκατέρου τῶν ἀντιπάλων μερῶν ἀμυνομένου δι' ὅπλων, πολλοὶ πολλάκις ἐφονεύθησαν. Τούναντίον ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπεπειρᾶτο δι' ἄλλων τρόπων τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπουμένων, ἀποστείλας πρὸς τὸν Σουλτάνον πρέσβεις αἰτήσοντας ὅπως προστατεύσῃ τοὺς κατὰ τὰ παρακείμενα χωρία Ἕλληνας γεωργοὺς ἐργαζομένους ἐν ταῖς ἀγροῖς, διορίζων φύλακας ἐπὶ τούτῳ. Ἔπεμψε δὲ αὐτῷ καὶ δῶρα, ἐδώδιμα καὶ ποτὰ τῶν αὐτῶν μηχανημάτων ἐποιήσατο χρῆσιν καὶ παρὰ τῷ μεγάλῳ Βεζίρῃ Χαλὶλ Πασᾷ, ὅστις, ὡς φαίνεται, δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερνικήσῃ τοὺς τοιούτους πειρασμούς.

Ὁ Μωάμεθ, ὅστις ἀφορμὴν ἐζήτει ἐρίδων, ἀπέστειλέ τινας ἐκ τῶν ἀκολούθων ἐντειλάμενος αὐτοῖς νὰ παραγγείλωσιν εἰς τοὺς χωρικοὺς ν' ἀφήσωσιν ἀνενοχλήτους τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἦγον εἰς νομὴν ἵππους καὶ ἡμιόνους, χρησιμεύοντας εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου· ἐὰν οἱ χωρικοὶ δὲν ἤθελον ὑπακούσει, οἱ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀποσταλέντες ὤφειλον νὰ παράσχωσι τοῖς Τούρκοις τὴν ἀναγκαίαν βοήθειαν. Ἀφορμὴ πρὸς πραγματοποίησιν τούτων ἐδόθη ταχέως. Ὁ Ἰσφενδιὰρ Ὀγλοῦ Ἰσμαὴλ Βέης, σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σουλτάνου, ἦλθε μετὰ στρατιᾶς ἐξ Ἐδρεμὶδ (Ἀδραμυττίου) ὅπως συμβοηθήσῃ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ φρουρίου. Πλησίον, δὲ τοῦ πύργου τοῦ λεγομένου Ἐπιβάται (Βίγαδος), μεταξὺ Σιλυβρίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφῆκεν ἀριθμόν τινα ἵππων καὶ ἡμιόνων ἐλευθέρους νὰ διατρέχωσι τὰς ἐσπαρμένας γαίας τῶν Ἑλλήνων, ἃς καὶ διέφθειρον ἐντελῶς. Ἑλλὴν τις ἰδὼν τὴν γενομένην καταστροφὴν ἔδραμεν εἰς ἀποδίωξιν τῶν ὑποζυγίων, ἀλλὰ προσεβλήθη ὑπὸ ἱππικόμου Τούρκου· τότε συγγενής τις τοῦ Ἕλληνος καὶ τινες ἄλλοι ἦλθον εἰς βοήθειαν τοῦ συμπολίτου αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ Τοῦρκοι ὡπλισμένοι ὥρμησαν ὑπὲρ τοῦ ἱππικόμου.

(α) Δούκας σελ. 238—240. Χαϊρουλλὰχ σελ. 58.

(β) Φραντζῆς σελ. 233—234.

(γ) Τὸ διάγραμμα τοῦ φρουρίου δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἀκριβῶς, εὑρισκόμενος ἐν τῇ μέσῳ τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ μεγάλου πλοίου. Οἱ σύγχρονοι συγγραφεῖς τῆς ἁλώσεως δὲν ἠδυνήθησαν πιθανῶς νὰ σχεδιογραφήσωσι τοῦτο ἐκ τῆς ῥηθείσης θέσεως, καὶ ἐντεῦθεν παγάζουσιν αἱ ἀλλόκοτοι εἰδήσεις ὅσας δίδουσι περὶ αὐτοῦ. Ἀποπλέοντες τὸν Βόσπορον, καθ' ἣν στιγμὴν κάμπτομεν τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Θησαυροφυλακίου (Τεφτερδὰρ βουρνοῦ) παρὰ τὸ Ὀρτάκιοϊ, βλέπομεν τρεῖς πύργους τοῦ Ῥουμελὶ Χισσαρί. Διὸ ὁ μὲν Δοῦκας ἀναφέρει ὅτι εἶχε τρίγωνον σχῆμα (ὡς ἐν τριγώνῳ σχήματι, σελ. 241) ὁ δὲ Φραντζῆς λέγει (σελ. 234)· « Ἐν αὐτῷ φκοδόμησι πύργους τρεῖς ἰσχυροὺς· » καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης δὲ τρεῖς πύργους ἀναφέρει. Ἀπορίας ὅμως ἄξιον εἶναι ὅτι ὁ Χάμμερ, ὅστις καὶ πλεῖστα ἔτη διέτριψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ φρούριον βεβαίως πολλάκις εἶδε, καταδικάζει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοῦ κραταιᾷ ἀκμῇ τρεῖς μόνον πύργους, ἐν ᾧ καὶ ὁ ἐπιτολαίος μόνον πρὸς αὐτὸ ἀναβλέψας ἀριθμεῖ πολὺ πλείονας. Τὸ Ἐνετικὸν ἡμερολόγιον τοῦ Ν. Βαρβάρου (σελ. 1) ἀναφέρει ὀρθῶς δεκατέσσαρας, ὧν πάντα εἰσὶν οἱ κυριώτεροι. Τὸ ὅτι ἡ περιφέρεια τοῦ φρουρίου τούτου παρισταῖ τὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος Μωάμεθ, θεωροῦμεν ἀπακύημα Τουρκικῆς φαντασίας, καὶ νομίζομεν ὅτι ἡ εἴδησις αὕτη, καὶ τοι διδομένη παρὰ Τούρκων ἱστοριογράφων, ἔτι δὲ καὶ παρ' Εὐρωπαίων περιηγητῶν ἐνημεροτέρων, εἶναι ὅμως ἀνεξέλεγκτος νὰ μνημονευσθῇ εἰς πραγματείας σπουδαίας.

(α) Χαλκοκονδ. σελ. 446.—Δούκας, σελ. 241.—243.—Φραντζῆς. σελ. 233.—Ν. Βάρβαρ. σελ. 1.—Χαϊρουλλὰχ σελ. 57.

Ἡ ἀπὶ ἡ αὕτη ἔρις προέβη μέχρι διαπληκτισμῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους μετετράπησαν εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην, καθ' ἣν οὐκ ὀλίγοι ἔπεσαν ἐκατέρωθεν.

Ὁ Σουλτάνος μαθὼν τοῦτο παρὰ τοῦ Κιαγὰ Βέη (ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν), καὶ ἀμερμνῶν περὶ πάσης ἀνακρίσεως τῶν γεγονότων, ἢ προταθείσης ἀπολογίας, προσέταξεν αὐτὸν ἀμέσως νὰ ἐκστρατεύσῃ μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς καὶ νὰ φονεύσῃ πάντας τοὺς κατοίκους τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ τὸ πρόσταγμα ἐξετελέσθη κατὰ δυστυχίαν ἀκριβῶς· διότι τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, ὅτε οἱ χωρικοὶ ἐπορεύοντο εἰς τοὺς ἀγροὺς πρὸς συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν οἱ στρατιῶται, καὶ κατέσφαξαν ἅπαντας τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμόν (α).

Οὕτω διηγεῖται τὸ συμβὰν ὁ Δούκας· ὁ δὲ Χαϊρουλλὰχ ἐκ τουρκικῶν πηγῶν ἀρυόμενος ἐξιστορεῖ αὐτὸ ὡς ἑξῆς· Τοῦρκοι στρατιῶται ἐπορεύθησαν εἰς τοὺς ἀγροὺς, ἵνα ἀγοράσωσιν ἐκ τῶν ἐκεῖ βοσκόντων ποιμνίων πρόβατα πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ποιμένες ἀπεκρίθησαν ἀποτόμως ὅτι τὰ πρόβατα δὲν ἦσαν πρὸς πώλησιν ὡρισμένα, τοῦτο ἐγένετο αἰτία ἔριδος καὶ διαπληκτισμῶν μεταξὺ τῶν ποιμένων καὶ τῶν ἀκολούθων τοῦ ἐπὶ τῆς τροφοδοσίας διευθυντοῦ Λὴ Τσαϊλὺ Μωάμεθ Βέη· τότε ἦλθε βοήθεια πρὸς ἀμφότερα τὰ μέρη καὶ μάχη συνεκροτήθη παρὰ τὸ νῦν καλούμενον Κανλὺ Καβὰκ (ἤτοι καθημαγμένη λύκα) μεταξὺ τοῦ Βεσιχτὰς καὶ τῶν γλυκέων ὑδάτων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο μαθὼν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ ὁρμήσῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπέτρεψε τὸν κίνδυνον τοῦτον πέμψας πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Σουλτάνον, ὅστις καίτοι κωφεύων εἰς τὰς δεήσεις αὐτοῦ, ἀνέβαλεν ὅμως τὸν πόλεμον μέχρι τοῦ ἐλευσομένου ἔαρος (β).

Ὅλως ματαίαν θεωροῦμεν τὴν ἔρευναν, ἐὰν κατὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον συνέβησαν τὰ ἱστορούμενα, ἢ ἂν καὶ ἀμφότερα, ἐπίσης κτηνώδη καὶ οἰκτιρμοῦ ἄξια, συνέβησαν. Βλέποντες ὅμως ἐμβριθῆ ἱστοριογράφον οἷος ὁ Χαϊρουλλὰχ σπουδαίως ἀποφαινόμενον ὅτι τοιοῦτόν τι ἐπουσιώδες συμβεβηκὸς ἐγένετο αἰτία πολέμου, οὐδεμιᾶς ἄλλης χρῄζομεν ἀποδείξεως τοῦ πόσον καὶ οἱ κρείττονες τῶν Τούρκων ἱστοριογράφοι ἐνδεεῖς εἰσὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς ἱστορίας πνεύματος.

Μετὰ τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε ἵνα κλεισθῶσιν αἱ πύλαι τῆς πόλεως καὶ νὰ αἰχμαλωτισθῶσιν οἱ περὶ αὐτὰς Τοῦρκοι, τοὺς ὁποίους ὅμως ἀφῆκεν ἐλευθέρους μετὰ τρεῖς ἡμέρας, οὐδὲν γὰρ ἦν τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτισθέντων εὑρίσκοντο καὶ τινες εὐνοῦχοι τοῦ παλατίου τοῦ Σουλτάνου, οἵτινες προσαχθέντες τῷ Αὐτοκράτορι εἶπον· « Εἰ μὲν ἀπολύσεις ἡμᾶς, ὦ βασιλεῦ, πρὸ τοῦ τὸν ἥλιον κλῖναι πρὸς δυσμὰς, χάριν ἔσομέν σοι· εἰ δὲ μετὰ δύσιν ἡλίου μὴ εὑρεθέντες ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος, γνῶθι τὸ μετὰ ταῦτα ἀπολυθῆναι οὐκ ἔσται ἡμῖν πρόσχαρι, ἀλλὰ καὶ λίαν θανάσιμον, δι' ὃ ποίησον εἰς ἡμᾶς ἔλεος, καὶ ἀπόλυσον τῇ ὥρᾳ ταύτῃ, εἰ δ' οὐ μὴ κέλευσον ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλάς, κρεῖττον γὰρ παρ' ὑμῶν τεθνάναι ἢ παρὰ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης ὀλέθρου. »

Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐνδοὺς εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, ἐδωρήσατο αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ κήρυκας πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀπέστειλε λέξοντας αὐτῷ τάδε·

« Ἐπεὶ τὰ τῆς μάχης ἠρετίσω καὶ οὔτε ὅρκοις οὔτε κολακείαις πεισθεῖναι ποιῆσαί σε ἔχω, πείσει ἃ βούλει, ἐγὼ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καταφεύγω, καὶ εἰ θελητὸν αὐτῷ ἐστι τοῦ δοῦναι καὶ τὴν πόλιν ταύτην εἰς χεῖράς σου τίς ὁ ἀντειπεῖν δυνάμενος; εἰ δὲ πάλιν ἐμφυτεύσει εἰρήνην ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ τοῦτο ἀσπασίως ἀποδέχομαι. Πλὴν κατὰ τὸ παρὸν λάβε σου τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὅρκους. Ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν τὰς πύλας τῆς πόλεως κεκλεισμένας ἔχων καὶ τοὺς ἔνδον φυλάξω ὅσον ἡ δύναμις. Σὺ δὲ καταδυναστεύων δυνάστευε ἕως ὁ δίκαιος κριτὴς ἀποδώσει ἑκάστῳ, ἐμοί τε καὶ σοὶ τὴν δικαίαν ἀπόφασιν. »

Ὁ δὲ Μωάμεθ οὐδὲν πρὸς ἀπολογίαν αὐτοῦ προτείνας ἐκήρυξε πόλεμον ἐναντίον τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ διέταξε ν' ἀποκεφαλίσωσι τοὺς κήρυκας. Ταῦτα συνέβησαν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1452 (α).

(Ἕπεται συνέχεια.)

(α) Δούκας, σελ. 243, 244.
(β) Χαϊρουλλάχ, σελ. 59, 60.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

Αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος ἢ Βουλγαρίας ἐπικληθείσης.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 217.)

—ooo—

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΣΥΣΤΑΣΕΩΣ.

Ἐν πᾶσι τοῖς προηγουμένοις δεόντως καὶ ἐν τάξει χρονολογικῇ τὰς διαφόρους τῶν διαφωνούντων ἐπὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ἰουστινιανοῦ συγγραφέων γνώμας τε καὶ δοξασίας ἐκθέσαντες, πολλὰ δὲ καὶ αὐταῖς λέξεσι τὰ ἐπὶ τούτῳ χωρία αὐτῶν παραθέσαντες, ἐξηγάγομεν τὸ ὁριστικὸν συμπέρασμα ὅτι οἱ μὴ τὴν Λυχνιδὸν ἢ Ἀχρίδα ὡς πατρίδα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποδεξάμενοι, οὐδ' ὁριστικῶς ἄλλην τινὰ ὁμοθύμως ὑπεστήριξαν· ἀλλ' ὁ μὲν ταύτην, ὁ δ' ἐκείνην, καὶ ἄλλος ἄλλην, καὶ τὸ ἔτι χεῖρον, ὅτι ὁ μὲν, ἀντιστρατευόμενος κατὰ τῆς τοῦ ἑτέρου γνώμης, ἢ ἄρδην ἀνέτρεπεν αὐτὴν, ἢ ἐν μέρει ἐτροποποίει, ὅπερ ἐλαττοῦν τὸ κῦρος πασῶν τῶν διαφωνουσῶν ἀλλήλαις γνωμῶν, δικαίως κατὰ τοὺς κριτικοὺς νόμους πλείστην παρέχει δυσπιστίαν.

Γενομένης λοιπὸν τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἀφηγήσεως ὑπολείπεται ἡμῖν ἤδη νὰ προβῶμεν εἴς τε τὴν ἐξέτασιν καὶ ἔκθεσιν οὐχὶ πλέον τῶν γνωμῶν ὡς μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης τῶν ἀντιδοξούντων μὲν τοῖς προηγουμένοις, ἐκ συμφώνου ὅμως ἀποδεχομένων μίαν μόνην καὶ τὴν αὐτὴν, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὁποίας παραθετέα τὰ χωρία τῶν κυριωτέρων σχεδὸν τῶν ἐν ταύτῃ τῇ κατηγορίᾳ ἀναγομένων συγγραφέων.

Πρώτην δὲ πασῶν ὠφείλομεν νὰ τάξωμεν τὴν τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀρχιεπισκόπου τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θρόνου τῆς Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας, διότι οὗτος ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἐν τῷ θρόνῳ χρηματίσας καὶ οὐκ' ὀλίγα, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ἐν αὐτῷ φιλοπονήσας ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, εὐλόγως πλείονος ἀξιοῦται πίστεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἀλλὰ, καὶ περ πάντα κινήσαντες λίθον, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν πλήρη τὴν συλλογὴν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ αἱ ἴδιαι αὐτοῦ ἐπιστολαὶ περιέχουσαι ἱστορικὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὡς καὶ ἀλλαχόθεν μὲν τοῦτο μανθάνομεν καὶ ἐκ τοῦ Μεουρσίου δὲ, οὗτινος τὰς ὀλίγας ἐπὶ τούτῳ λέξεις παραθέτομεν ἐνταῦθα. (α) « Περὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἐπίσημον μαρτυρίαν ἰδὲ παρὰ Θεοφυλάκτῳ ἐν ἐπιστολῇ 27. Τίς ἐπὶ Βουλγάροις μετουσία τῷ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχῃ, μήτε χειροτονίας ἐπ' αὐτῷ δίκαια ἔχοντι, λαχούσῃ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον αὐτοκέφαλον, μήτ' ἄλλοτι διαδεξαμένῳ προνόμιον. »

Ναὶ μὲν ταύτην τὴν περικοπὴν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θεοφυλάκτου ἠρανίσατο ὁ Μεούρσιος πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἑρμηνείας τῆς λέξεως αὐτοκέφαλος, καὶ οὐχὶ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ Λυχνιδὸς ἢ Ἀχρίδα εἶναι ἡ Πρώτη Ἰουστινιανή, ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ αὐτῷ ὡς καὶ ἐν πᾶσαις σχεδὸν ταῖς λοιπαῖς ἐπιστολαῖς ἔνεστιν ἡμῖν ἰδεῖν ἐπισήμους καὶ περὶ τούτου μαρτυρίας, περὶ οὗ ἀνάγκη πᾶσα νὰ μεταβῶμεν εἰς ἄλλην ῥητὴν μαρτυρίαν καὶ μάλιστα ἀνδρὸς οὐχ ἥττον σοφοῦ, τοῦ Βαλσαμῶνος διαρρήδην λέγοντος· (β) « Εἰ δὲ καὶ ἑτέρας ἐκκλησίας αὐτοκεφάλους εὑρίσκεις ὡς τὴν Βουλγαρίας, τὴν Κύπρου, τὴν Ἰβηρίας μὴ θαυμάσῃς. Τὸν μὲν γὰρ Βουλγαρίας Ἀρχιεπίσκοπον ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς καὶ ἀναγνωθι τὴν 131 Νεαράν. »

Ἐκ τῆς λέξεως Βουλγαρίας, ἐπωνύμου προσαφθέντος μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων καὶ τούτου ἕνεκα ἀγνώστου ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐξάγεται, ὡς μετ' οὐ πολὺ καὶ διὰ ῥητῆς μαρτυρίας θέλομεν ἀποδείξει, ὅτι ἡ Λυχνιδὸς ἢ Ἀχρὶς ἐννοεῖται καὶ οὐδεμία ἄλλη.

Τούτου δὲ ἐμφαντικώτερόν τε καὶ αὐθεντικώτερον ἀποφαίνεται, ἐπικυρῶν συνάμα καὶ τοὺς τοῦ Βαλσαμῶνος λόγους, Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης λέγων (α)· « Καὶ πρῶτον μὲν ἀπῄει περὶ τὴν Ἀχρίδα, ἣν καὶ Ἀρχιεπισκοπὴν Βουλγαρίας πάντες οἴδασιν, ἔχων μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον ταύτης τὸν Καβάσιλαν τὸν Κωνσταντῖνον, ὃς ἦν πρὸς τοῦ βασιλέως κατεσχημένος . . . . . »

Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτενέστερον περὶ τούτου λέγει (β)· « Ὁ δὲ Κομνηνὸς Θεόδωρος, ὃν πρὸ μικροῦ ὁ λόγος ἱστόρησε μὴ θέλων μένειν ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει, ἀλλὰ τὰ τῆς βασιλείας σφετερισάμενος, ἔπειτα τῆς Θεσσαλονίκης γέγονεν ἐγκρατὴς πολλήν τε χώραν Ῥωμαΐδος ἐκ τῆς κεκρατημένης παρὰ τῶν Ἰταλῶν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο. Ἔτι δὲ καὶ τῆς παρὰ τῶν Βουλγάρων κεχειρωμένης, πορφυρίδα τε ὑπενδύεται καὶ ἐρυθρὰ περιβάλλεται πέδιλα, ἀντιστάντος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ στερρότατα τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου τοῦ Μεσοποταμίου, ὃν καὶ πολλαῖς κακουχίαις καὶ ἐξορίαις ὑπέβαλε τῶν κανονικῶν ἐθῶν ἀντεχόμενον. Ὁ δὲ Βουλγαρίας Ἀριεπίσκοπος Δημήτριος, τὸ βασιλικὸν περιδιδύσκει τοῦτον διάδημα, ὡς ἔφασκεν, αὐτόνομος ὤν, καὶ μηδενὶ εὐθύνας ὀφείλων δοῦναι καὶ διὰ ταῦτα ἐξουσίαν ἔχειν βασιλέας χρίειν οὕς τε ἄν, καὶ ὅπου, καὶ ὅτε βούλοιτο. Βασιλεὺς οὖν ἀναγορευθεὶς ὁ Θεόδωρος, βασιλικῶς ἐχρᾶτο τοῖς πράγμασιν. » Προσθετέα δὲ τούτοις καὶ τὰ ἑπόμενα τοῦ αὐτοῦ (γ)·

« Αὐτίκα δὲ καὶ βασιλείας αὐτῷ περιτίθησιν ὄνομα καὶ χρίεται βασιλικῶς παρὰ τοῦ τηνικαῦτα τὴν τῆς Βουλγαρίας Ἀρχιεπισκοπὴν διοικοῦντος. Πλείστοις τε γὰρ ἄλλοις αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἐκ παλαιοῦ τετίμηκεν Ἰουστινιανός, ἑαυτοῦ γεγονυῖαν πατρίδα, καὶ Πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανήν· καὶ δὴ καὶ αὐτονομεῖσθαι ταύτην εἰς τὸ διηνεκὲς προσετετάχει. »

Ἐκ μὲν τοῦ πρώτου τῶν τριῶν τούτων χωρίων τοῦ Ἀκροπολίτου κατάδηλον γίνεται ὅτι τὴν Ἀχρίδα πάντες οἴδασιν Ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Βουλγαρίας, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὅτι ὁ ταύτης Ἀρχιεπίσκοπος πρὸς τῇ αὐτονομίᾳ καὶ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτοῦ ἀπὸ παντὸς ἄλλου, εἶχε καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ χρίειν βασιλεῖς, οὕς τε ἄν, καὶ ὅπου, καὶ ὅτε βούλοιτο, ὡς τοῦτο ἔδειξε χρίσας Θεόδωρον Α τὸν Κομνηνόν. Καὶ ἐκ τοῦ τρίτου ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς τὴν Λυχνιδὸν ἢ Ἀχρίδα ὡς πατρίδα αὐτοῦ γεγονυῖαν τετίμηκεν αὐτὴν πλείστοις προνομίοις, καὶ δὴ καὶ Πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανήν, χορηγήσας αὐτῇ καὶ τὸ διηνεκῶς εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα αὐτονομεῖσθαι. Παραπλήσια χωρία μαρτυροῦντα βασιλικὴν χρίσιν καὶ παρ' ἄλλων ἀρχιεπισκόπων τοῦ αὐτοῦ αὐτονόμου θρόνου ἔχοντες πρόχειρα νὰ μνημονεύσωμεν, συντομίας χάριν παραλείπομεν αὐτά, ἵνα καὶ ἄλλων μαρτυρίας ἐπὶ τοῦ συζητουμένου

(α) Δούκας 24. 2445.—Ν. Βάρβαρ. σ. 2.—Φραντζῆς σ. 342.

(α) Joanni Meursii glossar. ἐν λέξει αὐτοκέφαλος.
(β) Βαλσαμ. ἐν σελ. 305.

(α) Γεωργ. Ἀκροπολιτ. ἱστορ. 80.
(β) Τοῦ αὐτοῦ ἱστορ. σελ. 18 κεφ. 21.
(γ) Τοῦ αὐτοῦ ἐν σελ. 239.

συνεπαγάγωμεν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τῇ χρονολογικῇ τάξει ἕπεται ἡ τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου, λέγοντος τὰ ἑξῆς (α).

« Γέρας δὲ ἑξαίσιον καὶ Ἀχριδῷ τῇ πατρίδι νέμων ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς Ἀρχιεπισκοπὴν ταύτην ἐτίμα καὶ αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν καθίστα, Πρώτην Ἰουστινιανὴν ὀνομάσας· ὥσπερ δευτέραν Ἰουστινιανὴν καὶ Ἀρχιεπισκοπὴν καὶ τὴν τῆς νήσου Κύπρου ἐκκλησίαν αὖθις ἐποίει, τὰ ἴσα γέρα τῇ Ἀχριδῷ χαριζόμενος εἰς τιμὴν τῆς γαμετῆς Θεοδώρας τῆς βασιλίδος. Ἐκεῖθεν γὰρ ὥρμητο. Ἡ δὲ Ἀχριδὼ πόλις ἐστὶν ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ ἐπῳρμένη ἐγγιστα λίμνης μεγίστης Αὐχνηδοῦ καλουμένης, Δασσαρίτη δὲ ἀρχαῖον ἦν αὐτῇ ὄνομα ἐξ ἧς καὶ πλῆθος ὅτι πλεῖστον ἰχθύων ἀγρεύεται. Καὶ Δρῖνος δὲ ὁ ποταμὸς ἐκεῖθεν τὰς σφετέρας ἐκβολὰς ποιεῖται πρὸς ἕρατον ἰών. Ἀπὸ γὰρ τῶν πρὸς Δεάβολιν ἱππωτέρων ῥέων μερῶν καὶ τὴν εἰρημένην διαρῶν λίμνην, καλά τις Ἀλφειὸς τὸ πέλαγος σχίζων, καὶ πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν πηγὴν ἠρέμα ὑπερνηχόμενος ἀπιών, κατὰ τὸ βόρειον μέρος ἐκεῖθεν τὸ ῥεῖθρον ἐξίησιν . . . . . ».

Μέγα ἐπιχέει φῶς καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γινώσκοντος ἀναντιρρήτως, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ, κάλλιον παντὸς ἄλλου τὰ κατὰ τὸν συνάδελφον αὐτοῦ Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος ἢ Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ἢ προκαταλήψεώς τινος, προκειμένου λόγου περὶ ἐκείνου, περὶ οὗ ὁ τῶν φιλοσόφων ὕπατος Μακεδὼν Ἀριστοτέλης, μάλα ὀρθῶς ἀποφαινόμενος εἶπε· « Φίλος μὲν Πλάτων, φιλτάτη δ' ἀλήθεια » δυνάμεθα, ἐπαναλαμβάνομεν, νὰ θεωρήσωμεν ὡς οὐ μικρὸν ὄθμα πρὸς ὃ ἔχομεν νὰ διαδράμωμεν στάδιον, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐνισχυόμενοι πρὸς τοῦτο καὶ ἐκ τῆς, καίπερ πεφεισμένης, πιστῆς ὅμως, καὶ ἀκριβοῦς περιγραφῆς τῆς θέσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πόλεως Ἀχρίδος, προδιδούσης μονονοῦ καὶ αὐτοψίαν τοῦ περιγράφοντος αὐτήν. ὥστε δύο λόγοι ἰσχυροὶ καὶ ἀποχρῶντες συνάμα πειθαναγκάζουσιν ἡμᾶς ἐπὶ τούτου τοῦ ζητήματος νὰ παρέχωμεν πλείστην ὅσον οἷόν τε ἀξιοπιστίαν, τὴν ὁποίαν ἐνισχύει καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ μικρὸν χωρίον τῷ ἀκόλουθον. (β) « Ἐκράτυνε δὲ ἐπὶ μᾶλλον τοῦτο καὶ Ἰουστινιανὸς ὕστερον ἐπὶ δόξῃ τῆς γαμετῆς Θεοδώρας Κύπρον, λαχούσης πατρίδα. Καθὰ δὲ καὶ ἐπὶ τὴν Ἀχριδὼ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἐποίει, ἣν δὴ καὶ Πρώτην ἐκάλεσεν Ἰουστινιανήν. »

Τούτου δὲ σύγχρονος καὶ ὁμώνυμος ἑνταυτῷ παρίσταται καὶ Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς, ὅστις ἐν τῇ ἀφηγήσει τῆς αὐτοῦ ἱστορίας παρεμβάλλων τινὰ πρὸς τὸ προκείμενον σχέσιν ἔχοντα, καὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ μνησθέντος συνᾴδοντα, ὑποστηρίζει τε καὶ ἔτι μᾶλλον ἐνισχύει αὐτήν, ἐφ' ᾧ καὶ ὁλόκληρον τὸ χωρίον ἀποσπῶντες παραθέτομεν ἐνταῦθα. (γ)

« Ἐν τούτοις ἀνίσταται τῶν θετταλικῶν βαράθρων νέον κακὸν ὁ τοῦ Ἀγγέλου Μιχαὴλ ἀδελφὸς Θεόδωρος, διαδεξάμενος γὰρ θανόντος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἀρχὴν ἀνὴρ δραστήριος καὶ καινὰ δεινὸς ἐπινοῆσαι πράγματα, καὶ ἀεὶ τοῦ πλείονος ἐφιέμενος, ἐπηύξησε ταύτην ἐξ ὅσον πλεῖστον ἦν. Ὅσαι γὰρ ἑσπέριαι πόλεις τῇ Λατίνων ἀρχῇ πρὸ μικροῦ δεδουλεύκασι πάσας ἐκεῖθεν ἀρξάμενος, ῥᾷστα κατετροποῦτο καὶ μεθίστη πρὸς ἑαυτὸν ἕως καὶ αὐτήν, ἢ τῆς τῶν Μακεδόνων προκάθηται γῆς, ἐχειρώσατο μεγαλόπολιν Θεσσαλονίκην, ἀποδημοῦντος τηνικαῦτα τοῦ μαρκεσίου περὶ τὴν πατρίδα Λομπαρδίαν· αὐτίκα δὲ καὶ βασιλείας ἑαυτῷ περιτίθησιν ὄνομα, καὶ χρίεται βασιλικῶς παρὰ τοῦ τηνικαῦτα τὴν τῆς Βουλγαρίας Ἀρχιεπισκοπὴν διευθύνοντος. Πλείστοις γάρ τε ἄλλοις αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἐκ παλαιοῦ τετίμηκεν Ἰουστιανός. ἑαυτοῦ γεγονυῖαν πατρίδα καὶ Πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανήν· καὶ δὴ καὶ αὐτονομεῖσθαι ταύτην εἰς τὸ διηνεκὲς προσετάχει, πλὴν οὐχ' ὥστε καὶ βασιλέας χρίειν Ῥωμαίων. Τοῦτο γὰρ ἄλλοις ἐφεῖται παρὰ τῶν νόμων. . . . . »

Κατὰ δὲ τὴν παράθεσιν καὶ τῆς μαρτυρίας ταύτης χρήζομεν ἤδη, ὥσπερ καὶ ἐν ἀρχῇ προλαβόντες εἴπομεν, καὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος προσαφθέντος ἐπωνύμου Βουλγαρίας. Ταύτην δὲ καὶ παρ' ἄλλοις μὲν εὑρίσκοντες, ὡς ἀκριβεστέραν ὅμως ἐρανιζόμεθα παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ν. Γρηγορᾶ, ῥητῶς καὶ περὶ τούτου λέγοντος (α)· « Ὅθεν δὴ τὸ τῆς Βουλγαρίας ἐπώνυμον ὁ τόπος κεκλήρωται, δηλώσων ἔρχομαι.

Χώρός τις ἐστιν εἰς τὰ ἐπέκεινά τε καὶ βορειότερα τοῦ Ἴστρου κείμενος καὶ ποταμὸς ῥέων δι' αὐτοῦ οὐ μικρός. Βούλγαν αὐτὸν ὀνομάζουσιν οἱ ἐγχώριοι. Ἀφ' οὗ δὴ καὶ αὐτοὶ τὸ τῶν Βουλγάρων μετειλήφεσαν ὄνομα, Σκύθαι τὸ ἐξ ἀρχῆς ὄντες. Οὐδὲ δ' ἐκεῖθεν οὗται μετανάστασι γενόμενοι τέκνοις ἅμα καὶ γυναιξίν, ὁπότε τὸ τῆς εἰκονομαχίας νόσημα κατὰ τῶν εὐσεβούντων ἐπεχωρίαζε, διαπεραιοῦνται τὸν Ἴστρον, πλῆθος ἀριθμὸν ὑπερβαῖνον· καὶ διαβάντες ἄμφω τῆς μετὰ τὸν Ἴστρον Μυσίας, καὶ πάντα λείαν Μυσῶν τὸ θρυλλούμενον, ποιοῦντες τὰ ἐν ποσί, καθάπερ ἀκρὶς ἤ τις κεραυνὸς αἰθέριος, οἰκειοῦνται Μακεδονίαν μετὰ τῆς ἐπέκεινα Ἰλλυρίδος, ἀρεσθέντες τοῖς ἐκεῖσε καλοῖς· καὶ βασίλειον ἐνδιαίτημα τούτοις εἶναι ἐς τὸ λοιπὸν νενόμισται αὕτη ἡ πόλις, ἣν ἀρχιεπισκοπὴν ὁ βασιλεὺς τετίμηκεν Ἰουστινιανός, καὶ Πρώτην ὠνόμασεν, ὡς εἰρήκαμεν, Ἰουστινιανήν. Εἶτα τῆς προσηγορίας τοῦ ἔθνους ἐκεῖσε διαδοθείσης, Βουλγαρία ὁ χῶρος μετωνομάσθη καὶ μητρόπολις Βουλγαρίας ἡ Πρώτη Ἰουστινιανή. Χρόνοις μέν τοι ὕστερον ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ πολλὰς τὰς μάχας τέλος ἐξέτριψε καὶ ἐδουλώσατο τούτους· καὶ τῆς μὲν χώρας τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐξορίστους πεπείκηκεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἴστρον κάτω Μυσίᾳ· τὸ δ' ὄνομα, καθάπερ ἄλλο τι μνημεῖον ἐκείνων, ἐναπολέλειπται τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ. »

Ἐν οὐδετέρῳ μὲν τῶν χωρίων τούτων μνημονεύεται ῥητῶς ἡ Ἀχρὶς ἢ Αὐχνιδός, ἀλλ' ἡ λέξις Βουλγαρίας αἴρει πλέον καὶ τὸν ἐλάχιστον περὶ τούτου ἐνδοιασμόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου σχολιαστὴς ἐπισταμένως ἀναγνοὺς τὸ τοῦ Προκοπίου ἐκεῖνο σκανδαλωδέστατον ἕνεκα τῆς ἀσαφείας καὶ ἀοριστίας ἀποβὰν χωρίον συνεπάγεται τὰς ἑπομένας λέξεις (α)· « Ἐκ τούτων δὴ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἐγεννήθη ἐν τῇ Βεδεριανῇ, ἀλλ' ἐν Ταυρησίῳ, καὶ τὸ ὄνομα τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἐν οὐδετέρᾳ τῶν δύο τούτων δέδοται, ἀλλ' ἑτέρᾳ, ἣν ἐγγύτατα ἐδείματο, τῇ Ἀχρίδι, εἰς ἣν παρά τε τοῦ Ν. Γρηγορᾶ καὶ ἄλλων πολλῶν ἀποδίδοται. » Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὄντως ἀκριβέστατα ἑρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Προκοπίου, ὀρθῶς συνάγει ὅτι οὔτε τὴν Βεδεριανήν, φρούριον οὖσαν, οὐδὲ τὸ Ταυρήσιον, ὅπερ τειχισάμενος, τετραπυργίαν ἐκάλεσεν, ὁ Ἰουστινιανὸς Πρώτην Ἰουστινιανὴν ἐκάλεσεν, ἀλλ' ἑτέρᾳ παρ' αὐτὸ τὸ Ταυρήσιον, κατὰ Προκόπιον, κειμένῃ, τοὔνομα ἀπένειμεν. Ὡς τοιαύτην δὲ συμπεραίνει ὁ σχολιαστὴς τὴν Ἀχρίδα, καὶ δικαίως τοῦτο καθ' ἡμᾶς· διότι τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ ἡμῖν ἐν τίνι εὐρυτέρᾳ ἢ στενωτέρᾳ σημασίᾳ ἐξείληπται παρὰ Προκοπίῳ ἡ φράσις « παρ' αὐτὸ τὸ Ταυρήσιον. »

Διὸ δὴ καὶ τοῦτον συνῳδὰ τῷ πρὸ αὐτοῦ ὁμωνύμῳ, ὡς καὶ πᾶσι τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν τῇ αὐτῇ φάλαγγι παραταχθεῖσιν ἀποφηνάμενον ἐῶντες, παραγάγωμεν ἐν μέσῳ ἕτερον ἐπικουρήσοντα τοῖς λόγοις τῶν προμνημονευθέντων, τὸν Γουλιέλμον Τύρου, ὅστις περὶ τῶν Σταυροφορικῶν πολέμων γράφων ἐν παρόδῳ καὶ τὰς ἑπομένας παρεμβάλλει λέξεις (β)· « Μετὰ πολλοὺς δι' ὁδοιπορικῶν μόχθους ἐφθάσαμεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πελαγωνίᾳ, ἐν πόλει καλουμένῃ κοινῶς Βίρτελλα (γ), παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκείνῃ καὶ πατρίδι τοῦ ὀλβιωτάτου δεσπότου, ἀηττήτου καὶ συνετοῦ Αὐγούστου Ἰουστινιανοῦ, πόλει δηλαδὴ Ἰουστινιανῇ Πρώτῃ καλουμένῃ, ἥτις κοινῶς νῦν καλεῖται Ἀχρίδα, ἐντίμως ὑποδεχθέντες καὶ φιλοφρόνως ἐν ἐκείνῃ διατρίψαντες . . . . . τὴν αἰτίαν ἐξεθήκαμεν. »

Καὶ ἐκ τούτων δὲ τῶν λόγων προφανέστατον γίνεται, ὅτι διὰ τῶν τόπων τούτων διαβαίνοντες οἱ σταυροφόροι περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος ἐπὶ Βαλδουίνου τοῦ Α', ἰδίοις ἤκουσαν ὠσὶν περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰουστινιανὴν Ἀχρίδα, καὶ ἰδίοις εἶδον ὄμμασιν τὸν τόπον καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς, ἅπερ ἐν τῷ προμνησθέντι συγγράμματι τοσοῦτον σαφῶς διέσωσεν ἡμῖν ὁ Γουλιέλμος Τύρου, ὥστε οὐδεμία ὑπολείπεται πλέον ὑπόνοια ὡς ἐκ τῶν διαρρήδην μνημονευομένων ὀνομάτων Πελαγωνίας, Βιτωλίων, Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἢ Ἀχρίδος καὶ τῶν ὁμόρων αὐτῶν θέσεων ἐξάγεται.

Μετὰ τοῦτον δέ, τὴν αὐτὴν πρεσβεύων γνώμην ἕπεται Κωδινός ὁ Κουροπαλάτης, ὅστις ἐν τῷ de offic. Constant συγγράμματι αὐτοῦ περιγράφων τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς καὶ προχειρίσεως τοῦ τε Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν διὰ τῶν ἑπομένων λέξεων λέγει (α)· « Ὁμοίως καὶ ἀπαραλάκτως καὶ ἡ τῶν ἑτέρων Πατριαρχῶν πρόβλησις τοῦ τε Ἀλεξανδρείας, τοῦ Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων γίνεται. Ἀλλὰδὴ καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας. » Καὶ ὁ τούτου δὲ σχολιαστὴς ὡς ἀκολούθως (β)· « Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχῃ ἐξελέγετο καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, διότι πατρὶς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἦν, παρ' οὗ Πρώτη Ἰουστινιανὴ ἐκλήθη, μεγάλοις αὐξηθεῖσα προνομίοις ἐκκλησιαστικοῖς τε καὶ Πολιτικοῖς. » Καὶ ἀλλαχοῦ ἀναφέρει (γ) τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Ἀχριδῶν. « Μακαριώτατε Ἀρχιεπίσκοπε τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, » Τὴν αὐτὴν δὲ ταύτην ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τρεῖς αὐτοκεφάλους, τὸν Τουρνόβου, τὸν Πεκίου καὶ τὸν Ἰβηρίας, ὡς καὶ ἀντιστρόφως αὐτῶν τούτων πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως (δ) περιέχει τὸ σύγγραμμα τῆς Τουρκογραικίας.

Ὁ δὲ Γάλλος Πουκεβίλλ μνημονεύων τοῦ Κωδινοῦ προστίθησιν ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καὶ ὁ τῆς Ἡρακλείας τοῦ Πόντου, ᾧ τοῦ Βυζαντίου ὁ ἐπίσκοπος ὑπέκειτο, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοσοῦτον λέγει, ἐπίσημα ἦσαν τὰ προνόμια τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Βουλγαρίας· ἰδοὺ καὶ αἱ περὶ τούτου λέξεις αὐτοῦ (ε)· « Codinus (ς) nous apprend que l'archevêque d'Achrida et celui d'Héraclée du pont, dont Byzance n'était primitivement qu'un évêché suffragant, avaient le privilége de consacrer le patriarche œcumenique de Constantinople, tant étaient considérables les prérogatives du Primat de Bulgarie. »

Τῶν μὲν δύο πρώτων αἱ μαρτυρίαι ὁμοφωνοῦσαι πάσαις ταῖς τῶν προηγουμένων, ἐνισχύουσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ἀξιοπιστίαν· τοῦ τρίτου ὅμως τὴν προσθήκην ὅτι ὁ τῆς Ἀχρίδος Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ τοῦ Πόντου εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ

(α) Νικηφ. Καλλίστου Ἐκκλ. ἱστορ. β. 17. κ. 28
(β) Τοῦ αὐτοῦ, βιβλ. 16. κεφ. 37.
(γ) Νικηφ. Γρηγορ. Ἐκκλ. ἱστορ. τομ. ά σελ. 23 ἢ βιβλ. β'. κεφ. 3.

(α) Τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ καὶ κεφαλαίῳ.

(α) Νικηφ. Γρηγορ. σχολιαστ. ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐκδ. Βόννης.
(β) Guillaume de Tyr, de secr. lib. 20. cap. 4.
(γ) Τὸ ὄνομα τοῦτο, καί τοι ἐφθαρμένως ἀναφερόμενον ἀντὶ τοῦ Βιτώλια, μεταγενεστέρας ἐποχῆς νομίζοντες, μετ' ἀπορίας βλέπομεν ἐν ταύτῃ παρὰ τοῦ Γουλιέλμου Τύρου μνημονευόμενον· Ἀλλὰ περὶ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν διαφόρων ἀρχαίων ὀνομάτων αὐτῆς ἐν ἄλλῳ οἰκεοτέρῳ τόπῳ θέλομεν πραγματευθῆ κατὰ μῆκός τε καὶ πλάτος.

(α) Codin. de offic. σελ. 120 ἢ 20 κ. 14.
(β) Codin. σχολ. 225.
(γ) Codin. de offic. Constant. ἐν σελίδι 359.
(δ) Turco-Grace. σελ. 598.
(ε) Pouqueville. τόμ. 6. σελ. 399 ἢ βιβ. 36.
(ς) Codin. de offic. Constantinopolit. c. 20.

χειροτονεῖν τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ὁμολογοῦντες τὴν ἀλήθειαν, λέγομεν ὅτι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν παρὰ τῷ Κωδινῷ, παρ' οὗ διατείνεται ὅτι ἠρώθη ὁ Πουκεβίλλ τὴν μαρτυρίαν, καὶ τούτου ἕνεκα ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν δυοῖν θάτερον, ἢ ὅτι ἡμεῖς δὲν εἴχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν αὐτὴν ἔκδοσιν τοῦ Κωδινοῦ, ἵνα καὶ τὸν σχολιαστὴν αὐτοῦ συμβουλευθῶμεν, ἢ ὅτι ἐκεῖνος παρενόησε τὸ χωρίον· καὶ εἰ μὲν τὸ πρῶτον γέγονε, τὸ κῦρος αὐξάνει, εἰ δὲ τὸ δεύτερον, οὐδόλως ἐλαττοῦται αὐτό.

Πάντων σχεδὸν τούτων τὰς μαρτυρίας, ὡς παρά τε τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἱεροκλέους καὶ τοῦ Γάλλου Δαμβίλ μανθάνομεν, καὶ ὁ σοφὸς Παλμέριος εἰς ἓν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ παραδεχόμενος ὑποστηρίζει (α) ὅπερ εἰ καὶ παρὰ πολλῶν ἐζητήσαμεν, δὲν ἠδυνήθημεν ὅμως νὰ εὕρωμεν καὶ τούτου ἕνεκα, ἄκοντες παραλείποντες τὴν ἀξιόπιστον αὐτοῦ μαρτυρίαν, ἀντικαθίσταμεν αὐτὴν δι' ἑτέρας τοῦ Γάλλου Δαμβίλ, οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, λέγοντος· « Γενικὴ σχεδὸν ἐπικρατεῖ γνώμη ὅτι Ἰουστινιανὴ Πρώτη εἶναι ἡ αὐτὴ πόλις τῇ ἀρχαίᾳ Αυχνιδῷ φερομένῃ μεταγενεστέρως ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Βυζαντινῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχρίδα, κειμένῃ δὲ ἐν τῇ διαβάσει τῆς Ἰγνατίας ὁδοῦ μεταξὺ Δυῤῥαχίου καὶ Θεσσαλονίκης παρὰ τῇ θέσει, ἔνθα ὁ Δρῖνος ποταμὸς ἢ Δρυμὼν ἐξέρχεται ἐκ τινος λίμνης καλουμένης ἐν τῇ ἀρχαιότητι Αυχνίτις. »

Τοσαύτας λοιπὸν καὶ τοιαύτας ὁμοφώνως μέχρι τοῦδε ἀντιπαραθέσαντες μαρτυρίας εὐλόγως τε καὶ δικαίως ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ καταπαύσωμεν ἐνταῦθα τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνδέχεται τινες μὴ ἀρκούμενοι ταύταις, δυσπίστως ἔτι νὰ ἔχωσι πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ἀρμοδίου συμπεράσματος, καὶ ἐπειδὴ ἐκ πρώτης ἀρχῆς προοιμιαζόμενοι ὑποσχέθημεν ὁλόκληρα τὰ χωρία τῶν κυριωτέρων τοὐλάχιστον συγγραφέων ν' ἀναφέρωμεν δι' οὓς λόγους ἐκεῖ προυτάξαμεν, τούτου ἕνεκα ἐκπληροῦντες ταύτην ἡμῶν τὴν ὑπόσχεσιν, χωροῦμεν περαιτέρω, μέλλοντες οὕτω συνάμα νὰ ἐναποταμιεύσωμεν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῆς *Πανδώρας* συλλογὴν ὅσον οἷόν τε πλήρη περὶ ὑποθέσεως, περὶ ἧς οὐδένα Ἑλλήνων τῶν καθ' ἡμᾶς μέχρι τοῦδε μνείαν κἂν ποιησάμενον εἴδομεν.

Ἐκ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου, περιέχοντος εἰς ἓν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ πολλὰς τῶν προμνησθεισῶν γνωμῶν καὶ ὑποστηρίζοντος αὐτάς μανθάνομεν καὶ τὴν τοῦ Νείλου Δοξαπατρῆ, οὗ τὸ ἴδιον σύγγραμμα μὴ εὑρόντες περιοριζόμεθα νὰ ἐρανισθῶμεν τὸ χωρίον, ὡς ἔχει, παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλλατίου (β)· « Ὁμοίως τῇ Κύπρῳ ἐστὶν αὐτοκέφαλος μὴ ὑπακειμένη τινὶ τῶν μεγίστων θρόνων, ἀλλ' αὐτεξουσίως ἀγομένη, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων χειροτονουμένη καὶ ἡ Βουλγαρία, μὴ οὖσα ἐξ ἀρχῆς Βουλγαρία· ὕστερον δὲ διὰ τὸ αὐτὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κυριευθῆναι λέγεται Βουλγαρία· ἔμεινεν οὖν καὶ αὕτη αὐτοκέφαλος διὰ τὸ ἀπὸ βασιλικῆς ἐξουσίας, ἀποσπασθῆναι τῆς χειρὸς τῶν Βουλγάρων, ἤτοι τοῦ βασιλέως κυροῦ Βασιλείου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ μὴ ἀνατεθῆναι ποτὲ τῇ ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Διὸ καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ Κύπρος καὶ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ μὲν τοῦ βασιλέως λαμβάνουσιν ἐπισκόπους· χειροτονοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων, ὡς εἴρηται, καὶ καλοῦνται Ἀρχιεπίσκοποι ὡς Αὐτοκέφαλοι. Ἔχει δὲ καὶ ἡ Βουλγαρία ἐπισκοπὰς πλείους τῶν τριάκοντα, ὧν ὑπερκάθηται καὶ πόλις Ἀχρὶς ἐν τούτοις καὶ τὰ περὶ τούτων. »' Καὶ ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ καθαρῶς ἑρμηνεύων τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἐξ ἧς προσήφθη εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸ ὄνομα Βουλγαρία, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω τὰ δέοντα ἐλέχθησαν, ῥητῶς λέγει ὅτι οἱ κατὰ καιροὺς Ἀρχιεπίσκοποι αὐτῆς καὶ τῆς Κύπρου ἐξελέγοντο ὑπὸ ἰδίων ἐπισκόπων, ὅτι ἀμφότεροι εἰσὶν αὐτοκέφαλοι καὶ ὅτι τῶν 30 καὶ ἐπέκεινα ἐπισκοπῶν τῶν ὑποτελουσῶν τῇ Βουλγαρίᾳ, ὑπερκάθηται ἡ Ἀχρὶς, περὶ ἧς τοσαῦτα ἐλέχθησαν. Ἀλλὰ καὶ τούτων καταλείποντες, μεταβαίνομεν εἰς ἕτερον τὸν Δοσίθεον Ἱεροσολύμων μετὰ πλείονος ἐπιμελείας προσοχῆς τε καὶ ἀκριβείας ἐξετάζοντα τὰ πράγματα, περὶ ὧν κατὰ πλάτος λέγει τὰ ἑπόμενα (α).

Περὶ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἐν τῇ Ἀχρίδι.

Ὁ Καισαρεὺς Προκόπιος εἰς τὸ τέταρτον περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κεφαλαίῳ πρώτῳ λέγει, ὅτι ἐγγὺς τοῦ κάστρου Βεδεριανὰ ἦν χωρίον Ταυρήσιον λεγόμενον, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἦν ὁ Ἰουστινιανός, ἐγγὺς δ' ἐκείνου ἔκτισε πόλιν τινὰ Ὀλπιανὰ λεγομένην, ἀνακαινίσας, ὠνόμασε δευτέραν Ἰουστινιανήν. Τιμήσας δὲ τὴν Πρώτην Ἀρχιεπισκόπῳ Αὐτοκεφάλῳ, ἔδωκεν αὐτῷ ἵνα ἔχῃ τὰς χειροτονίας τῶν ἐπαρχιῶν Δακίας, Μεδιτερρανίας, Δακίας Ῥιπενσίας, Τριβαλλίας, Δαρδανίας, Μυσίας τῆς ἀνωτέρας καὶ Παννονίας· σήμερον ὅμως εὑρίσκονται μόνον ἐπισκοπαὶ δεκατρεῖς ὑπ' αὐτὴν, ἐξ ὧν μητροπολῖται μέν εἰσιν ὁ Καστορίας, ὁ Βελεγράδων, ὁ Κοριτσᾶς, ὁ Γρεβενοῦ, ὁ Σισανίου, ὁ Βοδενῶν, ὁ Πελαγωνίας. Ἐπίσκοποι δὲ ὁ Δεβρῶν, ὁ Μογλενοῦ, ὁ Βελεστοῦ, ὁ Πρεσπῶν, ὁ Αὐλῶνος, ὁ Κανίων, ὁ Κισσάβων, καὶ ὁ Μολάσκου. Οὐκ ἔχουσι δὲ οἱ μητροπολῖται ἐπισκόπους, ἐπειδὴ ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐπίσκοποι, καὶ ἡ καινοτομία ἐποίησεν αὐτοὺς Μητροπολίτας. » Καὶ ὁ Πατριάρχης οὗτος ἀνατρέχων, ὡς ἐκ τοῦ χωρίου γίνεται δῆλον, εἰς τὸ αὐτὸ τοῦ Προκοπίου χωρίον καὶ ἑρμηνεύων αὐτό, λέγει ὅτι ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς ἦν ἐκ τοῦ χωρίου Ταυρησίου, ἐγγὺς δ' ἐκείνου ἔκτισε πόλιν καὶ ὠνόμασε Πρώτην Ἰουστινιανὴν παραδεχόμενος αὐτὴν ἐν τῇ νῦν Ἀχρίδι, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ χωρίῳ τοῦ αὐτοῦ λέγεται (α) « Πότε ἐβεβαιώθη ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Ἀχρίδος Αὐτοκέφαλος.

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πρὸ τῆς πέμπτης Οἰκουμενικῆς συνόδου παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τοῦ Πάπα Ῥώμης Βιγιλίου, ἐβεβαιώθη ἡ Ἀχρὶς Ἀρχιεπισκοπὴ Αὐτοκέφαλος, ἤτοι μὴ ὑποτελοῦσα ὑπὸ Ἀποστολικὸν θρόνον τοῦτέστιν ὑπὸ Πατριάρχην ὥσπερ οἱ Μητροπολῖται. » Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός (β)· « ὁ δὲ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς τὸν τόπον ἐπέχει ἐν ταῖς ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχίαις τοῦ Ἀποστολικοῦ θρόνου Ῥώμης χειροτονῶν τοὺς ἐπισκόπους τῶν πόλεων τῶν τάδε ἐπαρχιῶν, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω.

Καὶ ἐκ τῶν λέξεων δὲ τούτων οὐδεμία πλέον ὑπολείπεται ἀμφιβολία περὶ τῆς ταυτότητος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ Ἀχρίδος ὡς καὶ περὶ τοῦ Αὐτοκεφάλου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῷ 535, ὡς κατωτέρω διεχθήσεται, χορηγηθέντος ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ τότε Πάπα Ῥώμης Βιγιλίου βεβαιωθέντος καὶ ἀναγνωρισθέντος.

Παρὰ δὲ τῷ Λεκιέν, οὗ καὶ προηγουμένως ἐμνημονεύσαμεν, ἀπαντῶμεν (γ) γνώμην ἐν μέρει ἐσφαλμένην καὶ ὡς ἐξ αὐτῶν αὐτοῦ τῶν λέξεων, θέλομεν ἀποδείξει, ἀντιφάσκουσαν, ἣν ἀβασανίστως ἐρανισθεὶς παρὰ τοῦ Μ. Α. Βωδράνδου ἀκρίτως παρέλαβεν ἐν τῷ προμνησθέντι συγγράμματι δοὺς ἀφορμὴν πίστεως εἴς τινας λίαν εὐπίστους· πρὸς ἐξέλεγξιν δὲ τουτου αὐτολεξεὶ παραθέτομεν τὸ χωρίον οὕτως ἔχον (δ). « Ἀχρίδα εἴτε Ἀρχιδός, Ἀχρὶς καὶ Πρέβαλλις νῦν Ὄχριδα ἢ Ἀδίριδα, καὶ οἱ Τοῦρκοι Κιοστενδίλ, Αυχνιδὸς καὶ Πρώτη Ἰουστινιανή· πόλις δὲ ἦν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Βουλγαρίας μητρόπολις ὑπὸ τὸ ὄρος Πιερίαν παρὰ τῇ Αυχνιδῷ λίμνῃ, ἐξ ἧς ὁ Δρῖνος ποταμὸς ἐξέρχεται εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀλβανίας. » Ἐκ τῆς παραθέσεως καὶ ταύτης τῆς μαρτυρίας, ἥτις καὶ περ τοιαύτη, ὡς εἴρηται, συντελεῖ πρὸς κραταίωσιν τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν (ἐκτὸς τῆς κακῶς παρεισφρησάσης λέξεως Κιοστενδίλ, ἥτις ἀπέχει τῆς Αυχνιδοῦ ἢ Ἀχρίδος ὅσον ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν), προφανεστάτη γίνεται ἡ ἀπάτη τοῦ Λεκιέν, τοῦ Βωδράνδου καὶ τῶν λοιπῶν εὐπίστων ὑπαδῶν τῆς δοξασίας ταύτης, πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς ὁποίας μετὰ πάσης αὐθεντίας ἀποφαινόμεθα, ἅτε παντὸς ἄλλου ἁρμοδιώτεροι ὄντες ἐπὶ τούτου, ὅτι ἡ Αυχνιδὸς ἢ Ἀχρὶς οὐδέποτε ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων Κιοστενδίλ, ἀλλὰ μόνον Ὄχρις ἢ Ὄχρι καλεῖται, καὶ ὅτι μόνη ἡ Αυχνιδὸς ἢ Ἀχρὶς ἐστι παρὰ τῇ λίμνῃ Αυχνιδῷ, ἡ δὲ Κιόστενδίλ μακρότατα ταύτης καὶ εἰς τὸ βορειότατον τῆς Μακεδονίας ὅριον πρὸς τὴν Θρᾴκην κεῖται, καὶ τοῦτο ἡλίου φαεινότερον ὄν, οὐ χρῄζει πλείονος συζητήσεως καὶ ἑτέρας ἀποδείξεως. Διὸ ὡς ἱστὸς ἀρήχνης διαλύεται καὶ ἡ ἐσφαλμένη αὕτη δοξασία τῶν πλανωμένων ὅτι ἡ Ἀχρίδα καλεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων Κιοστενδίλ, καὶ ὅτι αὕτη ἡ Κιοστενδίλ εἶναι ἡ Πρώτη Ἰουστινιανή.

Καὶ ἑτέραν δὲ μαρτυρίαν περὶ τῆς ταυτότητος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος ἡ Ἀχριδῶν εὑρίσκομεν ἐν τῷ συγγράμματι τῷ καλουμένῳ Τουρκογραικίᾳ ὡς ἐφεξῆς ἔχουσαν (α). « Πατριαρχεύοντος δὲ τοῦ Ἱερεμίου ἦλθεν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρειδῶν ὀνόματι Πρόχωρος κτλ. »

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος (β), ἔνθα κατὰ πλάτος ἐκτίθεται ἡ ἕνεκα καταχρήσεων γενομένη καθαίρεσις τοῦ τότε (1565) Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως, εὕρηται ἐπὶ κεφαλῆς ἡ ὑπογραφὴ τοῦ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἀρχιεπισκόπου τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀλλαχοῦ κατωτέρω θέλομεν καταδείξει χάριν περιεργείας.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΑΠΟΛΗΜΗΤΟΥ ΑΝΑΛΗΨΕΙΣ.

—ooo—

(Τίς; Ἴδε φυλλάδ. 214, 218, 217, 218 καὶ 219.)

Τὴν ἑσπέραν τῆς ἐπιούσης, μετὰ τὴν συνανάστροφὴν τῆς δουλίσσης, διέτρεχον τῶν Παρισίων τὰς ὁδούς, δέκα μὲν ὥρας ὁδοιπορήσας ἐπὶ σιδηροδρόμων κατά τε τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, δύο δὲ διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δόβρης εἰς Κάλαιτον. Ὁ λαὸς ἐφαίνετο διπλάσιος ἢ πρό τινων ἡμερῶν, ἡ κίνησις γενικωτέρα καὶ ζωηροτέρα, καὶ ἡ ὄψις τῆς ὅλης πόλεως μᾶλλον χαρίεσσα καὶ ἱλαρά· τὸ ὡραῖον μάλιστα φῦλον κατεπλημμύριζε τὰς πλατείας καὶ ῥύμας, καὶ εὐκόλως ἐμάντευες ὅτι μέγα τι προπαρεσκευάζετο. Καὶ προπαρεσκευάζετο τῳόντι, διότι ἦσαν παραμοναὶ τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ νέου ἔτους, καὶ πάντες ἠμιλλῶντο πῶς νὰ πανηγυρίσωσι λαμπρότερον τὰς ἑορτάς. Ἀησμονήσαντες καὶ ὁ πτωχὸς τὴν ἔνδειαν αὐτοῦ, καὶ ὁ στρατιώτης τὰς ἀναμνήσεις τῆς Κριμαίας, καὶ ὁ λόγιος τὰ γράμματα, ὅλοι μετεβλήθησαν εἰς πωλητὰς καὶ ἀγοραστάς, καὶ εἰς ἕν τι μόνον συνεκέντρωσαν τὰς σκέψεις καὶ ἐπιθυμίας, εἰς τὰς ἑορτάς. Περίεργον ἀληθῶς τὸ Γαλλικὸν ἔθνος· μετὰ τὸ 1815 ἔτος, πάντες ἔλεγον αὐτὸ ἐκθηλυνθὲν ὑπὸ τοῦ μαλακοῦ βίου καὶ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἀνίκανον ν' ἀντιπαλαίσῃ ὡς ἄλλοτε πρὸς τὰς κακουχίας τοῦ πολέμου· ἀλλ' ὁ ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ῥωσίᾳ, ἀποδείξας τὸ ἐσφαλμένον τῆς δόξης ταύτης, ἀπέδειξε συγχρόνως καὶ ἄλλο, ὅτι τὸ ἔθνος εἰ καὶ μετέβαλε πολλὰ εἴδη πολιτευμάτων καὶ οὐκ ὀλίγας ὑπέστη δοκιμασίας, καὶ βέπει πρὸς

(α). Palmer. Graec. antiqu. lib. 1. c. 5.
(β) L. Allat. de eccl. oc. et or, porpet. tom, lib. 1. c. 25.

(α) Δοσίθ. σελ. 508.
(β) Τοῦ αὐτοῦ σελ. 510.
(γ) Lequien Or. Christ. ἐν λέξει Ἀχρίδα.
(δ) M. A. Baudrand tom. 1. géog. p. 9. c. 2.

(α) Δοσίθ. Ἱεροσολ. δωδεκαβ. κεφ. 20. σελ. 503. τομ. 2.

(α). Turco-Graec. σελ. 163.
(β) Ἐν σελ. 170.

τὴν ἡδυπάθειαν, σώζει ὅμως κατὰ παράδοσιν τὰ αὐτὰ ἀπαραλλάκτως προτερήματα καὶ τὰς αὐτὰς ἐλλείψεις, δι' ὧν διεκρίνοντο, κατὰ Στράβωνα, καὶ οἱ πατέρες αὐτοῦ. α Τὸ δὲ σύμπαν φῦλον, ὃ νῦν Γαλλικόν τε καὶ Γαλατικὸν καλοῦσιν, ἀρειμάνιόν τε καὶ θυμικόν ἐστι, καὶ ταχὺ πρὸς μάχην· ἄλλως δὲ ἁπλοῦν, καὶ οὐ κακόηθες. Διὰ δὲ τοῦτο ἐρεθισθέντες μέν, ἀθρόοι συνίασι πρὸς τοὺς ἀγῶνας, καὶ φανερῶς, καὶ οὐ μετὰ περισκέψεως· ὥστε καὶ εὐμεταχείριστοι γίνονται τοῖς καταστρατηγεῖν ἐθέλουσι (*). Καὶ γάρ, ὅτε βούλεται, καὶ ὅπου, καὶ ἀφ' ἧς ἔτυχε προφάσεως, παροξύνας τις αὐτούς, ἑτοίμους ἔσχε πρὸς τὸν κίνδυνον, πλὴν βίας καὶ τόλμης, οὐδὲν ἔχοντας τὸ συναγωνιζόμενον. Παραπεισθέντες δέ, εὐμαρῶς ἐνδιδόασι πρὸς τὸ χρήσιμον· ὥστε καὶ παιδείας ἅπτεσθαι, καὶ λόγων. Τῆς δὲ βίας τὸ μὲν ἐκ τῶν σωμάτων ἐστί, μεγάλων ὄντων, τὸ δ' ἐκ τοῦ πλήθους· συνίασι δὲ κατὰ πλῆθος ῥᾳδίως, διὰ τὸ ἁπλοῦν καὶ αὐθέκαστον, συναγανακτοῦντες τοῖς ἀδικεῖσθαι δοκοῦσιν ἀεὶ τῶν πλησίον» (**).

Ἐντελεστέραν εἰκόνα τοῦ χαρακτῆρος τῶν καθ' ἡμᾶς Γάλλων, καὶ σύγχρονος αὐτῶν ἂν ἦτο ὁ Στράβων δὲν θὰ ἔγραφε.

Καθὼς οἱ ἐπὶ Περικλέους Ἀθηναῖοι οὕτω καὶ οἱ Γάλλοι ὑπεραγαπῶσι τὰ θέατρα· καὶ τοσοῦτον μάλιστα ὥστε τὴν τέρψιν κυρίως ἐπιζητοῦντες παραβλέπουσι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος· ἐκ τούτου ἴσως προέρχεται ὅτι τὰ μὲν παριστανόμενα σήμερον μετρίαν εἰ καὶ εὐτελῆ ἐνίοτε ἔχουσι τὴν ἀξίαν, οἱ δὲ ἠθοποιοὶ κατώτεροι λογίζονται τῶν πρὸ αὐτῶν. Τραγῳδία ἀληθής, ὡς πρό τινων ἐτῶν, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν Παρισίοις, πολλάκις δὲ καὶ δυσκολεύεσαι νὰ μαντεύσῃς ποῖον τὸ ἠθικὸν συμπέρασμα τοῦ παρασταθέντος δράματος.

Τὸ δοκιμώτερον καὶ ἀσπαστότερον ἐνόσῳ ἦμην εἰς Παρισίους ἦτο τὸ *Ἡμερολόγιον ἀπόρου νέου*, τὸ ὁποῖον ἀνέγνωμεν ἐν τῇ *Πανδώρᾳ* ἐν εἴδει διηγήματος. Ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα παραστάσεις αὐτοῦ ἐγένοντο κατὰ συνέχειαν ἐν τῷ Vaudeville, καὶ ἡ εὐρυχωροτάτη αἴθουσα ἦτο ἀείποτε πλήρης, διότι καὶ ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν συνέρρεον καθ' ἑσπέραν ἀθρόα πλήθη, ἐπίτηδες ἐκμισθοῦντα ἀτμοκινήτους ἁμάξας. Ἡ τοσαύτη σπουδὴ τιμᾷ βεβαίως τὸ γαλλικὸν αἴσθημα· διότι εἰ καὶ μέτριοι ἦσαν οἱ ἠθοποιοί, καὶ μετριώτερος τῶν ἄλλων ὁ ἥρως αὐτὸς τοῦ δράματος, ὁ *Ἄπορος Νέος*, τὸ δὲ δρᾶμα ἐστερεῖτο τῶν ἐπεισοδίων ἐκείνων καὶ λεπτομερειῶν δι' ὧν καταφανὴς καὶ περισπούδαστος γίνεται εἰς τὸ διήγημα ὁ ἀνένδοτος τοῦ δυστυχήσαντος νέου ἀγὼν ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἀξίας, οὐδὲν ἧττον κατεγοήτευε τὸ κοινὸν αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις· ἐμὲ δὲ κατένυγεν ἰδίως αὕτη τῶν Γάλλων ἡ σπουδή, ἀλλὰ καὶ λύπης πρόξενος ἐγίνετο, διότι συνεχῶς ἀνεπόλουν ὅτι τὸ αἰδεῖσθαι ἑαυτόν, τοσούτῳ, ὡς ἔβλεπαν, προσφιλὲς εἰς Γαλλίαν, εἰς τὴν γῆν

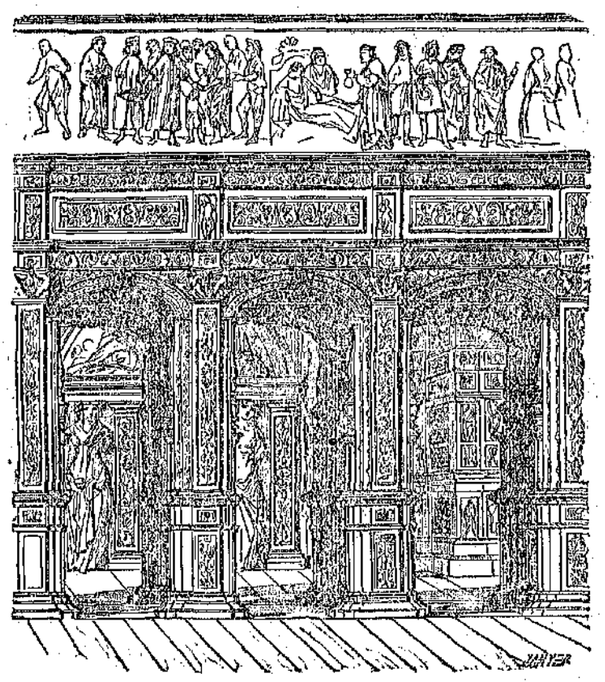

Παλάτιον τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν τῷ Κρυσταλ. παλατίῳ. Ἴδε σελ. 66.

(*) Κατὰ τοῦτο μόνον μετεβλήθησαν.

(**) Στράβ. Γεωγρ. Βιβ. Δ'. §. 2.

ὅμως ἐκείνην, ὅπου πρῶτον ἐδογμάτισεν αὐτὸ ἀρχαῖος σοφός, κατήντησε σπάνιον.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας φοιτῶσι μετὰ προθυμίας οἱ Γάλλοι, οὐ μόνον οἱ ὄχλοι ἀλλὰ καὶ οἱ ἔγκριτοι. Ἡ *Μαγδαληνή*, τῆς ὁποίας ὁ ἐθνικὸς ῥυθμὸς συνδυασθεὶς πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἰδέαν ἀπετέλεσε χιμαίρειόν τι τέρας, ἦτο καθ' ὅλα τὰ προσόρτια καὶ τὰς ἑορτὰς πλήρης, τὰ δὲ Χριστούγεννα, ὅτε καὶ οἱ καθολικοὶ ἱεροουργοῦσι τὴν νύκτα ὡς καὶ ἡμεῖς, αἱ οἰκίαι ἦσαν σχεδὸν κεναί.

Κατέδειξα ἐπίτηδες τὰς δύο ταύτας τῶν Γάλλων ἀρετάς, διότι πολλάκις ἤκουσα ὅτι οἱ ἡμέτεροι νέοι, οἱ ἐν Παρισίοις σπουδάζοντες, ζηλοῦνται μᾶλλον τὰ ἤθη ἕνεκα κακῶν παραδειγμάτων. Ἐξ ἐναντίας ὠφελιμώτατα τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους τῶν ὁποίων, πρὶν ἔτι ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἐξεπαιδεύθησαν τὰ στήθη. Τοιούτους νέους τιμῶντας τὸ Ἑλληνικὸν ὄγομα ἔχομεν ἐκεῖ, ὡς προεῖπον, οὐκ εὐαρίθμους, εἰς οὓς προστίθημι καὶ ἄλλους τοὺς ὁποίους μετὰ ταῦτα ἐγνώρισα, τὸν Γρ. Ὑψηλάντην, γόνον ἀσπαζοτάτης πρὸς τοὺς Ἕλληνας οἰκογενείας, τὸν Ἀλ. Σοῦτσον, τοὺς ἀδελφοὺς Πατσούρα, τῶν ὁποίων τὴν ἀγωγὴν ἐπιτηρεῖ ἀρχαῖος ἀγωνιστὴς καὶ φιλογενέστατος συμπολίτης ὁ Κ. Θ. Βάρτας, τὸν Σιώτην, τὸν Βατικιώτην καὶ τὸν Βερέταν.

Ἀλλὰ καιρὸς ν' ἀποχαιρετίσω τὰς νέας Ἀθήνας. Ἐὰν ἡ πόλις αὕτη διὰ τὴν σοφίαν, τὸ μεγαλεῖον, τὴν περὶ τοὺς τρόπους εὐγένειαν, τό τε πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν τέρψεων εἶναι πρὸς πάντας ποθεινή, ποθεινοτάτη εἶναι πρὸς τὸν Ἕλληνα διὰ λόγους εὐγνωμοσύνης. Ἐντεῦθεν Κάρολος ὁ Γ', ὁ ἔνθερμος οὗτος προστάτης τῆς ἡμετέρας πατρίδος, ἐξαπέστειλε τὴν κατὰ τοῦ Ἄραβος στρατιάν, ἐντεῦθεν ἀπήλλαξε τῆς αἰχμαλωσίας τὰς ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνίδας καὶ τὰ παιδία, ἐνταῦθα γυναῖκες ἐπιφανεῖς περιήρχοντο ἐπαιτοῦσαι ὑπὲρ τῶν ἐκ Μεσολογγίου σωθέντων, καὶ ἐνταῦθα χθὲς ἔτι ἡ Κ. Lenormant ἔτεινε τὴν χεῖρα ὑπὲρ τῶν ἐν Κορίνθῳ παθόντων ἐκ τοῦ σεισμοῦ. Πρὸς ἐμὲ δὲ ἰδίως καὶ δι' ἄλλους λόγους προσφιλέστατοι οἱ Παρίσιοι· ἀλλὰ φίλτατοι μὲν οἱ οἰκεῖοι, φιλτέρα δὲ ἡ πατρίς. Σκιρτῶν ἄρα ἐπάτησα τὸ κατάστρωμα τοῦ ἀτμοπλοίου, εἰ καὶ ὁ ἥλιος, φαεινὸς ὡς ὁ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ στόμα ἐπιχάριτον Ἑλληνίδος, τὸ τῆς κυρίας Ζ. Ε. Β, δύο ἔχον ἀηττήτους συμμάχους, τοὺς γόητας αὐτῆς ὀφθαλμούς, μ' ἐκάλουν νὰ διατρίψω πέντε ἔτι ἡμέρας εἰς Μασσαλίαν.

Ἡ θάλασσα ἐξηγριώθη μετὰ μικρόν, καὶ πρὸς ἀμείλιχα κύματα, εἰσβαλόντα καὶ εἰς αὐτοὺς ἡμῶν τοὺς κοιτῶνας, παλαίοντες νυχθημερόν, κατεπλεύσαμεν εἰς Μεσσήνην. Ὅτε δὲ ἠθελήσαμεν ν' ἀποβῶμεν εἰς τὴν ξηρὰν παρὰ τὸ ὑγειονομεῖον, ἀντὶ ἀποβάθρας εἴδομεν ὑψουμένους μαύρους καὶ νευρώδεις βραχίονας, οἵτινες ἁρπάσαντες ὡς πάλαι ἐμπορευμάτων ἐξεσφενδόνισαν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀκτήν. Καὶ ὅμως ἡ πόλις πρὸ αἰώνων διατελεῖ ὑπὸ εὐρωπαϊκὴν κυβέρνησιν, καὶ ἀγδοήκοντα ἔχει χιλιάδας κατοίκων. Εἶναι δὲ καὶ εἰς ἄκρον ἀκάθαρτος καὶ δυσώδης, ὅσον οὐδὲ γωνία τῆς Ἑλλάδος, καὶ κατάπλεως ἀποτροπαίων ῥακενδυτῶν, παρενοχλούντων τοὺς ξένους διὰ γόων καὶ ἐπαιτείας. Ἡ ὄψις τοῦ ὄχλου φαίνεται ζοφερά, καὶ τὸ ἦθος ἐρμηνεύει φρόνημα δουλοπρεπὲς καὶ ταπεινόν.

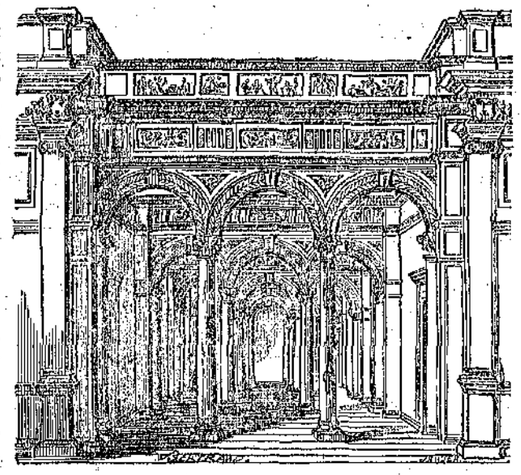

Στοὰ Ἰταλικῆς οἰκίας. Ἴδε σελ. 66.

Ἐπὶ τῆς παραλίας κεῖται καφεπωλεῖον ἐφ' οὗ ἀνέγνων τὴν ἑλληνικὴν ταύτην προγραφήν· « *Καφενεῖον Ἑλληνικόν* » κύριος δὲ αὐτοῦ εἶναί τις ἐξ Ἠπείρου, πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων παρεπιδημῶν εἰς τὴν μισορθόδοξον ἐκείνην πόλιν.

Ἡ πρωτεύουσα ἐκκλησία κοσμεῖται κατά τε τὸν θόλον καὶ ἄλλα μέρη ὑπὸ ψηφιδωτῶν εἰκόνων βυζαντινῶν καὶ γραμμάτων ἑλληνικῶν, μαρτυρούντων ὅτι καὶ αὕτη ἀνήκουσα ἄλλοτε πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἡρπάγη παρ' αὐτῶν. Ἅμα ἰδόντες ξένους εἰσερχομένους οἱ ἐν αὐτῇ διάκονοι καὶ ἀναγνῶσται, ἀσεβοῦντες καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἱερατικὰς στολὰς τὰς ὁποίας ἔφερον τὴν ὥραν ἐκείνην, ὡς σμήνη κηφήνων περιέζωσαν ἡμᾶς ἵνα λάβωσί τι κερμάτιον· καὶ ἔλαβον οἱ ἐλεεινοὶ ἐκεῖνοι.

Ἐν τοσούτῳ τὰ νέφη συνεπυκνοῦντο τρομερὰ ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν, καὶ ὅτε ἀνειλκύσαμεν τὰς ἀγκύρας φρυάσσοντα τὰ κύματα ἐρρήγνυντο κατὰ τοῦ ἀτμοπλοίου· ὁ ἄνεμος ἔπνεε λοῦρος καὶ ἀκατάσχετος, καὶ ὡς ἀθλητὴς μαχόμενος πρὸς τὴν βροχὴν κατέβαλεν αὐτήν. Ὡς πτερὸν κοῦφον ἐκλυδωνίζετο δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας ἐντὸς πελάγους ἀχανοῦς ὁ ταλαίπωρος *Δούναβις*· καὶ ὅτε θρασὺς ἐπάλαισε πάλιν φοβερὰν πρὸς τὸν βράχον τοῦ Μαλέα, παρήλλαξε μὲν αὐτόν, ἀλλ' ἀπηνὴς καὶ ἀκάθεκτος ὁ ἀπὸ Καφηρέως ἄνεμος ἐτιμώρησε τὸ θράσος τοῦ παλαι-

στοῦ, καὶ ἐβίασεν αὐτὸν νὰ κάμψῃ αὖθις πάλιν τὸν ἄξενον Πελοποννήσιον καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Βάτικα.

Οὕτω πολλάκις καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀθλῶν ἀνένδοτος καὶ καρτερικὸς πρὸς τὰ ἐναντία, πολλὰ παραλλάσσει πολυκύμονα ἀκρωτήρια· ἀλλ' εἰς μάτην, οἴμοι! καὶ ἄθλοι καὶ πόνοι καὶ φρόνησις καὶ καρτερία ἐὰν πνέῃ ἀντίπορος ὁ ἀπὸ τῆς τύχης ἄνεμος· ὡς νεφέλη λεπτὴ ἀποδιώκεται τὸ σκαρίδιον αὐτοῦ, καὶ μακάριος ἐάν που εὕρῃ νὰ σκεπάσῃ τὴν κεφαλὴν ὡς ὁ *Δούναβις!*

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΙ

ΕΥΡΕΘΕΙΣΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ.

—ooo—

Περὶ τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ εὑρεθείσης ἐσχάτως ἐπιγραφῆς, τῆς περὶ τῶν τελετῶν τῶν γενομένων πρὸ τῶν μυστηρίων τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφόνης, ὁ γνωστὸς ἡμῖν Κ. Brunet de Presle *ἀνέγνω σύντομον ὑπόμνημα πρὸς τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτοῦτον* (*) *τὴν 6 τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου, πρὶν ἔτι δημοσιευθῇ ἡ τελευταία τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἔκδοσις. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, ὡς ἄξιον λόγου, παραθέτομεν ἐνταῦθα.*

Ἠσχάτως ἐγένετο λόγος ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιγραφῶν περὶ τῶν σπουδαίων ἀνασκαφῶν δι' ὧν ὁ Κ. Beulé ἀνεκάλυψέ τινας τῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν τῆς Κερχηδόνος. Ἀλλ' ὁ ἄξιος καὶ εὐτυχὴς ἀρχαιολόγος θέλει αὐτὸς γνωστοποιήσει πρὸς ἡμᾶς τὰ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα τῶν πρώτων αὐτοῦ ἔργων, καὶ τὰ ὅσα ὑπόσχεται ἡ ἐξακολούθησις αὐτῶν. Τὸ κατ' ἐμὲ, κατὰ προτροπὴν τῶν συναδέλφων μου, θέλω ὁμιλήσει πρὸς ὑμᾶς περὶ ἀρχαιολογικῆς ἀνακαλύψεως ἐπίσης μὲν νεωτάτης ἀλλ' ἧττον ἐπισήμου, ἁπλῶς περὶ Ἑλληνικῆς τινος ἐπιγραφῆς εὑρεθείσης ἐν Μεσσηνίᾳ, ἣν καὶ ἐκοινοποίησα τῇ ἡμετέρᾳ Ἀκαδημίᾳ.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μακρὸν περιέχει διάγραμμα τῶν τελετῶν αἵτινες προηγοῦντο τῶν μυστηρίων τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης. Μὴ περιμένετε τὴν ἐν αὐτῇ ἀνεύρεσιν τῶν δογμάτων, ὧν ἡ γνῶσις ἀπέκειτο τοῖς μεμυημένοις ἀνωτέρας τινὸς τάξεως, τῆς τῶν Ἐποπτῶν, καὶ ὧν τὸ μυστικὸν διὰ τοσαύτης προφυλακῆς περιεστοιχίζετο· μανθάνομεν ὅμως ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης διὰ τίνων τελετῶν προητοιμάζοντο εἰς τὰ μυστήρια ταῦτα, τὰ τόσον σπουδαῖαν κατέχοντα θέσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Πάντες οἱ ἐπιθυμοῦντες μυηθῆναι ἄνδρες, γυναῖκες, νέοι, δοῦλοι, ὑπέσχοντο πρὶν δι' ὅρκου, οὗτινος νῦν τὸ πρῶτον μανθάνομεν τοὺς ὅρους, τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰς παραγγελίας τὰς περιεχομένας ἐν τοῖς ἱεροῖς θεσμοῖς, ὧν ἡ τήρησις ἐπιστεύετο εἰς συμβούλιον ἐκλελεγμένον μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἑταιρίας, ἅτινα ἐπικαλοῦνται ἐνταῦθα ἱεροὶ καὶ ἱεραί. Τὸ πρόγραμμα κανονίζει ἔπειτα μετ' ἀκριβείας τὸ ἔνδυμα τῶν ἀνδρῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν νεανίδων, ἀφ' οὗ πᾶν κόσμημα αὐστηρῶς ἀποτρέπετο, τὰ περὶ ἀστυνομίας ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ συρροῇ, τὴν τιμωρίαν τῶν πλημμελημάτων, τὴν τάξιν τῆς ἀγορᾶς, τὴν ἐκλογὴν τῶν θυμάτων, τὴν δημοσίᾳ καὶ ἐπὶ προηγουμένῃ ἐγγυήσει πλειστηριασμοῦ τῶν ἀναγκαιούντων τῇ ἑκατόμβῃ· εἶτα τὴν τάξιν τῆς πομπείας, τὴν παράληψιν τῶν ἀναθημάτων, τὴν χρῆσιν αὐτῶν καὶ τὰ τῆς λογιστικότητος.

Νομίσας ὅτι ταῦτα πάντα συγκροτοῦσι περὶ ἑνὸς τῶν κυριωτέρων θρησκευμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τῆς διοικητικῆς διοργανώσεως αὐτοῦ σύνολον πληροφοριῶν, ἀξίων λόγου καὶ ἐν μέρει νέων δι' ἡμᾶς, λαβὼν δέ, χάρις τοῖς ἐν Ἀθήναις φίλοις μου, καὶ μίαν τῶν πρώτων ἀντιγραφῶν τοῦ κειμένου τούτου, ἀντὶ τοῦ συγγράψαι ὑπόμνημα ἐξ ἐπαγγέλματος περὶ αὐτοῦ, προστίμησα τὴν διὰ μεταφράσεως ἄμεσον κοινοποίησιν τοῦ ἐγγράφου πρὸς ὅσους τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἴσως διαφέρει (α).

Πρὸς τοὺς σοφοὺς τοὺς περὶ τὴν ἐπιγραφικὴν ἀσχολουμένους, οἵτινες συνάγουσι μεθ' ὑπομονῆς καὶ οὕτως εἰπεῖν, μίαν πρὸς μίαν τὰς ὕλας δι' ὧν ἀνοικοδομοῦσι τὸ κτίριον τοῦ παρελθόντος, ἔγγραφον ἀνέκδοτον τοιαύτης ἐκτάσεως ἐστὶν ἔρμαιον, δι' ὃ καὶ μετ' εὐχαριστήσεως ἀπεδέχθη ἡ Ἀκαδημία τῶν ἐπιγραφῶν τὴν κοινοποίησιν ταύτην. Ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ ἠπατήθην ἐπὶ τοῦ διαφέροντος αὐτοῦ, φέρων αὐτὸ ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ συνεντεύξει, δι' ἣν διακόπτετε τὰς ποικίλας ὑμῶν ἐρεύνας εἴτε περὶ τὰς τέχνας, εἴτε περὶ τὴν φιλολογίαν, τὰς ἐπιστήμας, ἢ τὴν πολιτικήν. Ἀνάγκη, κύριοι, ὅπως ἐπιεικεῖς καὶ οὐχὶ αὐστηροὶ γενόμενοι ἀφήσητε πρὸς τὸ παρὸν πᾶσαν περὶ τὸν τύπον τῆς ἐκθέσεώς μου ἀπαίτησιν, διότι ἐν τῇ δοκιμῇ τῆς ἑρμηνείας μόνον σκοπὸν εἶχον ν' ἀνοίξω τὴν ὁδὸν πρὸς νέας ἐρεύνας.

Ὅπως μὴ ἀπολέσω τὴν μοναδικὴν ταύτην ἀξίαν τῆς προτεραιότητος ἐν Γαλλίᾳ, ἐστερήθην ἴσως, κακῶς ποιῶν, τῶν πληροφοριῶν ἃς καθ' ἡμέραν ἐξ Ἑλλάδος περιμένω· διότι μέρος τῆς ἐπιγραφῆς καλύπτεται ἀκόμη ἐν τοίχῳ, ἀφ' οὗ ταχέως ἀποκαλυφθήσεται κατὰ τὴν εὐχήν μου. Ἀλλὰ καὶ κινδυνεύουσιν οὕτω νὰ διαψευσθῶσι τινὲς ἐκ τῶν στοχασμῶν οὓς τολμῶν ἐκθέτω ἐνταῦθα.

Ἀλλ' εἴπομεν πρῶτον ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν περιστάσεων τῆς εὑρέσεως ταύτης καὶ περὶ τῶν σοφῶν εἰς οὓς ὀφείλεται.

Τὸν παρελθόντα Νοέμβριον ὁ Κύριος Βλαστὸς, καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν ἐν Ἀνδριτσαίνῃ, μαθὼν ὅτι μακρὰ ἐπιγραφὴ ἀνεκαλύφθη ἐν τῷ χωριδίῳ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ δήμου Ἀνδανίας, οὗ μακρὰν τῶν ἐρειπίων τῆς περιφήμου Μεσσήνης, ἐπορεύθη ἐκεῖ ὅπως ἀντιγράψῃ αὐτήν.

Σύγκειται δὲ ἡ ἐπιγραφὴ ἐξ 118 γραμμῶν, ἐγγεγραμμένων ἐπὶ δύο τεμαχίων ἑνὸς μέτρου περίπου, ἅτινα ἀπετέλουν ποτὲ μίαν καὶ μόνην στήλην, καὶ εὑρέθη πλησίον κρήνης περὶ ἣν καθ' ἑκάστην ἀνασκάπτονται στῆλαι, κιονόκρανα καὶ ἄλλα ἀρχαῖα λείψανα, δι' ὃ καὶ τὸ μέρος *Παλάτι* ἐπικαλεῖται. Ἀπό τινος οἱ κάτοικοι ἤρχοντο ζητοῦντες μάρμαρα διὰ τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ ναοῦ τοῦ προστάτου αὐτῶν Ἁγίου Κωνσταντίνου· καὶ οὕτω τὰ δύο ταῦτα τεμάχια ἐτέθησαν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τῆς θύρας αὐτοῦ. Ἀγνοῶ ἂν εὑρέθησαν οὕτω κεχωρισμένα ἢ ἂν ὑπὸ τῶν τεκτόνων ἐγένετο ἡ εἰς δύο διαχώρισις, δι' ἧς σπουδαίως ἐβλάβησαν πολλαὶ γραμμαὶ περὶ τὸ μέσον τῆς ἐπιγραφῆς. Πρὸς δὲ φαίνεται ὅτι τὸ μέρος τοῦ λίθου τὸ εἰς τὸν τοῖχον προσκρμοσμένον περιέχει ἐπίσης γράμματα. Τὸ μέρος τοῦτο περιεῖχεν ἴσως τὸ ἀφιέρωμα ἢ τὸ πρωτόκολλον· διότι τὸ νῦν φαινόμενον οὔτε τὴν ἡμέραν, ἀλλ' οὔτε τὴν Ἀρχὴν ἀναφέρει ἀφ' ἧς ἐξεδόθη τὸ ἱερὸν τοῦτο διάταγμα.

Ὁ Κύριος Βλαστὸς ἔπεμψε τὴν ἀντιγραφήν του φίλῳ τινὶ τῶν ἐν Ἀθήναις, τῷ Κυρίῳ Κουμανούδῃ, ὡς συμπεραίνω ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ στοιχείου, ἐκ τῶν σοφῶν καθηγητῶν τοῦ Ὀθωνείου Πανεπιστημίου. Οὗτος ἐννοήσας εὐθὺς τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς, ἀμέσως ἐτύπωσεν αὐτὴν ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ φιλολογικῇ ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν *Φιλόπατρις* (ἀριθ. τῆς 29 Νοεμβρίου), καὶ τοι λυπούμενος ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ φύλλου οὐκ ἐπέτρεπεν ἄλλως ἢ τὴν διὰ τῶν συνήθων γραμμάτων ἐκτύπωσιν. Ἡ γερμανικὴ ἀρχαιολογικὴ ἐφημερὶς τοῦ Κυρίου Gerhard ἐπανέλαβε τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἔκδοσιν. Ἀλλ' ὁ Κύριος Κουμανούδης, ἀναγνωρίσας πολλὰ μέρη ἐλλειπῆ καὶ ἀμφίβολα, παρεκάλεσε τὸν Κύριον Βλαστὸν ὅπως καὶ δεύτερον παραβάλῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ ἐξέτασις αὕτη ἔδειξεν αὐτῷ οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν γραφὴν πολλῶν χωρίων, ἀλλὰ καὶ 18 γραμμὰς αἵτινες κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον ἀναγνωσθῆ. Ὁ Κ. Κουμανούδης ἐδημοσίευσε λοιπὸν καὶ δευτέραν ἔκδοσιν ἐντελεστέραν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆς 5 Ἰουνίου τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος, πλησίον μακροῦ ἄρθρου περὶ τῆς κινητῆς κλίμακος, ζητήματος περὶ οὗ ἀσχολοῦνται ἐν Ἀθήναις μετὰ τῆς αὐτῆς ζωηρότητος ὡς καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Τὸ κατ' ἐμὲ προετίμουν εὑρεῖν πανομοιότυπον τῆς δευτέρας γραφῆς. Ἠκολούθησα λοιπὸν εἰς τὴν ἐργασίαν μου τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ΚΚ. Βλαστοῦ καὶ Κουμανούδη· σπεύδω δὲ νὰ εἴπω ὅτι ἡ ἀντιγραφὴ αὕτη δεικνύει ὅτι οἱ ἐκδόται μεγάλην ἔχουσι γνῶσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ σύντονον προσοχήν. Τὰ χωρία ὧν ἡ ἀνάγνωσις ἀμφίβολος ὑπῆρχεν, ἐγράφησαν διὰ κεφαλαίων, καὶ αἱ ἐλλείψεις δείκνυνται διὰ [illegible]μῶν. Αἱ ἐλλείψεις αὗται ὀλίγαι εἰσίν, εἰμὴ πρὸς τὸ τέλος τῆς πρώτης πλακὸς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας, ἥτοι πρὸς τὸ μέρος εἰς ὃ ἐχωρίσθησαν. Πολλαὶ ἀναπληροῦνται δι' εἰκασίας καὶ ἡ γενικὴ ἔννοια εὐκόλως ἀνευρίσκεται.

Ὁ κανονισμὸς οὗτος διαιρεῖται κατ' ἄρθρα, καὶ ἀνάγεται, ὡς εἴπομεν, εἰς τὰ τῆς Δήμητρος μυστήρια ἅτινα δὲν ἐτελοῦντο μόνον ἐν Ἐλευσῖνι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος μετὰ πλείονος ἢ ἐλάσσονος πομπῆς. Ὁ δὲ Παυσανίας ἐν τῇ τῆς Ἀρκαδίας περιγραφῇ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἑορτῶν τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος παρὰ Φενεάταις, καὶ περὶ μνημείου Πέτρωμα καλουμένου. Συνέκειτο δὲ ἐκ δύο μεγάλων λίθων ἡρμοσμένων πρὸς ἀλλήλους. Ἀγομένων δὲ κατ' ἔτος τῶν μεγάλων μυστηρίων, ἤνοιγον τοὺς δύο τούτους λίθους, περιέχοντας γράμματα ἀφορῶντα τὴν τελετήν, καὶ ἀνεγίνωσκον αὐτὰ εἰς ἐπήκοον τῶν μυστῶν, εἶτα κατέθεντο αὐτοὺς ἐκ νέου τὴν αὐτὴν νύκτα. Ἡ στήλη ἡ παρὰ τῇ Μεσσήνῃ εὑρεθεῖσα ἴσως ἀνάλογον ἔσχε σκοπόν.

Τὸ ἱερὸν εἰς ὃ ἄνῃκε καθαρῶς ἐνδείκνυται. Ἔστι δὲ τὸ ὑπὸ Παυσανίου περιγραφόμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐκ Μεσσήνης πρὸς Μεγαλόπολιν, ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς Οἰχαλίας, ἀναφερομένης ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, καὶ παρὰ τῇ Ἀνδανίᾳ πρωτευούσῃ τῆς Μεσσηνίας κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους. Ἐκεῖ κατὰ τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις Καύκων ὁ τοῦ Κελαινοῦ ἐκόμισε τὰ Ἐλευσίνια ὄργια. Λύκος δὲ ὁ τοῦ Πανδίονος μετέπειτα κατέστησεν αὐτὰ λαμπρότερα. Ἀθηναῖός τις ὀνόματι Μέθαπος ἀνενέωσεν αὐτά, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἐπιγραφή τις παρὰ Παυσανίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ναὸς καὶ τελεταὶ ἐξηφανίσθησαν ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται κατέστρεψαν τὴν Μεσσηνίαν μ' ὅλας τὰς ἡρωϊκὰς τοῦ Ἀριστομένους προσπαθείας. Τὸ δὲ 369 ἔτος π. Χ, ὅτε ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Ἐπιτέλης, στρατηγὸς τῶν Ἀργείων, ἐν Λεύκτροις νικήσαντες ἀνεκά-

---

ΣΗΜ. ΜΕΤΑΦΡ. Τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτοῦτον (Institut de France), σύγκειται, ὡς γνωστόν, ἐκ σοφῶν Γάλλων ὅλων τῶν ἐπιστημῶν. Διαιρεῖται δὲ εἰς πέντε Ἀκαδημίας· τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν, τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν καλῶν γραμμάτων, τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν Ἀκαδημίαν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τέλος τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν· διὸ καὶ Πεντακάδημον ὠνομάσθη ὑπό τινων ἐκ τῶν ἡμετέρων.

Ἡ σύστασις αὐτοῦ διετάχθη ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 298 τοῦ Συντάγματος τοῦ τρίτου ἔτους τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας (22 Αὐγούστου 1795) ἔχοντος οὕτω· « Ὑπάρχει δι' ὅλην τὴν δημοκρατίαν Ἐθνικὸν Ἰνστιτοῦτον, ὅπερ ἐπιφορτίζεται τὴν συλλογὴν τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῶν προόδων τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. » Περιεῖχε δὲ κατ' ἀρχὰς μόνον τρεῖς Ἀκαδημίας, ὀνομαζομένας τάξεις. Ὁ πρῶτος Ναπολέων ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τὸ 1803 εἰς τέσσαρας· διάταγμα δὲ τῆς 21 Μαρτίου 1816 τοῦ Λουδοβίκου III' ἤλλαξε τὴν διαίρεσιν τῶν τεσσάρων αὐτῶν τάξεων καὶ ἐπεκάλεσεν αὐτὰς Ἀκαδημίας.

Τὸ δὲ 1836, κατὰ πρότασιν τοῦ Κυρίου Γκιζόττου, τότε ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἐπιστῆμαι ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον πέμπτην Ἀκαδημίαν.

Ἔχει δὲ ἑκάστη αὐτῶν χωριστὴν οὐσίαν, χωριστὸν γραφεῖον καὶ διάφορον ἡμέραν συνεδριάσεως. Συνέρχονται ὅμως καὶ αἱ πέντε ἐνταῦθα κατὰ προσδιωρισμένην ἡμέραν, καθ' ἣν καὶ τὰ βραβεῖα διανέμονται.

(α) Εὐτυχὴς ἦν παρέχων τάς δε τάς πληροφορίας τῷ συναδέλφῳ καὶ φίλῳ Κυρίῳ Alfred Maury καθ' ἣν στιγμὴν ἐπιρατοῦτο ὁ τρίτος τόμος τῆς σοφῆς αὐτοῦ ἱστορίας περὶ τῶν θρησκειῶν τῆς Ἀρχαιότητος. Τὸ ἐπὶ τῶν Μυστηρίων κεφάλαιον αὐτῆς βίβαι οὗται δι' αὐτῶν καὶ ἀπτελειοῦται.

λεσαν εἰς τὴν πατρίδα τοὺς ἐξορισθέντας Μεσσηνίους, οἱ δύο στρατηγοὶ εἶδον, ὡς λέγεται, τὴν αὐτὴν νύκτα ἐν ὀνείρῳ πρεσβύτην ἄνδρα ὅστις ἐκέλευσεν αὐτοῖς ἀνασκαφὰς ποιῆσαι ἐπὶ τῆς Ἰθώμης. Εὗρον δ' ἐκεῖ ὑδρίαν χαλκῆν ἡν ὁ Ἀριστομένης παρακατέθετο ὅτε εἶδεν ἀναπόφευκτον τὸν τῆς πατρίδος ὄλεθρον. Ὁ Ἐπαμεινώνδας θυσίαν ποιήσας ἤνοιξε τὴν ὑδρίαν καὶ εὗρε κατσίτερον ἐλληλασμένον εἰς τὸ λεπτότατον τετυλιγμένον ὡς βιβλίον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ γεγραμμένα τὰ τῶν μεγάλων θεῶν μυστήρια. « Καὶ τοῦτο ἦν, λέγει ὁ Παυσανίας, παρακαταθήκη τοῦ Ἀριστομένους. Τοῦτον τὸν ἐπελθόντα τῷ Ἐπιτέλει καὶ Ἐπαμεινώνδᾳ καθεύδουσι Καύκωνα εἶναι λέγουσιν, ὃς ἀφίκετο ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἀνδανίαν παρὰ Μεσσήνην τὴν Τριόπα. »

Μετὰ τὴν θρησκευτικὴν ταύτην τελετὴν γινομένην πρὸς ἔκπληξιν τῆς φαντασίας τῶν ἐν τῇ πατρίδι ἐπανελθόντων, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐκλέγων ὡς νέαν πρωτεύουσαν τὴν ἰσχυρὰν θέσιν τῆς Μεσσήνης, ἐπανέφερε τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Στενυκλή[illegible]ει αἱ οἰκογένειαι αἱ ἱερατικαὶ ἐπανῆλθον ἐξ [illegible]ος ὅπου εἶχον ἀναχωρήσει.

Τίτος ὁ Λίβιος ἀναφέρει τὴν Ἀνδανίαν ὡς χωρίον ἄσημον ἐπὶ Σύλλα. Καὶ ὅμως ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων τὸ τῆς Δήμητρος τέμενος ὑπῆρχεν ἔτι ἐν τῷ μέσῳ ἄλσους ἱεροῦ τοῦ Καρνασίου καλουμένου, ἕνεκεν ἀγάλματος τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος. Ὁ δὲ Παυσανίας περιγράφων τὰ κύρια τοῦ Καρνασίου μνημεῖα ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὡς ἂν ἦτο μεμυημένος. « Τοῦ πεδίου δέ ἐστιν ἀντικρὺ καλουμένου τὸ ἀρχαῖον Οἰχαλία, τὸ δὲ ἐφ' ἡμῶν Καρνάσιον ἄλσος, κυπαρίσσων μάλιστα πλῆρες. Θεοῦ δὲ ἄγαλματα, Ἀπόλλωνός ἐστι Καρνείου καὶ Ἑρμῆς φέρων κριόν· ἡ δὲ Ἁγνὴ Κόρη, τῆς Δήμητρός ἐστιν ἐπίκλησις· ὕδωρ δὲ ἄνεισιν ἐκ πηγῆς παρ' αὐτὸ τὸ ἄγαλμα. Τὰ δὲ εἰς τὰς θεὰς τὰς μεγάλας (δρῶσι γὰρ καὶ ταύταις ἐν Καρνασίῳ τελετὴν) ἀπόρρητα ἔστω μοι· δεύτερα γάρ σφισι νέμω σεμνότητος μετά γε Ἐλευσίνια. Ὅτι δὲ ἡ ὑδρία τε ἡ χαλκῆ τὸ εὕρημα τοῦ Ἀργείου στρατηγοῦ, καὶ Βούτου τοῦ Μελανέως τὰ ὀστᾶ ἐφυλάσσετο ἐνταῦθα, δηλῶσαί με καὶ ἐς ἅπαντας οὐκ ἀπεῖργε τὸ ὄνειρον. Ῥεῖ δὲ ποταμὸς παρὰ τὸ Καρνάσιον, Χάραδρος. Καὶ προελθόντι ἐν ἀριστερᾷ σταδίους ὀκτὼ μάλιστα, ἐρείπιά ἐστιν Ἀνδανίας. »

Ἑκάστη λέξις τῆς περιγραφῆς ταύτης ἑρμηνεύεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ, δι' ἧς ἐνταυτῷ θέλουσιν ὁρισθῆ ἀμφιβολίαι τινὲς γεωγραφικαὶ περὶ τῶν ἔτι ὀλίγον γνωστῶν μερῶν τούτων τῆς Μεσσηνίας.

Ἐὰν δὲ μ' ἐρωτήσετε εἰς ποίαν ἐποχὴν ἀναφέρεται ἡ ἄρτι ἀνακαλυφθεῖσα ἐπιγραφή, εἰκάζω ὅτι τὸ 55 ἔτος, ὅπερ πολλάκις μνημονεύεται ἐν αὐτῇ ἄνευ ἄλλης ἐνδείξεως, ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀχαΐας τοῖς Ῥωμαίοις· ἔστιν οὖν τὸ ἔτος 95 π. Χ.

Εἰκάζω ὅτι κατὰ τὰς ταραχὰς αἵτινες προηγήθησαν τῆς πτώσεως τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας καὶ ἐπετάχυνναν αὐτήν, ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων διεκόπη, καὶ τὰ ἱερὰ μνημεῖα τοῦ πεδίου τῆς Στενυκλάρου ἐν μέρει ἠφανίσθησαν. Εἶτα δὲ ἐπὶ ῥωμαϊκῆς δεσποτείας, ἐπανελθούσης τοὐλάχιστον τῆς εἰρήνης ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἠθέλησαν ἐγκαταστῆσαι ἐκ νέου τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς τελετάς. Τὰ ἱερὰ σκεύη ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι θεσμοὶ διασωθέντες ἔν τισιν ἱερατικαῖς οἰκογενείαις ἐτιμήθησαν καὶ αὖθις, καὶ νέος κανονισμός, ἀντιγραφεὶς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων, ἐγλύφη ἐπὶ πέτρας. Ταῦτα μοι φαίνονται εὐκόλως ἐξηγοῦντα πολλὰ χωρία τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κειμένου. Μνασιστράτης τις, οὐδένα τίτλον λαμβάνων καὶ τοι μεγάλως ἐν τοῖς μυστηρίοις τούτοις σημαίνων, αἴτιος φαίνεται τῆς ἀνακαινίσεως ταύτης.

Ὁπωσδήποτε ὁ κανονισμὸς τῶν μυστηρίων τῆς Δήμητρος ἐν Μεσσηνίᾳ καίτοι, ὡς φαίνεται, γραφεὶς ἐπὶ Ῥωμαίων, κέκτηται σπουδαιότητος μεγάλης ὡς πρὸς τὰ μυστήρια ἐν γένει, ἀφ' οὗ ὡς εἴδομεν σπουδὴ ἐγένετο πρὸς ἀναζωπύρωσιν τῶν ἀρχαίων παραδόσεων αἵτινες συνεδέοντο πρὸς τὸ σεπτὸν ἱερὸν τῆς Ἐλευσῖνος.

(*Ἐνταῦθα ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ K.* de Presle *ἡ ἐπιγραφή.*)

Ἐνταῦθα περατοῦται ἡ 118 γραμμὴ καὶ τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς, ὅσον ἐφαίνετο ὅτε ἀντεγράφη παρὰ τοῦ Κυρίου Βλαστοῦ. Ἡ συνέχεια ἴσως δοθήσεται ἡμῖν ἂν οἱ λίθοι οὗτοι ἀποχωρισθῶσι τοῦ κτιρίου ἐν ᾧ εὑρίσκονται. Ὁ Κύριος Κουμανούδης εἐξέφερε τὴν εὐχὴν ταύτην. Γνωρίζετε τὰς προσπαθείας τοῦ Κυρίου Χριστοπούλου, ὑπουργοῦ τῆς δημοσίου ἐκπαιδεύσεως, ὑπὲρ τῆς ἀπαντοχοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀναζητήσεως τῶν ἀρχαίων μνημείων. Ἔλαβον δὲ τὸ θάρρος τοῦ παραστῆσαι καὶ τῷ Κυρίῳ Ῥαγκαβῇ πόσον διαφέρει τῇ ἐπιστήμῃ ὅπως ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Καρνασίου παραδοθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐντελεστέρα τῇ ἐρεύνῃ τῶν ἀρχαιολόγων.

Ὁ Κύριος Ῥαγκαβῆς εὐγενῶς φερόμενος μὲ εἰδοποίησεν ὅτι διαταγαὶ ἐδόθησαν πρὸς τοῦτο. Ὁ Κύριος Πιττάκης, ὁ ἄξιος ἔφορος τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιοτήτων, ἀνεχώρησε, νομίζω, εἰς Ἀνδανίαν. Ἡ προθυμία τοῦ Κ. Ῥαγκαβῆ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δεικνύει πόσον ἐκτιμᾷ τὸν τίτλον τοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ *Ἰνστιτούτου* διότι καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς διαχειρίσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων οὐδόλως διέκοψε τὰς περὶ τὰς ἀρχαιότητας τῆς πατρίδος ἐρεύνας του. Ἐκλέξασα ἕνα τῶν διασημοτέρων ἀρχαιολόγων αὐτῆς ὡς ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἡ Ἑλλὰς φαίνεται ἐννοήσασα ὅτι ἐὰν ἀλλαχοῦ ἐπικαλῶνται τὰς συνθήκας τοῦ 1815 ἔτους ἢ τὰς συνεντεύξεις τῶν Παρισίων, τὰ δικαιώματα αὐτῆς, ὅπως ἀποτελέσῃ μέρος τῆς εὐρωπαϊκῆς χορείας, ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Κίμωνος, ἥτις διὰ συνθήκης ἐπισήμου καθιέρωσε τοὺς διὰ τῶν νικῶν τοῦ Μιλτιάδου ἐγερθέντας φραγμοὺς κατὰ τῶν ἀσιατικῶν εἰσβολῶν.

Λίαν δὲ σημαντικὴ ὑπάρχει μάλιστα σήμερον ἡ σπουδὴ τῶν διαφόρων συνθηκῶν δι' ὧν τὰ μικρὰ

Ἑλληνικὰ κράτη, ὅτε καλῶς ἐσκέπτοντο, ἔτεινον διὰ συμμαχικῶν δεσμῶν πρὸς τὴν συνένωσιν τῶν περιπεπλεγμένων αὐτῶν συμφερόντων. Χάρις τῇ ἀναγεννωμένῃ ζωηρᾷ ἐνεργείᾳ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, πολλαὶ τῶν συνθηκῶν αὐτῶν, ἄγνωστοι τέως τοῖς ἱστορικοῖς, ἐξωρύχθησαν ἐσχάτως ἐκ τῆς κόνεως. Ἐκ τῶν συναδέλφων ἡμῶν ὁ Κύριος Egger ἐργάζεται εἰς τὴν σύμπηξιν αὐτῶν. Γενήσονται δ' αὗται νέα στοιχεῖα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δημοσίου δικαίου.

N. M.

Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ. (*)

Ἦτον ἑνδεκάτη τοῦ Ἰουλίου, ἡμέρα Σαββάτου καὶ ὥρα δευτέρα μετὰ μεσημβρίαν ὅτε εἰσῆλθον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Ἱερὰ ἔκπληξις μὲ κατέχει ἀκόμη, καὶ ἡ ψυχή μου εἶναι πλήρης μελαγχολίας καὶ συγκινήσεως.

Σιωπὴ ἄκρα ὑπῆρχε κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, διακοπτομένη ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀπὸ τὰς ἀσθενεῖς μουσικὰς συμφωνίας τῶν *δερβισσῶν* καὶ ἀπὸ τὰς ἀρρύθμους φωνὰς τῶν *μουεζίνιδων*.

Δι' εὐρυτάτης λιθοστρώτου ἀναβάθρας ἀνέβην τὸ ὑπερῷον· ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ ταύτης, ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς ὑψηλῆς, παρουσιάσθη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου τὸ ὡραιότερον πανόραμα, ἀφ' ὅσα εἶδον εἰς τὸν κόσμον τῆς τέχνης. Ἐκεῖθεν τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀπεκαλύπτετο καθ' ὅλην του τὴν μεγαλοπρέπειαν· ἐδῶ ἐφαίνετο τὸ ἱερὸν ἡμικύκλιον, ἔνθα προσεφέρετο ἄλλοτε θυσία ἀναίμακτος πρὸς τὸν υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖ τὰ Κατηχούμενα μὲ τοὺς εὐμεγέθεις κίονάς των ἐξ ἰάσπου καὶ πορφυρίτου! Κάτωθεν ἐξεπείνετο ἀπέραντον ἔδαφος, ἐν ᾧ ἔνθεν κἀκεῖθεν τρηνεῖς ἐν μεγίστῃ σιγῇ προσηύχοντο ὁμάδες Ὀθωμανῶν· ἄνωθεν δὲ ἐστεφανοῦτο τὸ θαυμαστὸν οἰκοδόμημα μὲ τὸν καταπληκτικὸν ἐκεῖνον θόλον, τὸν ὁποῖον ἡ διάνοια ὑποθέτει ὅτι κρατοῦσι μετέωρον τὰ τέσσαρα Χερουβίμ, τὰ διαμένοντα ἀκόμη ἐκεῖ σύμβολον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς βυζαντινῆς ἀρχαιότητος!

Πόσων αἰώνων ἱστορίαν δὲν ἀναπολεῖ εἰς τὸν περιηγητὴν τὸ θέαμα τοῦτο! Τίς τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων εἰσῆλθέ ποτε εἰς τὸ τέμενος τοῦτο καὶ δὲν συνεκινήθη; τὸ πᾶν ἐκεῖ εἶναι ἀνάμνησις εὐσεβοῦς ἐποχῆς, εἶνε πλῆρες θρησκευτικῶν ἀναμνήσεων...!

Ἀκολούθησόν με, ἀναγνῶστα, εἰς τὴν σοβαρὰν ταύτην περιήγησιν, τῆς ὁποίας ἀτελῆ σοὶ προσφέρω εἰκόνα διὰ τοῦ μικρογραφήματος τούτου.

Ἀφίνεις ἤδη τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης (τὴν νῦν ὁπλοθήκην), καὶ διὰ τῆς καλουμένης ὑψηλῆς ἢ Βασιλικῆς πύλης ἐξέρχεσαι εἰς εὐρυτάτην πλατεῖαν· ἐδῶ εἶνε τὸ πάλαι ποτὲ περιώνυμον Αὐγουσταῖον, περιλαμβάνον τὴν ἀρχαίαν τῶν Βυζαντίων ἀγοράν, τὸ Μίλιον, τὴν Πιττάκαν καὶ τὴν Χαλκῆν. Ἐν τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ πλατείᾳ ὑψοῦντο ἄλλοτε τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῆς μητρός του οἱ ἀνδριάντες, καὶ τόσων ἄλλων Αὐτοκρατόρων· αὐτοῦ ὁ Αὐγουσταῖος κίων, ἐφ' οὗ ἐξ ὀρειχάλκου κεχρυσωμένου τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ ἵστατο ὁ ἔφιππος ἀνδριάς, καὶ ἡ πάγκαλος διὰ στοῶν ἀψίς, ἡ φέρουσα ἐπὶ ἑνὸς τῶν ἑπτὰ κιόνων της τὸ *ἐν τούτῳ νίκα*. Πέριξ δὲ ὑπῆρχεν ἡ Σύγκλητος μὲ τὰς χαλκᾶς της πύλας, ὄπισθεν ὁ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ναός, πέραν δὲ πρὸς δυσμὰς ὁ Ἱπποδρόμος, τὸ Ἱερὸν Ἀρχεῖον καὶ Τρίκλινον τῶν Πατριαρχῶν, καὶ μεταξὺ τὸ Διΐππιον, τὰ τῶν Ἀνακτόρων περίχρυσα χαλκᾶ προπύλαια, καὶ οὐ μακρὰν πρὸς τὴν μεσημβρίαν τὰ περιφανῆ τῶν Αὐτοκρατόρων ἀνάκτορα.

Ὅταν μὲ τὴν ἱστορίαν εἰς τὰς χεῖρας περιηγῆσαι τὸ Αὐγουσταῖον, ἐκπλήττεσαι διερχόμενος αὐτὸ σήμερον. Ἡ ὑψηλὴ λεγομένη Πύλη (*μπάμ*[illegible]*γεσῦρ*), ἡ βρύσις Ἀχμὲτ τοῦ Γ'. ποταπά τινα [illegible]λινα καφφενεῖα καὶ αἱ πέριξ εὐτελέσταται οἰκοδομαὶ σκεπάζουσι τὴν περιώνυμον ταύτην πλατεῖαν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν πλευρῶν αὐτῆς φαίνεται ἡ Ἁγία Σοφία, δόξης πεπτωκυίας μεμονωμένον λείψανον, σεβασθὲν ὑπὸ τῶν αἰώνων!

Οὕτω πλήρης ἀναμνήσεων καὶ ἀνυπομονησίας προχωρεῖς πρὸς τὸ μέγα τέμενος τῶν Καισάρων· ὅταν εἰσέλθῃς τοῦ αὐλῶνος τὴν θύραν, τὰ μεγάλα προπύλαια μὲ τὰς ὀρειχαλκίνους ἐννέα πύλας των εἶναι ἤδη ἐνώπιόν σου. Ἐκτείνεσαι τὰς εὐμεγέθεις ἐκείνας πύλας . . . . Τὸ ὄνομα ἑνὸς αὐτοκράτορος εἶνε γεγραμμένον ἐκεῖ ἀνεξιτήλοις γράμμασι, καὶ ὁ σταυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας ἑκατέρωθεν ὑπάρχει ἐγκεχαραγμένος ἀκόμη. Ἀναβαίνεις ἔπειτα τὰς μαρμαρίνους τῶν προπυλαίων βαθμίδας, διέρχεσαι τὴν στοὰν τὴν ὀκτάστηλον, πλησιάζεις τὴν μεγάλην πύλην . . . . θάμβος καὶ ἔκπληξις σὲ κατακυριεύει ὅλον, ὑπερφυσική τις δύναμις ἀντιπαλαίει κατὰ τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς κρίσεώς σου! Ἕτοιμος ἤδη εἶσαι νὰ κλίνῃς γόνυ, καὶ μὲ τὰ χείλη ν' ἀσπασθῇς τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τοσούτων ἐνδόξων Αὐτοκρατόρων καὶ εὐσεβῶν Πατριαρχῶν πόδες ἐπάτησαν!

Ὑπὸ τὴν ἰσχὺν τῆς ἐντυπώσεως ταύτης εἰσάγεσαι εἰς τὸν πρόναον· λαμπρὸν περιστύλιον ἐκ τεσσαράκοντα πολυτίμων κιόνων χωρίζει τὸν πρόναον ἀπὸ τοῦ ναοῦ, ὡραιότατα δὲ καὶ ποικιλόχροα μάρμαρα καθωραΐζουσι τὰς πλευρὰς καὶ τὰ τοιχόκρανα. Διέρχεσαι οὕτω τὴν μίαν τῶν ἐσωτερικῶν πυλῶν, ἄνωθεν τῆς ὁποίας ἱερόν τι ἔκτυπον ἐκ μωσαϊκοῦ θεωρεῖται εἰσέτι, καὶ ἰδοὺ ὁλόκληρος ὁ ναὸς ἀναπτύσσεται εἰς τὴν ὅρασιν. Πανταχοῦ ζητεῖ ὁ ἔκθαμβος ὀφθαλμός σου ν' ἀνακαλύψῃ μέρος κἂν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος· ἀλλὰ μάτην ζητεῖ τὸ βῆμα, τὸν ἄμβωνα, τῶν Αὐτοκρατόρων τὸν θρόνον,

(*) Τὸ σχέδιον τῆς Α. Σοφίας ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ 91 φυλλαδίῳ.

τὰς πολυφώτους ἐκ χρυσοῦ λυχνίας, τὸ φρέαρ, τὸ βαπτιστήριον, διότι οὐδὲ ἴχνος αὐτῶν φαίνεται! πενιχραί τινες κανδῆλαι ἐξ ὑέλου, ἀτάκτως ἀπηρτημέναι ἀπὸ τοῦ ναοῦ τὰς ἀψίδας, ἀπέχουσι τόπον τῶν ἄλλοτε μεγαλοπρεπῶν χρυσῶν λυχνιῶν, τῶν δι' ἀργυρῶν ἁλύσεων κρεμαμένων, καὶ συμποσουμένων εἰς ἓξ χιλιάδας, ἀποτελούσας ὠκεανὸν φωτός, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἱστορικῶν. Τὰ μόνα μεγαλοπρέπειαν τινὰ παρέχοντα εἶνε, τὸ διὰ τὸν *Σουλτάνον* προωρισμένον θεωρεῖον, καὶ μία ὑψηλὴ ἕδρα διὰ τὸν *Μουφτῆν*. Κολοσσαῖοί τινες πίνακες μὲ χαρακτῆρας ἀραβικοὺς στολίζουσι τοῦ ναοῦ τὰς γωνίας, δύο δὲ σημαῖαι, τοῦ Προφήτου νικηφόρα λάβαρα, ἐπικρέμανται ἐπὶ τῶν δύο βραχιόνων τοῦ θυσιαστηρίου. Στρέφεις κύκλῳ τὰ ὄμματα καὶ οὐδὲν ἕτερον ἴχνος τῆς πάλαι δόξης ἀπαντᾷς ἐκτὸς τῶν τεσσάρων Χερουβίμ, τῶν ὁποίων τὰ ὡραῖα πρόσωπα βαναύσως κατεκάλυψεν ἡ θρησκομανία.

Προχωρεῖς ὀλίγα βήματα, καὶ εὑρίσκεσαι ἀμέσως ὑπὸ τὸν ἀκατανόητον ἐκεῖνον θόλον, καμπύλον ὡς τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ μυστηριώδη ὡς τὴν Σοφίαν τοῦ Μεγάλου Τεχνίτου ὅστις τὸν κατεσκεύασεν! [illegible]κάντειος τοῦ Παντοκράτορος εἰκὼν ἐκ χρυσοῦ ψηφίου κατειργασμένη, ἐφαίνετο ἄλλοτε κυριεύουσα τὸ μέγα τοῦτο καταπέτασμα. Νῦν δὲ εἶνε *χρωματισμένη διὰ κυανῆς βαφῆς* πεποικιλμένης ἀπὸ ἀραβικὰ ἐκ χρυσοῦ μονογράμματα.

Ὑπὸ τὸν θόλον αὐτὸν εὑρισκόμενος δὲν τολμᾷς πλέον νὰ κινήσῃς τὸ βῆμά σου· ἐδῶ διὰ μίαν στιγμὴν λησμονῶν τὰ κυριεύοντά σε αἰσθήματα καὶ τὰς ἀναμνήσεις σου, προσπαθεῖς νὰ ἀντιληφθῇς τοῦ τεραστίου αὐτοῦ ἔργου, τοῦ τελειοτέρου ἴσως ἀφ' ὅσα τοιαῦτα κατεσκεύασεν ἡ τολμηρὰ τοῦ ἀνθρώπου χείρ. Ἐντεῦθεν ὅλας θεωρεῖς τὰς καλλονὰς τοῦ ναοῦ καὶ ἐπιχειρίζεσαι νὰ καταμετρήσῃς διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ τὸ ὕψος, τὴν ἔκτασιν, νὰ λάβῃς ἰδέαν τοῦ σχήματος, νὰ κατανοήσῃς τὴν θαυμασίαν τέχνην δι' ἧς συνάπτονται μετὰ τοῦ θόλου αἱ ἀψῖδες καὶ τὰ ἡμιθόλια, ἀκαταπαύστως δὲ ἐρωτᾷς ποῦ στηρίζεται τὸ μέγα βάρος τοῦ μετεώρου αὐτοῦ θόλου, ὅστις διὰ τῶν εἰκοσιτεσσάρων καμπύλων θυρίδων του ῥίπτει ἄνωθεν ὠχρὸν καὶ ὡραῖον φῶς, τὸ ὁποῖον χωρὶς νὰ ἐκθαμβῇ μαγεύει τὴν ὅρασιν.

Οὕτως ἐκπεπληγμένος διὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην σκηνὴν ἥτις ὁλονὲν ἐκτυλίσσεται ἐνώπιόν σου, διὰ τῆς τέχνης τὴν καλλονήν, διὰ τῶν σχημάτων τὴν ποικιλίαν, διὰ τὴν χάριν, τὸ μέγεθος καὶ ἐν γένει τὴν ἁρμονίαν τοῦ ὅλου . . . . προβαίνεις πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα, διακρινομένην ἐκ τοῦ μεγάλου ἡμικυκλίου της, τοῦ ὁποίου τὸ ἐκτεταμένον τόξον σχηματίζει κολοσσαίαν παστάδα ἄνωθεν ἕως κάτω· ἐδῶ ἦτο τὸ θυσιαστήριον, σεβαστὸν ἄλλοτε διὰ τὴν ἱερότητά του, πολύτιμον διὰ τὴν τέχνην, διὰ τῶν ἀμφίων τὴν πολυτέλειαν, διὰ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργύρου καὶ τῶν βαρυτίμων λίθων τὴν ἀφθονίαν. Μάτην ἀναζητεῖς αὐτοῦ σήμερον τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην μεγαλοπρέπειαν, μάτην ζητεῖς τὴν ὡραίαν πύλην, τὸ καταπέτασμα (τέμπλον), τὸ Σύνθρονον, τὴν Τράπεζαν τὴν τιμαλφῆ καὶ ἁγίαν, τὰς ἱερὰς Διφθέρας ἔνθα ἦσαν ἐγγεγραμμένα τῶν Αὐτοκρατόρων καὶ τῶν Πατριαρχῶν τὰ ὀνόματα, . . ὅλων τούτων τῶν ἱεροπρεπῶν κειμηλίων φαίνεται γυμνὸν σήμερον τὸ μέρος τοῦτο· ὁ περίεργος δὲ χριστιανὸς ἀνακαλύπτει ἀκόμη ἐντὸς τῆς παστάδος τοῦ θυσιαστηρίου τὴν θείαν μορφὴν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς σκιὰν φαινομένην ὑπὸ τὸ χρῶμα μὲ τὸ ὁποῖον ἐπροσπάθησαν νὰ καλύψωσι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο μόρφωμα, καὶ τὰς καμπύλας πτέρυγας τῶν συμπαραστατούντων ἑκατέρωθεν Ἀγγέλων.

Ἄνωθεν δὲ περιζωννύουσι τὸν ναὸν τὰ Κατηχούμενα τὰ διώροφα, ὑψούμενα μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ μέσῳ κιονοστοιχίας πολυτελοῦς, πρὸς κατασκευὴν τῆς ὁποίας ὅλαι αἱ πόλεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου προσέφερον ὅ,τι εἶχον θαυμαστὸν καὶ ὡραῖον· ἐπὶ τῶν εὐρυτάτων αὐτῶν ὑπερῴων οἰκουμενικαὶ συνεκροτοῦντο Σύνοδοι εἰς ἄλλους καιροὺς, καὶ ὁμήγυρις εὐσεβῶν γυναικῶν παρίστατο εὐλαβῶς εἰς τὴν θείαν μυσταγωγίαν. Ἤδη γυμνὰ καὶ ἔρημα καὶ τετραχηλισμένα, μόνον τὸ μονότονον ἀντηχοῦσι βῆμα τοῦ περιηγητοῦ, ὅστις ἔρχεται νὰ θαυμάσῃ τὴν *Ἁγίαν Σοφίαν*!!

Ἀπέναντι τῆς τοιαύτης ἐρημώσεως ὁ εὐσεβὴς περιηγητὴς ἐπιχειρίζεται ἐν τῇ διανοίᾳ του νὰ συγκρίνῃ τὰ παρόντα μὲ τὰ προγενέστερα. Οὕτως ὁ εἷς συλλογισμὸς διαδέχεται τὸν ἄλλον, καὶ ἡ φαντασία διατρέχουσα ἐν ἀκαρεῖ τῶν αἰώνων τὰ διαστήματα ἀκουσίως σὲ μεταφέρει ἐν τῷ μέσῳ τῆς πανηγυρικῆς ἐκείνης τῶν ἐγκαινίων τελετῆς, καθ' ἣν διὰ βασιλικῆς παρατάξεως καθιεροῦτο εἰς τὴν Σοφίαν τοῦ Θεοῦ ἡ νέα αὕτη Σιὼν τῆς ὀρθοδοξίας.

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΧΡΥΣΙΟΝ ΠΟΣΙΜΟΝ. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπιστεύετο ἄλλοτε ὅτι τὸ χρυσίον ἀναλυόμενον ἐντὸς ὑγροῦ τινος γίνεται ποτόν. Μεταξὺ διαφόρων ἀρχαίων ἐγγράφων εὑρέθη ἀπόδειξις τοῦ *ἀλχημιστοῦ* τοῦ Λοδοβίκου ΙΙΙ', (τὸ 1483) εἰς ἣν ἀναγινώσκομεν ὅτι ἔλαβε ποσότητα ἀναλογοῦσαν εἰς 1076 φράγκα ἀντὶ ἐννενήκοντα καὶ ἓξ ἀκούδων παλαιοῦ χρυσίου, τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη εἰς παρασκευασίαν ποτοῦ aurum potabile καλουμένου διά τινα κύριον.

ΑΡΙΘΜΟΙ. Κακῶς ὀνομάζομεν τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς ὁποίους μεταχειριζόμεθα *ἀραβικούς*, διότι οἱ ἀραβικοὶ πλὴν τοῦ μηδενικοῦ, δὲν ὁμοιάζουσι διόλου μὲ τοὺς ἡμετέρους· ἐξ ἐναντίας φαίνεται ὅτι εἶναι *ῥωμαϊκοί*, καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον αὐτοὺς σημειουμένους ἐπὶ τοῦ ἀβάκου αὐτῶν· τοῦ δὲ ἀβάκου ἡ ἐφεύρεσις ἀποδίδεται κινῶς εἰς τὸν Πυθαγόραν.